

KRÁNITZ ZSOLT

A Pápai Református Kollégium tanárainak önéletrajzai

ADUNÁNTÚLI EGYHÁZKERÜLET tanárainak és rektorainak életrajzi adatait, szolgálati helyeit és tanulmányaikat bemutató, az egyházkerületi anyakönyvbe saját kezűleg beírt életrajzokat tartalmazó és az 1943-ban írott önéletírásokat tartalmazó kötetek megjelenése, majd az *Acta Papensia* legutóbbi, 2013/4. számában közölt Pongrácz József-életrajz után újabb, ezúttal szintén tanári önéletírásokat teszünk közzé.¹

A Pápai Református Kollégium Tanárainak Anyakönyve² 9 tanár autográf önéletírását³ és Pongrácz József tanár, könyvtáros naplóbejegyzéseit

¹ A Dunántúli Református egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Szerk. KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 10.) KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek, 1.) KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek, 2.) KRÁNITZ Zsolt: „Megtanított bennünket imádkozni.” Emlékezés Pongrácz Józsefre halálának 50. évfordulóján. = AP 2013/4. 511–662.

² Ki, mikor és milyen céllal kezdeményezte a Kollégiumi Anyakönyv elkészítését, kutatásaink jelenlegi állása alapján nem tudjuk. Léte, vezetésére sem az egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, sem a gimnáziumi, illetve a főiskolai közös tanári gyűlések, vagy a teológiai tanári gyűlések jegyzőkönyvei, sem a teológia igazgatói iratai, sem a korabeli sajtótermékek nem utalnak. Az önéletírások egységes szerkezete — családi adatok, iskolástanulmányok, szolgálati helyek, közéleti tevékenység, irodalmi munkásság és a saját családi élet történései — azt valószínűsíti, hogy az írók egységes kérdőpontokra adtak válaszokat. A Pápai Református Kollégium Tanárainak Anyakönyve a Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattárában van elhelyezve DREKK O. 895. szám alatt.

³ A kollégium anyakönyvébe Faragó János, lic. Rácz Kálmán, Tóth Lajos, Kőrös Endre, Barcsi József, Sándor Pál, Földy József, Nagy Jenő és Török István írta be életrajzát. Terje-

tartalmazza.⁴ A tanárok élettörténetüket 1940. március 3. és 1941. november 5. között írták be az Anyakönyvbe.⁵ Nem ismeretlen forrás kerül közlésre, létezéséről a kortársak is tudtak.⁶ A Pápai Pedagógus Lexikon, a Veszprém megyei életrajzi lexikon szerkesztői is felhasználták ezt a fontos forrást munkájuk során.⁷ Kövy Zsolt gyűjteményi igazgató Földy József leszármazottaival folytatott levelezése során kimásolta a Földy-önéletrajzot, és elküldte az érdeklődő családtagoknak.⁸ Kőrös Endre önéletrajzának részlete nyomtatásban is megjelent 2008-ban.⁹

delmi és tartalmi okok miatt Sándor Pál önéletírását külön közöljük. Ez év végén 4 különböző időpontban írt önéletrajza, önéletrajz-töredéke kerül kiadásra. Sándor Pál 3 időpontban írt az Anyakönyvbe: 1941. március 10-én a 34–40., 1964. június 8-án az 59–60. és 1971. szeptember 14-én a 61–66. oldalakon. 1968-ban írott önéletrajzát szintén a Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára őrzi, jelenlegi jelzete: DREKK O. 1075.

⁴ A kötet végén 105 oldalon (közben 2 üres oldallal) Pongrácz József 1956. március 14. és 1961. július 26. között (nem 1957. szeptember 15-ig!) írt naplójegyzetei olvashatóak, ezek főként szakmai jellegűek, a könyvtár munkájáról számolnak be. Az 1956-os forradalom idején írt bejegyzéseket Mezei Zsolt könyvtárvezető közölte a Pápai Hírlap hasábjain a forradalom 40 éves jubileuma alkalmából. MEZEI 1996. 7.

⁵ Faragó János 1940. március 3-án, lic. Rácz Kálmán 1940. március 7-én, Tóth Lajos dátum nélkül, Kőrös Endre 1940. április 15-én, Barcsi József 1940. október 8-án, Földy József 1941. április 30-án, Nagy Jenő 1941. július 11-én, Török István pedig 1941. november 5-én írta be életrajzát.

⁶ Pongrácz József írja 1942-ben a Dunántúli Protestáns Lap hasábjain megjelent *Barcsi József sírjánál* című cikkében: *Végső titka életének, hogy hívő ember volt. Az iskola tanárainak anyakönyvébe beírt önéletrajzi feljegyzéseit ezzel a mondattal végzi: „mindazt, amit tettem, nem én tettem, hanem tette az Úr, aki megtartott, és soha el nem hagyott.” Boldogító és örvendező vallomás egy hosszú élet végén.* DPL 1942. 263.

⁷ A Pápai Pedagógus Lexikon szerkesztői Faragó János, Tóth Lajos, Barcsi József, Földy József és Nagy Jenő életrajzában jelezték, hogy használták a kollégiumi anyakönyvbe írt életrajzokat. A Veszprém megyei életrajzi lexikonban Faragó János, Sándor Pál és Földy József esetében van feltüntetve az anyakönyv. TUNGLI 1997. 18, 37, 39, 69, 85–86, 96–97, 102, 120, 123. VARGA 1998. 58, 156, 169, 296, 415–416, 443–444, 519.

⁸ Paulik Győző nyugalmazott zenekutató, Földy József nevelt fia nagy igyekezettel gyűjtötte apja hagyatékát, ápolta emlékét. Az általa összegyűjtött írások, újságcikkek, fénymásolatok, megemlékezések, riportok a könyvtár kéziratárában vannak elhelyezve. Jelzete: DREKK O. 1560. Az életrajzot kiírta a „Pápai református Kollégium Tanárainak anyakönyvéből” (O. 895. sz.) mint dr. Földy József autográf önéletírását: Pápán, 1985. szeptember 24-én Kövy Zsolt gyűjteményi igazgató. DREL I. 1. v. 1985/208. Szabó Kálmán egyetemi docens előadása, amely a Pápai Öregdiákok Baráti Körének 1985. január 11-én hangzott el *Földy József görög–latin filoló-*

A tanári életrajzokat érintő kutatómunkánk során még két értékes, fontos életrajzi adatokat tartalmazó forrás került elő, amelyeket kiegészítésként szintén közzé teszünk: Nagy Jenő tanárról fia, dr. Nagy Jenő a Pápai Öregdiákok Társaságának vezetője, Pap Kálmán kérésére 1993. május 14-én előadást tartott a budapesti Evangélikus Gimnáziumban. Az előadás szövegét 1994 novemberében dr. Nagy Jenő elküldte Kövy Zsolt-nak, a Református Gyűjtemények igazgatójának.¹⁰ Földy Józsefről szintén fia, Paulik Győző állított össze életrajzot, ami érdekes részletekkel egészíti ki az önéletrajzt.¹¹

Az Anyakönyv 9 olyan tanárnak az önéletrajzát tartalmazza, akik a 20. század első felében meghatározó alakjai voltak a Kollégium életének: Faragó János, lic. Rácz Kálmán, Tóth Lajos, Kőrös Endre, Barcsi József, Sándor Pál, Földy József, Nagy Jenő és Török István.¹² Személyükről eddig csak rö-

giai munkássága címen, a Pápai Öregdiákok Baráti Körének 1985. évi Évkönyvében is megjelent. Szintén Szabó Kálmán emlékezett meg a tanár úrról *Egy tudós tanár portréjához. A filológus Földy József* című, az Antik Tanulmányok 1898/90. évi 1. számának 91–99. oldalain. Az írás különlenyomatként is megjelent.

⁹ 2008-ban Pápán jelent meg Huszár János nyugalmazott tanár szerkesztésében a *Dr. Kőrös Endre: Válogatott versek és műfordítások* című kötet. A kötetben olvasható versek megjelentek a szerző *Öreg legények* című kötetében. A műfordítások Kőrös Endre német és latin nyelvi jártasságát, költői képességét dicsérik. A füzet végén azok a művei szerepelnek, amelyek nyomtatásban megjelentek, főként a pápai nyomda termékeiként.

¹⁰ Nagy Jenő levele és előadásának szövege a Református Könyvtár Kézirattárában nyert elhelyezést. Jelzete: DREKK O. 1507. a, b.

¹¹ Paulik Győző Földy József születésének 100 éves évfordulóján, 1981-ben kezdte meg apja hagyatékának összegyűjtését. Élénk levelezést folytatott az elvégzett munkáról Kövy Zsolt gyűjteményi igazgatóval, akitől értékes segítséget is kapott apja munkásságának feltárásához. Kettejük levelezése a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában található, DREL I. 1. u. 1985/208. szám alatt. Az összegyűjtött újságcikkek, megemlékezések, cikkeinek, műveinek jegyzéke, a Paulik Győző által összeállított életrajz, illetve a Kövy Zsolt által a Tanári Anyakönyvből kimásolt életrajz is a Tudományos Gyűjtemények Könyvtárának Kézirattárában került elhelyezésre. Jelenlegi jelzete: DREKK O. 1560a–y.

¹² *Faragó János* 1865. július 6-án született Mályiban (Borsod vm.). Középiskolai tanulmányait Miskolcon, az egyetemet Budapesten végezte. 1890–1895 között Karcagon tanított, a középiskola igazgatója lett. 1895–1901 között Pápán oktatott, 1901–1925 között a gimnázium igazgatójaként, 1921–1925 között a kollégium főigazgatójaként működött. Felesége Antal Irén volt. 1944. március 27-én hunyt el Pápán agyvérzés következtében, Ólé Sándor lelkész temette. PREI XIV. sz. akv. 101. TUNGLI 1997. 37. DPL 1944. 66–67, 69–70.

Rácz Kálmán 1867. május 1-én született Mádton (Zemplén vm.). A gimnáziumot és a teológiát is Sárospatakon végezte, ahol két évig teológiai segédtanár és kollégiumi könyvtárnok volt. 1892-ben külföldön folytatta tanulmányait, egy félévet Bécsben, egy félévet Zürichben töltött. Bécsben licenciátusi képesítést szerzett. Hazatérte után nevelő, majd nyíregyházi káplán, 1896-tól Balsán (Szabolcs vm.) rendes lelkész volt. 1900-ban lett gimnáziumi vallás-tanár Pápán. 1917-ben teológiai magántanári vizsgát tett Sárospatakon. 1931-ig tanított Pápán, akkor nyugalomba vonult. 1941. október 3-án hunyt el 74 éves korában „szívizom-elfajulás” következtében, Fazekas Mihály püspöki titkár temette. PREI XIV. sz. akv. 90. ZOVÁNYI 1977. 495. TUNGLI 1997. 96–97. SZÖGI 2000. 103 (871. sz.).

Tóth Lajos 1872. november 26-án született Túrkevéen. A gimnázium alsó osztályait Kisújszálláson, a tanítóképzőt Debrecenben végezte. Hajdúszoboszlón segédkantort, majd kántor lett, 1905-ben a kolozsvári zenekonzervatóriumban szerzett középiskolai énektanári oklevelet. 1911–1936 között a pápai református főiskola ének- és zenetanára volt. Heti 38–42 órát tartott a gimnáziumban és a teológián. 1945-ben halt meg Soponyán az orosz megszállás kezdetén. Veje, Lányi Jenő, lánya, Tóth Irma és fiuk, Lajos is tragikus körülmények között vesztette életét. DPL 1945. 40. TUNGLI 1997. 120. PÓTOR 2000. 12–17.

Kőrös Endre 1872. június 10-én született Nagyváradon. Tanári oklevelet a budapesti egyetemen szerzett. 1896-tól magyar és német nyelvet és irodalmat tanított Pápán, a református gimnáziumban. 1901-től a Nőnevelő Intézet tanára, 1909–1934 között igazgatója volt. 1897-ben a Jókai Kör főtítkárának választották meg. 1903–1939 között a Pápai Hírlapot szerkesztette. 1934-ben vonult nyugdíjba. 1944. május 31-én zsidó származása miatt az egyházi vezetők tiltakozása ellenére be kellett vonulnia a városi gettóba, ezt megelőzve feleségével együtt öngyilkos lett. SZINNYEI 1891–1914. VII. 98–99. TUNGLI 1997. 69. VARGA 1998. 296. UJVÁRI 2000. 505.

Barcsi József természetrajz–vegytan–földrajz szakos tanár Szászvárosban (Hunyad vm.) született 1858. október 9-én. Tanulmányait Szászrégenben és Kolozsvárott folytatta, ahol 1888-ban szerzett tanári oklevelet. Tanítani Szászrégenben kezdett, majd tanári pályáját Mezőtúron folytatta. 1901-től 1924-ig volt a pápai református gimnázium tanára. A természettani szertár anyagát nagymértékben gyarapította. Egyiptomban és Olaszországban is járt tanulmányúton. Felesége Sebestyén Julianna volt. 1924-től Pápán nyugállományban élt. 1942. december 3-án 84 éves korában hunyt el „szívizomelfajulás” következtében, Ólé Sándor lelkész temette. PREI XIV. sz. akv. 96. TUNGLI 1997. 18. VARGA 1998. 58 (1942. december 4-én hunyt el!).

Sándor Pál 1881-ben született Alcsúton (Fejér m.). 1906-tól a pápai gimnáziumban tanított, magyar–latin–filozófia szakos tanár volt. 1941. szeptember 1-én nyugalomba vonult, a nagy tanárhiány miatt azonban még kisebb óraszámokban tovább is tanított. 1978-ban hunyt el Pápán. TUNGLI 1997. 102. DPL 1941. 183.

Földy József 1881-ben született Kecskeméten. Középiskolai tanulmányait szülővárosa piarista gimnáziumában végezte, majd a budapesti tudományegyetemen szerzett magyar–latin–görög szakos középiskolai tanári diplomát. Pappá szentelték, majd a piarista rend gimnáziumaiban tanított Nagykanizsán, Temesváron, Budapesten és Debrecenben. 1912-ben áttért a

vid, életrajzi lexikonok hasábjain megjelent szócikkek álltak rendelkezésünkre, önéletrajzusokon keresztül közelebb kerülhetünk egyéniségükhöz. Életrajzaik kis, de annál fontosabb epizódokkal járulnak hozzá a Pápai Református Kollégium életének jobb megismeréséhez.

[A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM TANÁRI ANYAKÖNYVE]

FARAGÓ JÁNOS

Születtem 1865. július 6-án a Borsod megyei Mályi községben. Szülőim: Faragó Gergely és Soós Juliánna református vallású, birtokos nemesek voltak. Régi magyar nemességünket a magyar királyi Belügyminisztérium 1914. augusztus hó 3. napján 86660. szám alatti királyi bizonyítványával igazolta, s elismerte a Nyéki előnév jogos használatát.

Az elemi iskola I–VI. osztályát a kistokaji református népiskolában végeztem az 1871–1877. években. Középiskolai tanulmányaimat a miskolci református gimnáziumban végeztem 1877-től 1885-ig. Ugyanott tettem érettségi vizsgát is 1885. június havában. VIII. osztályos koromban, az 1884–85. iskolai évben szénior voltam.

református vallásra. Rákospalotán, majd a Mikó Kollégiumban, 1923-tól a pápai kollégiumban tanított. 1947–1965 között Budapesten élt, filológiai munkásságát folytatta. Az Ókortudományi Társaságnak megalapítása óta tagja volt. TUNGLI 1997. 39.

Nagy Jenő az Esztergom vármegyei Kétyen született. Középiskolai tanulmányait Nyitrán és Selmecbányán végezte, majd 1906-ban a kolozsvári egyetemen szerzett magyar-latin szakos középiskolai tanári diplomát. Brassóban, majd Kolozsváron, 1929-től pedig Pápán tanított. 1941-ben visszatért Kolozsvárra tanítani. TUNGLI 1997. 85–86.

Török István teológiai tanár Pongrácz József legidősebb lányának, Etelkának volt a férje. 1904. december 1-én Tiszaeszláron született, apja Török Vince lelkész volt. A gimnáziumot Karcagon, a teológiát Debrecenben végezte, tanult Berlinben, Münsterben, Marburgban is. 1929-től a pápai református gimnázium vallástanára, 1931–1941 között a pápai Teológiai Akadémia tanára volt. 1941–1968-ig Debrecenben, a Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karának etikai tanszékén tanított. 1968. január 1-től nyugdíjazták. *Dogmatika* (1985) és *Ethika* (1988) című munkái Hollandiában jelentek meg. 1996. április 11-én hunyt el Debrecenben, a pápai alsóvárosi temetőben nyugszik.

Felsőbb iskolai tanulmányaimat a budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán végeztem 1885-től 1889-ig. Az 1889–90. iskolai évben gyakorló tanárjelölt voltam a budapesti magyar királyi tanárképző intézet gyakorló gimnáziumában. 1890-ben a budapesti magyar királyi Országos Tanárvizsgáló Bizottságtól classica–philológiából középiskolai tanári oklevelet kaptam. Közben 1887. október 1-től 1888. október 1-ig önkéntes voltam Grazban, a császári és királyi 37-ik gyalogezrednél.

1890. szeptember 1-től 1895. szeptember 1-ig a karcagi református gimnázium igazgatója voltam.

1895. szeptember 1-től 1901-ig a pápai református gimnáziumban működtem, mint a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztertől kinevezett rendes tanár.

1901. augusztus 1-től 1928. szeptember 1-ig a pápai református gimnázium igazgatója voltam, és pedig 1911-ig hat évenként választott igazgató, attól fogva állandó igazgató voltam.

Szolgálati időm kiteltével a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1928. szeptember 1-el nyugdíjazott, közben kétszer a szolgálat érdekében visszatartott.

Az 1928–29. iskolai évben az egyházkerület fölkérésére s a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hozzájárulásával én vezettem az intézetet.

1928-ban az egyházkerületi közgyűlés megválasztott középiskolai felügyelőnek, s ezt a tisztséget ezeknek a soroknak az írásakor is viselem.

1921-ben Magyarország főméltóságú kormányzójától a tankerületi királyi főigazgatói címet kaptam, és előléptem az V. fizetési osztályba, a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi miniszter pedig kinevezett az Országos Közoktatási Tanács¹³ rendes tagjává.

¹³ Az Országos Közoktatási Tanács a vallás- és közoktatási minisztérium tanácsadó, véleményező testülete volt. Pauler Tivadar miniszter szervezte meg, az iskolák fokozata szerint 4 szakosztályt hozott létre 3–3 évre kinevezett bel- és külső tagokkal. 1875-ben Trefort Ágoston miniszter átszervezte, tudományszakok szerinti alosztályokat létrehozva. A Tanács feladata volt az összes középiskolai tankönyv revíziója.

Mikor nyugalomba vonultam, miniszteri elismerésben, a pápai református főiskola négyszáz éves jubileuma alkalmából 1931-ben pedig kormányzói elismerésben – *signum laudis*¹⁴ – részesültem.

Mint az Országos Közoktatási Tanács tagja a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi miniszter megbízásából több állami és felekezeti középiskolát, tanító- és tanítónőképző intézetet, polgári fiú- és leányiskolát meglátogattam. Felekezeti középiskolák érettségi vizsgálatain többször képviseltem a közoktatásügyi kormányt.

Hosszú időn át tagja voltam a pápai református egyháztanácsnak, Pápa város képviselőtestületének, a dunántúli református egyházkerületi közgyűlésnek s a főiskolai igazgatótanácsnak.

1904-től 1928-ig tagja voltam a magyarországi református országos zsinatnak; 1914-től 1928-ig tagja és jegyzője voltam a református egyetemes tanügyi bizottságnak.

Huszonöt esztendőn át elnöke voltam a Pápai Iparos Ifjúság Önképző Egyletének¹⁵ s titkára a Pápai Református Nőegyletnek.¹⁶ 1928-tól ügyvezető alelnöke vagyok a Pápai Református Collegiumi Diákszövetségnek.¹⁷

¹⁴ A Magyar Koronás Érmét (felirata: *Signum Laudis*) a kormányzó 1923. június 19-én alapította Gödöllőn, polgári személyeknek adományozták a kormányzói elismerés jeleként. 1931-ben Faragó Jánoson kívül Vargha Kálmán, Pongrácz József és Fejes Zsigmond is megkapta. Ugyanekkor a kormányzói teljes elismerés jeleként a Magyar Koronás Nagy Aranyérmét kapta meg Balogh Jenő főgondnok és Antal Gábor püspök. DPL 1931. 182. KENYERES 2004. 114–115.

¹⁵ A Pápai Iparos Ifjúság Önképző Egylete 1883-ban alakult, alapszabályait 1888-ban fogadták el. Alakuló közgyűlését 1888. január 29-én tartotta. Elnöke ekkor Koczka László (1898-ban Gyurátz Ferenc), alelnöke Németh János, jegyzője Szokoly Ignác, pénztárnoka Heim Ignác, könyvtárnoka Trauner Lipót volt. *Az egylet célja a hasznos társalkodás előmozdítása, az erkölcsnemesítés, a szakértelem fejlesztése, a munkásságra és szorgalomra való ösztönzés, szóval az iparos ifjúság művelődésének előmozdítása.* Magánszemélyek adományából, illetve az általuk szervezett rendezvények bevételeiből könyvtárat állítottak fel. PÖLÖSKEI 1994. 413. PL 1883. 167. 1888. 25. 1893. 71. A Pápai Iparos Ifjúság Önképző Egyletének alapszabályai. Pápa, 1898.

¹⁶ A Pápai Református Nőegylet 1897-ben alakult, rászoruló gyermekek és családok támogatását jelölte meg legfontosabb céljának. Az Egylet elnöke volt: Baranyay Zsigmondné, Vikár Kálmánné, Kis Józsefné, majd Cseh-Szombathy Lászlóné. A Pápai Református Egyházközség Értesítőjében kezdetben a segélyezett gyermekek, családok neveit, majd 1901-től Faragó János titkár éves működési jelentéseit lehetett olvasni. Lásd például: A Pápai Református Egyházközség Értesítőjének 1899–1914, 1927. évi számain. A Református Nőegylet

1912-ben gondnoka, utóbb gondnokkari elnöke lettem a Szondy–Kenessey kegyes alapítványnak.¹⁸

1903-tól fogva tagja vagyok a Pápai Takarékpénztár igazgatóságának.

1890-től 1895-ig tanügyi és társadalmi cikkeket írtam a Karcagon megjelenő Nagykunság¹⁹ című hetilapban.

1895-től 1900-ig a Pápán megjelenő Pápai Lapokba,²⁰ attól fogva a Pápai Hírlapba²¹ írtam cikkeket.

mellett 1874-től működött a városban a Pápavárosi Jótékony Nőegylet is. Működését (árvák ellátása, szegények segélyezése, elhagyatott betegekről gondoskodás) pontosan dokumentálták az évenként megjelent Évkönyvben. Az alakulásról például: A Pápavárosi Jótékony Nőegylet Évkönyve az 1874. évre. Győr, 1875.

¹⁷ A Pápai Református Collégiumi Diákszövetség 1928-ban alakult. A gondolat már több mint 20 évvel előbb felmerült, Faragó János az 1906/07. évi kollégiumi értesítőben közölte A pápai ref. főgimnázium volt iskolatársai szövetkezetének alapszabályait. 1928-ban nagy lelkesedés kísérte a Szövetség megalakulását, az összeírt tagok száma meghaladta az ezret, az alakuló ülésen mintegy 300 volt diák vett részt. A Diákszövetség kettős célt fogalmazott meg: egyrészt ébren kívánta tartani a volt iskolatársakban az összetartozás érzését, másrészt segíteni kívánta a főiskola szegény tanulóit. Ennek a célnak elérésére a Szövetség gyűléseket, felolvasásokat, előadásokat tart, kirándulásokat tervez, továbbá alapítványokat, ösztöndíjakat és diákintézményeket (ifjúsági otthon, menza, stb.) létesít. Elnöke Antal Géza, ügyvezető alelnöke Faragó János, jegyzője Adorján Gyula volt. Pápai Református Kollégium értesítője. 1906/07. 123–127. DPL 1937. 39–40. A Pápai Ref. Collegium Diákszövetségének Alapszabályai. Pápa, 1929.

¹⁸ A Szondy–Kenessey alapítvány Szondy Zsuzsanna 1752. március 28-án tett végrendelete eredményeképpen jött létre. Már életükben megegyeztek férjével, Kenessey Istvánnal, aki a dunántúli egyházkerület főgondnoka volt, hogy amelyikük túléli a másikat, alapítványt tesz a református egyház céljaira. A végrendelet többek között a pápai egyháznak tízezer, a felső-őrinek kétezer, a sárospataki kollégiumnak kétezer, a debreceninek több címen tizenhétezer, összesen kb. hatvanezer forintot rendelt. Az I. világháborúban megindult pénzromlás szinte az egész tőkét megsemmisítette. ZOVÁNYI 1977. 613.

¹⁹ A Nagy-Kunság című folyóirat 1878–1938 között jelent meg Karcagon, majd 1925-től Kísújszálláson (1877-ben még Karczag és Vidéke néven). Változó alcímei: Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi közlöny; Független és szabadelvű hetilap; Politikai hetilap; Társadalmi és politikai hetilap. ARATÓ–SZÁSZ 1976. 62–65, 100.

²⁰ A Pápai Lapok című vegyes tartalmú hetilap 1874. május 3.–1919. július 20. között jelent meg. Felelős szerkesztője P. Szabó Károly, Füredi Albin, Szikszay István, Horváth Lajos, Körmendy Béla, Kőrös Endre, majd Goldberg Gyula volt. NAGY 1957. 68–70.

²¹ A Pápai Hírlap 1903–1944 között jelent meg. Főszerkesztője Kőrös Endre és Szücs Dezső volt. Részt vett még a lap szerkesztésében Borsos István, Hoffner Sándor, Kapi Béla,

1895-től tanügyi és egyházi közlemények jelentek meg tőlem a Dunántúli Protestáns Lapban.²²

Önálló füzetben jelentek meg alább felsorolt dolgozataim:

1. Nehány szó Karcag város polgáraihoz. Karcag, 1891.
2. Fejlesszük gimnáziumunkat! Karcag, 1893.
3. Gimnáziumunk fejlesztése. Karcag, 1894.
4. Spinoza élete és Ethikája. Karcag, 1895.
5. Az objectivitas Homerosnál és Vergiliusnál. Pápa, 1896.
6. Ciceronak Catilina ellen tartott négy beszéde. Pápa, 1897.
7. A görög és keresztyén dráma. Pápa, 1900.
8. Középiskoláink és a magyar Alföld. Debrecen, 1900.
9. Rendtartás a magyarországi református középiskolák számára. Budapest, 1927.

A karcagi református gimnázium Értesítőjét szerkesztettem az 1890–91–1894–1895. tanévekben.

A pápai református főiskola Értesítőjének gimnáziumi részét szerkesztettem az 1901–1928-ig tan évekről. Itt jelent meg három dolgozatom:

1. Ciceronak Pompejus fővezérsége ügyében tartott beszéde. 1901–1902. tanév.²³
2. Dr. Bodola Gyula emlékezete. 1914–15. tanév.²⁴
3. I. Ferenc József. 1916–17. tanév.²⁵

Köveskúti Jenő, Réthei Prikkel Marian és Weltner Sándor is. Megalakulásakor hetenként, majd hetente kétszer, végül újból hetenként jelent meg. NAGY 1957. 66–67.

²² A Dunántúli Protestáns Lap a Dunántúli Református Egyházkerület hivatalos közlönye volt. 1890. január 5. és 1945. március 18. között hetente jelent meg. Szerkesztője volt Révész Kálmán, Németh István, Antal Géza, Czeglédy Sándor, Pongrácz József, Medgyasszay Vince, majd Győry Elemér. NAGY 1957. 30.

²³ *M[arcus] Tullius Ciceronak Gn[aeus] Pompeius fővezérsége ügyében tartott beszéde.* Pápai Református Kollégium értesítői. 1901/02. 3–34.

²⁴ *Dr. Bodola Gyula emlékezete. Írta s a pápai ref. templomban 1914. december 6-án tartott emlékünnepevényen elmondotta Faragó János főgimnáziumi igazgató.* Pápai Református Kollégium értesítői. 1914/15. 3–8.

²⁵ *Öfelsége I. Ferencz József emlékezete. Emlékbeszéd, melyet a pápai református templomban 1916. november 30-án tartott főiskolai gyászünnepevényen elmondott Faragó János főgimn. igazgató.* Pápai Református Kollégium értesítői. 1916/17. 3–8.

1899-től 1918-ig főmunkatársa voltam a Dunántúli Protestáns Lapnak, vezettem a lap kiadóhivatalát.

Megemlítem végül, hogy 1898-ban nősültem. Feleségül vettem Antal Irént, dr. Antal Gábornak, a dunántúli református egyházkerület akkori püspökének²⁶ a leányát. Három gyermekünk volt: Irén, Rózsi, Gábor.²⁷

Rózsi leányunk meghalt csecsemő korában. 1921-ben meghalt a feleségem. Másodszor nem nősültem meg.

Pápa, 1940. március 3.

Faragó János

LIC. TEOL. RÁCZ KÁLMÁN²⁸

Születtem Mádon, Zemplén megyében 1867. május 5-én. Református vallású vagyok. Szüleim neve: Rác Ábrahám és Palumby Zsuzsánna, akik földműveléssel foglalkoztak.

²⁶ Antal Gábor 1843. május 10-én született Szentkirályszabadján. Középiskolai tanulmányait és a teológiát is Pápán végezte 1855–1866 között. 1866–1867 között Monoszlón segédlelkési szolgálatot látott el. Külföldi egyetemeken is tanult: Berlinben 1867. október 8-tól 1868. augusztus 12-ig a bölcsészeti, Zürichben 1868. október 14-től 1869. február 19-ig a teológiai karon. 1869-ben a Székesfehérváron tartott egyházkerületi közgyűlés alkalmával szentelték lelkészé. Hazatérte után a pápai főiskolán a bölcsészeti és politikai tudományokat oktatta. 1887-ben az ácsi gyülekezet választotta lelkészévé, állását 1888-ban foglalta el, és 1896-ig töltötte be. 1896–1914 között Révkomáromban végzett lelkési szolgálatot. A dunántúli egyházkerület 1890-ben tanácsbíróvá, 1892-ben aljegyzővé, 1896-ban püspökké választotta. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak tagja, 1903-tól alelnöke, 1907-től elnöke volt. A Konvent elnöki tisztét is betöltötte, a Ferenc József-rend nagykeresztése és a magyar főrendiház tagja is volt. 1914-ben hunyt el. Felesége Kluge Matild volt. DREKK O. 394t. 156. TrREL I. 8. d. 6. Ács. I. 1. II. 13. IV. 2. d. 9. Monoszló. 2. d. 10. Révkomárom. 9, 16. ZOVÁNYI 1977. 28. SZÖGI 2000. 97 (785. sz.). SZÖGI 2001. 89 (484. sz.)

²⁷ Irén 1903. november 17-én, Rózsa Julianna 1911. június 14-én, Gábor 1914. április 23-án született. Faragó János Családi lapja (Rózsa Julianna adatai hiányoznak!). PH 1911. 24. sz. (jún. 17.) 6.

²⁸ Rác Kálmán 1941. október 3-án hunyt el. Az 1941/42. évi értesítőben emlékeztek meg róla. Abban közzétették önéletrajzát, Fazekas Mihály püspöki titkár Gyászbeszédét és Rab István Búcsú Rác Kálmántól című írását, melyet a alsóvárosi temetőben mondott el. Pápai Református Kollégium értesítője. 1941/42. 3–6. (önéletrajz), 6–8. (Gyászbeszéd), 9–10. (Búcsú Rác Kálmántól.).

Az elemi iskola első öt osztályát szülőhelyemen elvégezvén, tanítóim felismerték a tanulói pályára alkalmas voltomat, rábírták népes családu, de szegény sorsú szüleimet, hogy adjanak be a középiskolába. Így kerültem be a sárospataki kollégiumba 1878 szeptemberében, ahol aztán elvégeztem a gimnáziumot. 1886 júniusában tettem az érettségi vizsgát, és hajlamaimat követve a lelkészi pályát választottam. A theológiát is Sárospatakon végeztem el. 1890 júniusában megszereztem a segédlelkészi, majd reá két évvel a lelkészi oklevelet. Akadémiai tanulmányaim mellett buzgón dolgoztam a főiskolai pályakérdéseken, munkáimmal minden éven díjakat is nyertem, négy év alatt nyolc díjat vittem el, s ezt is méltányolták tanárain azzal, hogy tanulmányaim végeztével rám ruházták a teológiai segédtanári tiszteletet, amellyel akkor össze volt kötve a főiskolai könyvtárban segédkezés feladata is. Ezt a tiszteletet 2 éven át töltöttem be, s 1892. júniusban búcsút vettem a 14 évig keblén melengető Alma Mátertől. A következő iskolai évet tanulmányaimnak külföldön gyarapítására fordítottam, egy félévet a bécsi egyetem protestáns teológiai fakultásán, a másikat a zürichi egyetemen töltve,²⁹ s külföldről kitüntetésül a „licentiatús theologiae” tudományos fokozatot nyertem részben eddig magyar nyelven nyomtatásban megjelent műveim jutalma gyanánt, részben pedig német nyelvű írásbeli dolgozatom alapján. Erről szóló oklevelem Bécsben kelt a nevezett fakultáson 1893. június 29. napján.

Ilyen felszereléssel indultam neki az életnek. Hazatérve egy iskolai évig nevelő voltam Gencsy Béla földbirtokos³⁰ gyermekei mellett Balkányban, Szabolcs megyében, azután az egyház szolgálatába léptem. Mint segédlelkész működtem Nyíregyházán Lukács Ödön esperes³¹ mellett 20 hónapig,

²⁹ 1893. április 19. és július 25. között volt a zürichi egyetem hallgatója. SZÖGI 2000. 103 (871. sz.).

³⁰ Gencsy Béla (1849–1900) és neje Patay Margit (1858–1943) gyermekei: Ella (1881–1969), Ferenc (1882–1933) és Béla (1885–1961).

<http://www.shp.hu/hpc/userfiles/sajolaszlofalva/vics.pdf>.

³¹ Lukács Ödön lelkész 1843. augusztus 15-én született Szamossályiban. Középiskolai és teológiai tanulmányait Sárospatakon végezte, ahol köztanító és szénior is volt. 1869-től Zsurkon segéd-, majd 1870-től Nyíregyházán rendes lelkészként működött. 1880-ban a felső-szabolcsi egyházmegye esperesévé választotta. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak is

ahonnan rendes lelkésznek Balsára választottak meg.³² Kiszámú gyülekezetem lelki gondozása nem kötötte le minden erőmet, maradt még időm a tudományos búvárkodásra is. Leginkább egyháztörténelemmel foglalkoztam, e téren alkotott műveimet folyóiratokban közreadtam, így nevem ismertté lévén szélesebb körökben, négy év múlva a dunántúli református egyházkerület bizalma vallástanárul hívott el a pápai gimnáziumba, amely állásomat 1900. szeptember 1-én foglaltam el. Vallástanári tisztemet úgy fogtam fel, hogy növendékeimet tanítanom is kell, meg vallásos lelkületüket is fejleszteni, evégből tankönyveket is írtam, és evangéliumi vallásos gondozást is adtam. Ez utóbbi eszközökül megalapítottam 1905-ben a Konfirmált Ifjak Egyesületét,³³ s irányítottam annak önképzési munkáját egész működésem alatt, vezettem további bibliaköröket, tartottam Vasárnapi Iskolát³⁴ alsóbb osztályos tanítványaimnak. Segédkeztem a gyülekezet körében is bibliakörök szervezésével és vezetésével egész tanári működésem alatt. Igénybe vette munkámat főiskolánk másik tagozata, a Teológiai Akadémia is. Amikor ugyanis a rendszeres teológia rendes tanára egyéb megbí-

tagja volt. 1896. március 1-én hunyt el. TtREL I. 8. d. 23. Nyíregyháza. 2, 3, 6. SZINNYEI 1891–1914. VIII. 111–112. ZOVÁNYI 1977. 380.

³² Balsán született Erzsébet lánya 1899. május 19-én. TtREL I. 8. d. 21. Balsa. 3.

³³ A Konfirmált Ifjak Egyesülete az 1904/05. tanévben alakult meg. „Az egyesület célja: A vallásos buzgóság mélyítése, a keresztyén hitélet szilárdítása és a református felekezeti öntudat erősítése.” Alapszabályait az 1904. szeptemberben tartott egyházkerületi közgyűlés hagyta jóvá. Tagjai az 5–8. osztályos tanulók voltak, üléseit hetente tartotta. Kapcsolatot létesített a teológusok körében alakult Pápai Keresztyén Diákszövetséggel, annak ülésein testületileg megjelent. Az első évben 116 tagja lett az Egyesületnek (csak 22 diák nem lett tag). DREL I. 1. a. 1904. szept. közgy. 91–92. Pápai Református Kollégium értesítője. 1904/05. 97, 101, 153–154. DPL 1904. 704.

³⁴ A vasárnapi iskola nyugat-európai, belmissziói indíttatású mozgalom. A családi vallásos nevelés erőtlenedését kívánta pótolni, 6–12 éves korú gyermekek számára tartott tanórán kívüli foglalkozásokat. Magyarországon az első vasárnapi iskolák 1882-ben alakultak Tápiószentmártonban, Pancsován, majd 1884-ben Budapesten is elindult Biberauer Irma vezetésével. 1903-ban már 138 vasárnapi iskola működött, 436 tanító 4818 tanulót oktatott. Az iskolák száma 1913-ra 448-ra, a tanítóké 1034-re, a tanulóké pedig 12953-ra emelkedett. A tanítók és a mozgalom barátai 1904. december 3-án megalakították a Vasárnapi Iskolai Szövetséget, elnökévé idősebb Victor Jánost választották. A Szövetség Fecske és Örömhír címen lapokat is megjelentetett. FORGÁCS 1925. 211–214. BUCSAY 1983. 233. DOBOS 1987. 273. KÓSA 2006. 1085–1087.

zatása miatt szabadságolva volt, engem bízott meg a fenntartó egyházkerület az ő sorra kerülő tárgyai előadásával. Így adtam elő: dogmatikát, etikát, vallásfilozófiát, valláslelektant, vallástörténetet, symbolikát és apologetikát.³⁵ Leginkább ez utóbbi studium³⁶ nőtt annyira a lelkemhez, hogy két nagyobb terjedelmű tanulmányt is dolgoztam ki ebből a tárgykörből, amelyeknek egyike alapján letettem Sárospatakon 1917-ben a teológiai magántanári vizsgát, ugyanakkor egy másik szakcsoportból, az egyháztörténetiből is megszereztem a magántanári oklevelet. Így két szakcsoportnak: a rendszeresnek és egyháztörténetinek magántanára lettem. Úgy a teológián, mint a gimnáziumban sok éven át tanítottam a francia nyelvet is, mint rendkívüli tárgyat. Az ifjúság vallásos nevelésének országos viszonylatban is szolgáltam. Ilyen célból alapítottam meg és szerkesztettem egy képes ifjúsági lapot a középiskolások számára 1905. szeptembertől 1914-ig,³⁷ amikor a világháború kitörése és iskolai életünkben ezzel bekövetkezett bizonytalanság s zavarok miatt beszüntettem; utolsó évében már kétezer példányban jelent meg. Egyetemes országos érdeket szolgáltam továbbá a Középiskolai Országos Református Missziói Bizottság³⁸ elnöki tisztében, amely Bizottságnak az Egyetemes Tanügyi Bizottságtól nyert feladata volt az ország összes középiskoláiban szervezni és irányítani a vallásos élet mozdulásait, amely feladat teljesítésének egyik eszköze gyanánt tartottuk a nyári konferenciákat; egy-egy csoportot állandóan én vezettem nyugalomba lépésemig minden esztendőben. Országos érdekű munkát végeztem mint a középiskolai vallástá-

³⁵ Az 1918/19. tanévben 1918. november 19-től 1919. január 22-ig helyettesítette Czeglédy Sándorral és Trócsányi Dezsővel együtt a protestáns küldöttség tagjaként Svájcba és Hollandiába utazott Antal Géza, Pongrácz József és Vass Vince tanárokat. Az 1929/30. tanévben a gyakorlati teológiai tanszéken Herczeg Józsefet helyettesítette, majd az 1930/31. tanévben Török Istvánnal együtt az üresedésben lévő rendszeres teológia óráit látta el. Pápai Református Kollégium értesítői. 1918/19. 4. 1929/30. 10. 1930/31. 7.

³⁶ studium – tanulmány, tanulás, kutatás

³⁷ A Szövétnek című ifjúsági lap 1906. szeptember 1-től 1914. június 15-ig jelent meg július és augusztus hónapok kivételével havonta kétszer. NAGY 1957. 78–79.

³⁸ A Középfokú Iskolák Országos Református Missziói Bizottsága eredetileg Református Középiskolai Missziói Tanács néven alakult meg 1927 januárjában Budapesten, későbbi nevét az Egyetemes Konvent 1928 januárjában hozott határozata értelmében kapta. Vallástanárok és vallástanító lelkészek alakították abból a célból, hogy a református középiskolai diákság iskolán kívüli vallásos nevelését irányítsa, összehangolja. PAP 1928. 93–98.

nítás előadója az Egyetemes Tanügyi Bizottságban tíz éven keresztül, s azal is a közérdeket szolgáltam, hogy a vallástanárokkal konventi megbízásból több éven át szakértekezletet tartottam mint elnök, fő súlyt fektetve arra, hogy a vallásos nevelés eszközeit egymástól tanulva tökéletesítsük. Tíz éven át mint püspökünkötől megbízott hitoktató működtem a Pápai Állami Tanítóképző Intézetben is.³⁹

Amennyiben egyéb megbízatásaim is szóba jöhetnek, felsorolom a következőket. Még balsai lelkipásztorságom alatt, 1898-ban megválasztott a felső-szabolcsi egyházmegye jegyzőjének. Mint tanár több ízben tagja voltam a Főiskolai Igazgató Tanácsnak, elnöke az Országos Református Tanáregyesületben⁴⁰ szervezett vallástanári szakosztálynak, több ízben kiküldött a közoktatásügyi miniszter érettségi vizsgákra kormányképviselőül. Mint a város polgára tagja voltam a város képviselőtestületének, s immár öt éve mint a Gyümölcstermelők Országos Egyesülete Pápai Körzetének elnöke szolgálom e sorok írásakor is a közérdeket.

Első írásom nyomtatásban 1888-ban jelent meg a Sárospataki Ifjúsági Közlönyben,⁴¹ amely aztán később is közölt a teológiai tudomány körébe eső dolgozatokat tőlem. Érettebb tudományos munkáim megjelenésének színhelyei: a Sárospataki Lapok,⁴² Protestáns Szemle,⁴³ Teológiai Szaklap,

³⁹ 1920–1927 között oktatott a pápai állami tanítóképző intézetben. A Pápai M. Kir. Áll. Tanítóképző-Intézet Értesítője. 1925/26. 5. (1920-tól oktat az intézetben!), 19. (7 éve tanít a tanítóképzőben!). 1926/27. 11.

⁴⁰ Az Országos Református Tanáregyesület (ORTE) 1902-ben alakult Debrecenben a református tanárok érdekvédelmi, szakmai szervezeteként. Folyamatosan megjelentette a Protestáns Tanügyi Szemlét, konferenciákat rendezett. Minden évben értesítőt, tankönyveket, szakkönyveket és iskolatörténeti kézikönyveket adott ki. Balatonbogláron és Borszákon üdülőket is fenntartott. 1951-ben feloszlatta magát, 1991-ben Debrecenben újjáalakult. KÖSA 2006. 1088–1089.

⁴¹ A Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1884 és 1948 között havonta jelent meg. A sárospataki kollégium szobáiból indult, diákok szerkesztették. A hírek, közlemények anyagát leginkább a kollégiumi életből vették. Irodalmi próbálkozásokat is közölt. 1948-ban további megjelenését nem engedélyezték. Pótlására adta ki a Sárospataki Református Lapok a Református Ifjú című melléklapot. FÜLÖP 1964. 115–119.

⁴² A Sárospataki Lapok 1881. december 10-től 1905. június 10-ig jelent meg. Alcíme szerint a Sárospataki Irodalmi Kör közlönye volt. Felelős szerkesztőként Mitrovics Gyula, Radácsi György, Tüdős István, majd Rohoska József jegyezte. Utóbb Sárospataki Református Lapok néven jelent meg. FÜLÖP 1964. 119.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, Protestáns Tanügyi Szemle, Lelkészegyesület,⁴⁴ Dunántúli Protestáns Lap, a Pápai Főiskola Értesítője, a Pápai Jókai-kör Emlékkönyve;⁴⁵ prédikációim jelentek meg a Debreceni Lelkeszi Tárbán⁴⁶ (1904, 1906, 1908, 1909, 1911 és 1913. évfolyam) és egy lelkészbeiktatási beszédem a hivatalos Agenda mintabeszédei között. Mint munkatárs a Zoványi Jenő által kiadott Theológiai Ismeretek Tára (I–III. kötet. Mezőtúr, 1894–1901.)⁴⁷ anyagának meglehetősen mennyiségét én dolgoztam fel. Nagyobb tanulmányaim: a Protestáns Szemlében: Fáy András mint protestáns (1893. évfolyam); Schmidt P. Der Palaterbrief című könyvének ismertetése (1893. évfolyam);⁴⁸ Unió-törekvések a negyvenes években

⁴³ A Protestáns Szemle a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadásában jelent meg a kezdeti években évente négyszer, 1894-től tízszer, majd havonta. Szerkesztője Kenessey Béla, Szőts Farkas, Ravasz László, Lencz Géza, Madai Gyula, Veress Jenő, Zsinka Ferenc, Áprily Lajos, végül Kerecsényi Dezső volt. CZEGLÉ 1983. 244. VOIT 2000. 515–516. CSEH-MÉSZÁROS 2006. 1279–1280.

⁴⁴ A Lelkészegyesület című folyóirat az Országos Református Lelkészegyesület hivatalos közlönye volt. 1908-tól 1944-ig jelent meg Debrecenben hetenként. 1993-ban újraindult. Főszerkesztője Baltázár Dezső, szerkesztője Barkóczy Endre, Lencz Géza, Módos László, Erdős Károly, Maklár Károly, Vasady Béla volt. SZALACSI RÁ CZ 1973. 186. BÉNYEI 2007. 130.

⁴⁵ Az 1909/1910. évi Évkönyvben jelent meg írása *Haladunk-e s haladhatunk-e az erkölcsben?* címmel. KÖVY 1993. 75. A Pápai Jókai-kör Évkönyve az 1909/1910. évről. Pápa, 1910. 25–29. A *Pápai Jókai Kör Emlékkönyve 1893–1993.* című tanulmánykötet 1993-ban jelent meg Pápan Huszár János szerkesztésében.

⁴⁶ A Debreceni Lelkeszi Tár 1902–1923 között S. Szabó József szerkesztésében jelent meg évente külön kötetekben. Prédikációkat, a lelkési gyakorlat körébe tartozó beszédeket tartalmazott. 1917-től időszaki közlönyként szerkesztett hét kötetet Lencz Géza és Varga Zsigmond. SZALACSI RÁ CZ 1973. 65. ZOVÁNYI 1977. 141.

⁴⁷ *Theológiai Ismeretek Tára. Hazai és külföldi források, főleg a Holtzmann-Zöppfel-féle „Lexikon für Theologie und Kirchenwesen” II-ik kiadása alapján Antal Géza pápa főgymnasiumi tanár, Révész Kálmán kassai lelkész, volt theológiai tanár és dr. Tüdös József theológiai magán tanár közreműködésével szerkesztette Zoványi Jenő theológiai magántanár, kolozsvári lelkész – olvashatjuk a nagyszabású vállalkozás ismertetésekor a Dunántúli Protestáns Lapban 1891-ben. Az 1895-ben megjelent VI. füzet szerkesztői gárdája Antal Géza, Rácz Kálmán és Tüdös István volt. A Pápai Református Kollégium könyvtára minden évben, azonnal a megjelenés után beszerezte az egyes füzeteket. Pápai Református Kollégium értesítője. 1894/95. 136. 1895/96. 138. 1896/97. 207. 1897/98. 58. 1898/99. 116. DPL 1891. 729–732. 1893. 606, 856. 1895. 767.*

⁴⁸ A Fáy Andrásról szóló írása az 1893. évi szám 16–51. és 162–197. oldalain, a könyvismeret a 285–298. oldalakon jelent meg. PSz 93. 16–51, 162–197, 285–298.

(1897. évfolyam);⁴⁹ A svájcz reformátusok új énekeskönyve (1899);⁵⁰ a Lelkészegyesületben: Jézus a János evangélioma fényében (1913.);⁵¹ a Sárospataki Lapokban: Károlyi Gáspár és Káldi György bibliafordításai és a Károlyi biblia védelme (1891.); A Pápai Főiskola Értesítőjében: A Hegyi-prédikáció szövege (1900/01.), Emléksorok Borsos Istvánról (1917/18.).⁵² Társadalmi irányú apróságaimat a Zemplén,⁵³ Nyírvidék⁵⁴ és a Pápai Hírlap közölte.

Saját nevem alatt könyv alakban megjelentek a következő művek:

1. Károlyi Gáspár és Káldi György bibliafordításai és a Károlyi biblia védelme. Sárospatak, 1891.
2. Fáy András mint protestáns. Budapest, 1893.
3. Emlékbeszéd Lukács Ödön felett. Nyíregyháza, 1896.
4. Egyházi Beszédek közönséges és ünnepi alkalmakra I. k. Nyíregyháza, 1898.
5. A Halasi-féle népiskolai Egyháztörténet átdolgozása. Pápa, 1902.
6. Keresztyén hit- és erkölcsstan a gimn. VII. o. számára. Pápa, 1904.
7. Kocsi Csergő Bálint. Népies életrajz. Pápa, 1906.
8. Kálvin János élete. Béza latin művének fordítása. Pápa. 1908.
9. Egyházi Beszédek. II. k. Pápa, 1910.
10. Kocsi Csergő Bálint élete. A serdülő ifjúság számára. Debrecen, 1912.
11. Jézus a János evangélioma fényében. Debrecen, 1914.

⁴⁹ PSz 1897. 361–378.

⁵⁰ PSz 1899. 229–237, 321–334, 396–409.

⁵¹ Az írás a Lelkészegyesület 1914. évfolyamában jelent meg. Lelkészegyesület 1914. 358–360, 373–377, 395–397, 413–416, 438–441, 458–460, 479–481, 498–499, 514–516.

⁵² Székfoglaló értekezése: A hegyi prédikáció szövege az 1900/01. évi értesítő 21–74., a Borsos Istvánról írtak az 1917/18. évi értesítő 52–60. oldalain olvasható. Pápai Református Kollégium értesítői. 1900/01. 21–74. 1917/18. 52–60.

⁵³ A Zemplén (Hegyalja, Zempléni Lapok) című lap 1870–1944 között jelent meg Sátoraljaújhelyen hetente, később hetente kétszer. Alcíme gyakran változott. A legjellemzőbbek: Zemplén megyei ismeretterjesztő hetilap, tekintettel Tokaj-Hegyalja érdekeire; Társadalmi és szépirodalmi hetilap; Zemplén vármegyének hivatalos lapja; Politikai hírlap; Hetenként kétszer megjelenő politikai lap. FÜLÖP 1964. 59–61.

⁵⁴ A Nyírvidék című heti-, majd napilap 1880–1944 között jelent meg Nyíregyházán (1935-től Nyírvidéki Szabolcsi Hírlap címen). A lap szerkesztője Ábrányi Lajos, Jóba Elek, Inczedy Miklós, Porubszky Pál, Kertész László, Seres József és Gergely Andor volt. FARKAS 1969. 29.

12. Patak–Miskolc. Pápa, 1916.

13. Miért is vagyok én keresztyén? Pápa, 1917.

14. Hit- és erkölcsstan a középiskolák IV. o. számára. Debrecen, 1926. II. kiadás. 1927.

15. Vallástörténet a középiskolák V. o. számára. Pápa, 1927.

16. A Református Keresztyénség Apológiája. Pápa, 1934.

Mint szerkesztő működtem a Sárospataki Ifjúsági Közlöny szerkesztőbizottságában az 1888/89. és az 1889/90. iskolai években, és megalapítottam, szerkesztettem és kiadtam a Szövétnek című képes ifjúsági lapot, amely Pápán jelent meg az 1906–14. években.

Írói álneveim: Attius Lenci, betűjegyeim: R. K. r. k. és z–n. A „lic.” jelzést olykor elhagyom a nevem előtt.⁵⁵

E könyv megelőző feljegyzéseinek íróját követve én is megemlítem családi állapotomat. 1896-ban nősültem, feleségül véve egyik szabolcsi kartársam leányát, Hódy Máriát, akinek apja, Hódy János vasmegyeri lelkipásztor volt.⁵⁶ Házasságunkból négy gyermek született: Erzsébet (most Nagy Gábor helybeli vallástanár felesége),⁵⁷ Margit (most özvegy, férje Várady Lajos

⁵⁵ Gulyás a következő álneveit ismeri: Atkins Lenci, Lenci és R.K. Az Atkins Lenci az Altius Lenci hibás olvasata lehet. GULYÁS 1956. 55, 277, 373, 616.

⁵⁶ Hódy Mária 1878. október 27-én született, anyja Papp Zsuzsanna volt. TtREL I. 8. d. 23. Lövépetri. 32. Apja, Hódy János 1875-ben lett Lövépetriben lelkész, előtte Tiszaújlakon szolgált helyettes lelkészként 1874–1875 között. 1875-ben kötött házasságot Papp Zsuzsannával. 1882-ben választották meg vasmegyeri lelkésszé. TtREL I. 8. d. 23. Lövépetri. 2, 8, 30–34, 48–50. d. 24. Tiszaújlakon. 8. PEIL 1875. 434. 1882. 343. Egyetemes Névta. 1886. 288.

⁵⁷ Nagy Gábor vallástanár 1896-ban született Szomódon, apja Nagy Sándor református lelkész, anyja Antal Berta volt. Középiskolai tanulmányait a pápai gimnáziumban végezte. 1914-ben tett érettségi vizsgát. Budapesten kezdett orvosi tanulmányokat, fél évet végzett el, majd katonának sorozták. Az orosz frontra került, ahol megsebesült. Ezután a pápai teológián folytatta tanulmányait. Ászáron, Szomódon, Papkeszin, Kocson, majd Neszmélyen volt segédlelkész, rövid ideig püspöki titkár is Németh István püspök mellett. Ezután 1921-ben hitoktatóként működött Szombathelyen, majd Tatán tanított 1921–1931 között. 1929-ben szerzett vallástanári képesítést. 1931–1941 között a pápai főiskolán tanított. 1941. november 10-én 46 éves korában hunyt el. TREL törzslap. TREL Kgy. jkv. VIII. 180. A Pápai Református Kollégium Értesítője az 1941/42. iskolai évről. 11–13. DPL 1941. 241, 245–246. TUNGLI 1997. 84.

szőnyi lelkész volt),⁵⁸ Ilona (most Kovács János állami főmérnök felesége)⁵⁹ és Irén (most Kúr Géza csicsói református lelkipásztor⁶⁰ felesége).

Pápa, 1940. március 7.

Lic. Rác Kálmán

TÓTH LAJOS

Születtem Túrkevéen 1872. november 26-án. Szüleim Tóth Sándor és Nemes Eszter, szegény sorsú református vallású földmivelők voltak. Anyai nagybátyám, Nemes Balázs furtai (Bihar m.) tanító⁶¹ engemet 2 éves koromban magához vett, s ettől kezdve Ő nevelt és taníttatott. Az elemi iskola V-ik osztályának elvégzése után Kisújszállásra vittek a gimnáziumba, hon-

⁵⁸ Várady Lajos lelkész 1882-ben Rempeshollóson született. Gimnáziumi és teológiai tanulmányait Pápán végezte, a széniori tisztséget is betöltötte. Az 1906/07. tanévben a tübingeni egyetemen tanult. 1907-től Tatabányán helyettes, majd ugyanott 1911-től missziói rendes lelkész volt. 1922-től 1938-ig szolgált Szőnyön, közben 1923-ban beszolgáló lelkésként működött Komáromban. 1938. december 17-én hunyt el 56 éves korában. Felesége Rác Margit, Rác Kálmán tanár leánya volt. TtREL I. 8. d. 8. Komárom. 1. d. 11. Szőny. I. 2. II. 10. DPL 1939. 24–25. KÁLLAY 1997. 132. SZÖGI 2001. 491 (10011. sz.) VÁRADY 2001. 393, 416, 426.

⁵⁹ Kovács János apja Kovács Károly nyugalmazott miniszteri tanácsos, anyja Győry Mária volt. Ő maga a Veszprém és Somogy vármegyék területén működő Magyar Királyi 19. Földmérési Felügyelőség (Pápa, Jókai Mór u. 46–48.) mérnökeként, főmérnökeként, végül műszaki tanácsosaként dolgozott. 1925. január 27-én eljegyezte, majd 1925. május 23-án feleségül vette Rác Ilonát. Tiszti Címtár. 1927. 110. 1928. 116. 1929. 134. 1931. 124. 1935. 145. 1936. 144. 1937. 198. 1938. 162. 1941. 203. 1943. 241. 1944. 250. Pápa és Vidéke. 1925/5. 1. 1925/22. 4.

⁶⁰ Kúr Géza csicsói lelkész 1893. július 30-án született Kulcsodon (Győr vm.), apja Kúr Géza kulcsodi lelkész, anyja Nagy Vilma volt. A kulcsodi elemi iskola elvégzése után 1 évig a pozsonyi evangélikus líceumban, majd Pápán folytatta tanulmányait. Pápán tett érettségit 1911-ben, ahol a teológiát is hallgatta 1911–1915 között. Segédlelkész volt 1915–1918 között Deákiban, majd tábori lelkéshi szolgálatot végzett. Hazatérése után Komáromszentpéteren lett segédlelkész, majd 1920-tól 1944-ig csicsói lelkipásztor. A háború végén Nyugat-Európába, később az USA-ba emigrált. Az ohiói Niles városban lelkészkedett öt éven át, majd könyvkiadót alapított, Fáklya címen folyóiratot adott ki. 1991. december 23-án hunyt el. FÓNOD 1997. 182. KRÁNITZ 2013. 241–244.

⁶¹ Nemes Balázs tanító Túrkevéen született. 1872 előtt Zsákán tanított, majd Furtán 1872-ben a lányok praeceptoraként, 1873–1894 között pedig rektorként (fiúk tanítója) működött. 1906-ban Túrkevéen élt nyugalomban. Egyetemes Névtár. 1886. 250–251. CSERNÁK 1906. 19. 21. Erdei tévesen Nagy Balázsként szerepelteti. ERDEI 2001. 182.

nan a IV-ik osztály elvégzése után a debreceni tanítóképezdébe iratkoztam be. Már kisebb koromba[n] is nagy előszeretettel tanultam a zenét, és pedig a harmóniumozást, minek bizonyosága az, hogy 11 éves koromban már orgonán is játszottam egyházi éneket. Debrecenben rendszeresebben láttam a zenetanuláshoz, úgy hegedűn, mint orgonán, s főként elméletileg, ennek következtében III-ad éves képzős koromban kollégiumi oratóriumi orgonista lettem. Ugyanezen évben zenetanárom felvétetett a városi zenedébe a zongora tanszakra ingyenes növendéknek. Szintén ez évben megalakítottuk néhány társammal a tanítóképző első zenekarát, melynek aztán két éven át vezetője voltam. IV-ed éves koromban az énekkar vezetése is kezembe került. Ebben az évben történt meg először, hogy a tanítóképezdei ének- és zenekar meghívást nyert a vidéki hangversenyre, Hajdúszoboszlóra. Itteni szereplésünk következménye lett, hogy még ez évben (1891) — a tanítói oklevél megszerzése után — segédkantort lettem a hajdúszoboszlói református egyházban. Két év múlva — elődöm nyugalomba vonulása után — rendes orgonista-kántornak választottak meg. Összesen 20 évet töltöttem Hajdúszoboszlón. Ez idő alatt mindvégig vezetője voltam a Városi Dalárdának, melyet odamenetelemkor alapítottunk meg.⁶² Ezzel számtalan sok helyi szereplésen kívül sokszor voltunk vidéki hangversenyeken, kerületi és országos dalünnepeken, s 1903-ban a temesvári dalversenyen díjat is nyertünk. Foglalkoztam ezenkívül zongora- és hegedűtanítással, s tanítványaimmal évente nyilvános zenevizsgákat tartottam. Az állami polgári iskolában pedig 8 éven át tanítottam az éneket.⁶³

1905-ben a kolozsvári zene conservatoriumban megszereztem a Vallás- és Közoktatási Miniszter úr által előírt s a középiskolai énektanításra jogosító középiskolai énektanítói oklevelet. Ennek alapján 1911 május havá-

⁶² A dalárda hivatalos neve: Hajdúszoboszlói Dalegylet. 1891–1948 között működött. A Független Hajduság című lap így búcsúztatta karnagyát 1911-ben: „Hogy távozásával mit veszítettünk, e helyen felesleges arra különösebben rámutatnunk. Megmondja azt az a 20 éves működése, amely az egyháznak és a köznek hűséges, odaadó szolgálatában, szakadatlan munkásságban, igazi szakértelemben és fedhetetlen, tiszta életben telt.” ERDEI 1986. 5–33.

⁶³ Tóth Lajos hajdúszoboszlói működéséről, a dalárda megalapításáról, a vidéki szereplésekről részletesen beszámol Erdei Gyula a Dalárdától a kórusig című munkájában, illetve Szülőföldünk–lakóhelyünk Hajdúszoboszló című művében rövid életrajzát is közli. ERDEI 1986. 5–23. ERDEI 2001. 182–183.

ban a Dunántúli Egyházkerület közgyűlése egyhangúlag megválasztott a pápai főiskola ének- és zenetanárának. Ez év őszén foglaltam el tanszéke-
met, s itt működtem teljes 25 éven át. 1936. július 1-én szabadságra mentem,
s egyúttal kértem nyugdíjaztatásomat, ami ez év december 31-én be is kö-
vetkezett.

Negyedszázados itt működésem alatt sok ízben volt szerencsém nem
csak egyházi főhatóságom, hanem a tankerületi királyi főigazgató úr elis-
merését is elnyerni.

Az énekkari szereplések száma állandóan nagy volt, nem csak iskolai
ünnepélyek alkalmával, hanem a különböző társadalmi egyesületek estélye-
in is. Néhányszor vidéki szereplésen is voltunk, így 1911-ben Budapesten a
régí országházban tartott Gelléry–Szabó ünnepélyen,⁶⁴ következő évben a
pozsonyi református templom felszentelésén, temetéseken, stb. Általában
évente 15–30 ízben szerepelt az Énekkar. Igen nagymértékben megszaporod-
ott a zenetanulók száma is, mivel a zenetanulás ez időben teljesen ingy-
nes volt, évente 120–130 volt a beiratkozottak száma. Ennek következtében a
zenekar is megerősödött (22–30 tagú), és szintén sokat szerepelt évente.
Azonban ilyenformán heti óraszámom állandóan 38–41 volt, s ez annyira
felőrölte idegrendszeremet, hogy 1930-ban hosszabb szabadságra és klini-
kai kezelésre kellett mennem. Többé nem is tarthattam meg összes óráimat,
a zeneórákat és a zenekarvezetést kénytelen voltam átengedni Kiss Árpád
igazgató-tanító úrnak, ki 7 éven keresztül látta el teendőit nagy buzgalom-
mal és sikerrel.⁶⁵

⁶⁴ Gelléri Szabó János magyar királyi udvari tanácsos, a dunántúli egyházkerület világi
tanácsbírája 1908. november 16-án 90 éves korában hunyt el. Vagyonát 2/3-ad részben közin-
tézmények örökölték, köztük nagy részben a budapesti, debreceni és pápai teológia. DPL
1908. 839, 855–856, 882–884. Elhunytának 3. évfordulóján a 3 teológiai akadémia emlékünne-
pélyt rendezett. Ezen a pápai főiskola énekkara mellett fellépett a budapesti teológiáé Krausz
Gusztáv, és a debreceni főiskoláé is Mácsay Sándor vezetésével. A Tóth Lajos vezette pápaiak
Eötvös József Végrendelet című művét énekelték „*oly szépen s annyi szabadsággal, hogy a
közönség a legnagyobb elismeréssel adózott érte*”. Az énekkarok szereplése mellett Antal Gábor és
Antal Géza is beszédet mondott. Az emlékünnepelelyen elhangzott előadásokat a három kollé-
gium 1912-ben megjelentette. DPL 1911. 402–403, 422–423. 1912. 40.

⁶⁵ Kiss Árpád 1890-ben született Balatonhenyén. Zenekonzervatóriumi végzettséggel
rendelkezett. 1909. július 10-én Balatonudvariban meghívás útján rendes tanítónak választot-
ták. 1912-től Szentantalfán tanított. 1928-ban választották Pápán a Református Elemi Népis-

Nyugalomba vonulásom alkalmából a magyar királyi Vallás- és Közoktatási Miniszter úr elismerésben részesített.⁶⁶

45 évig tartott hivataloskodásom legnagyobb részében annyira elfoglaltak teendőim, hogy minemű mellékes foglalkozásra alig-alig jutott időm. Már hajdúszoboszlói működésem alatt is az isteni tiszteletek végzésén kívül évente átlag 400 halott eltemetésénél kellett közreműködnöm. Zeneóráim száma hetenként 12–18 volt, a polgári iskolai énektanítás 3 órát vett igénybe, s ezek mellett a református egyház gondnoki hivatalában a számvevői tiszteletet töltöttem be, ami, tekintetbe véve, hogy 14000 református lélek adózásáról, stb. volt szó, nem csekély elfoglaltatást jelentett. Az 1908. évben megalakult Magyar Református Énekvezérek Egyesülete főjegyzőjének választott, s e tisztséget 1911-ig, Pápára költözésemig betöltöttem.⁶⁷ Eredeti férfi- és vegyeskari szerzeményeim közül több jelent meg a Zeneközlöny című folyóiratban.⁶⁸ Ugyanezen lapba cikkeket is írtam. Az Országos Irodalmi és Zenei Társaság 1937. évi pályázatán dicséretet és bronzérmét nyert Rajta legények... kezdetű (Igazságot Magyarországnak) vegyeskari szerzeményem.⁶⁹

kola másodtanítójává. Kántortanítóként, majd az iskola igazgatójaként működött. Négyszólamú férfikórust vezetett, rendszeres hegedűoktatást is végzett. A Református Kollégium zenekarát is több évig irányította. 1948-ig tanított Pápán, akkor nyugalomba vonult, és Zánkára költözött. 1979-ben hunyt el Kaposváron. DREL II. 217. a. 1909. 26. 1913. 27. Egyházkerületi Névtár. 1910. 164–165. 1926. 62. 1928. 69. Egyetemes Névtár. 1912. 126. 1913–15. 87. MOLNÁR 1936. 419. TUNGLI 1997. 61–62.

⁶⁶ Tóth Lajos 1937. július 25-én vette át a miniszteri elismerő okiratot Fedora Sándor tanügyi titkártól a tanári karok jelenlétében. Medgyasszay Vince és Trócsányi Dezső köszöntötték az ünnepeltet. A tudósítás szerint „Tóth Lajos, a szorgalom és kötelességteljesítésnek ez a mintaképe, a kiváló pedagógus, ki legjobb tudását és egész lelkét vitte bele mindig tanításába, bőségesen rászolgált erre a kitüntetésre.” DPL 118–119.

⁶⁷ A Magyar Református Énekvezérek Egyesülete 1908. június 11-én alakult meg Debrecenben. Az egyesület elnöke Nagy András debreceni kántor lett. SZABÓ 1934. 30–31.

⁶⁸ A Zeneközlöny, a Magyar Református Énekvezérek Egyesületének hivatalos lapja 1927-től jelent meg Sárospatakon, Debrecenben, Tiszaöldvára. Alcíme szerint havi folyóiratként a magyar református egyházi ének és zene művelésére. Szerkesztője Hodossy Béla és Szabó Gyula volt. SZALACSI RÁCZ 1973. 310.

⁶⁹ Az Országos Irodalmi és Zenei Tehetségkutató Bizottság pályázatán elért bronzérméről a Dunántúli Protestáns Lap is beszámolt. DPL 1937. 99.

Az 1894-ik évben vettem feleségül Bíró Antal derecskei lelkész⁷⁰ leányát, Bíró Erzsébetet, kivel majdnem 42 évet töltöttem házasságban. Gyermekünk közül ez idő szerint életben van és pedig: Tóth Sándor zádori (Somogy m.) tanító;⁷¹ dr. Tóth Endre pápai teológiai akadémiai tanár;⁷² dr. Tóth Lajos egyetemi magántanár, a debreceni gyakorló gimnázium tanára;⁷³ Tóth Ilonka, Máté Jánosné református tanítónő;⁷⁴ Tóth Irma,⁷⁵ Lányi Jenő sopo-

⁷⁰ Bíró Antal teológiai tanulmányait a debreceni kollégiumban végezte. Szikszón, majd 1874–1905 között Derecskén szolgált. Felesége Kőrösy Erzsébet, Kőrösy István harkányi lelkész, az alsó-zempléni egyházmegye esperese lánya volt. 1906. november 18-án hunyt el. Egyetemes Névtár. 1886. 262. PEIL 1864. 1224. 1874. 642–643. 1879. 1456–1460. 1906. 781. PÓTOR 2000. 12.

⁷¹ Tóth Sándor zádori tanító 1898. március 17-én született Hajdúszoboszlón, ahol a polgári iskolát végezte. Pápán, a tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet. 1926-tól Szennán tanított. 1929-ben lemondott állásáról. 1931-ben választották meg zádori tanítónak. DREL II. 138. a. 1926. 61. 1929. 28. 1931. 36. Egyházkerületi Névtár. 1926. 24. Egyetemes Névtár. 1930–32. 66. 1935. 80. 1941. 97. SZABÓ 1929. 358–359. PÓTOR 2000. 16–17.

⁷² Tóth Endre 1899-ben született Hajdúszoboszlón. Születése helyén, majd Pápán tanult, a teológiát is ott végezte 1921-ben. Ezután külföldre utazott, az utrechti egyetemen tanult. Hazajövele után Kaposvárott lett hitoktató lelkész. 1924-ben Pápára került teológiai tanárnak, ahol 1950-ig működött, majd Debrecenben oktatott. 1970-ben hunyt el Debrecenben. ZOVÁNYI 1977. 652–653. TUNGLI 1997. 119. Részletes életrajzát lásd: PÓTOR Imre: Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor. Különös tekintettel dunántúli szolgálataira. Pápa, 2000. (Pápai Eperfa Könyvek, 1.)

⁷³ Tóth Lajos tanár 1902-ben született Hajdúszoboszlón. Egyetemi tanulmányait Eötvös kollégistaként a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. Matematika–fizika szakos tanári diplomát, majd bölcsészdoktori fokozatot is szerzett. A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Orvos Fizikai Intézetében tanársegéd, majd adjunktus lett, 1932-től magántanári címet szerzett kvantum- és elektroelmélet tárgykörben. 1935-től az Állami Fazekas Mihály Gimnáziumban, 1938-tól a Debreceni Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában, 1945/46-ban az Egyesített Fiúgimnáziumban, 1946-tól ismét a Gyakorló Gimnáziumban tanított az intézmény megszűntéig, 1949-ig, ahol igazgatóhelyettes is volt. 1950-től az újonnan alakult Orvosi Fizikai Intézet megbízott igazgatója lett, 1953–1968 között pedig ugyanott intézményigazgató egyetemi tanárként működött. 1990-ben hunyt el. DAMJANOVICH 1991. 20.

⁷⁴ Máté János 1923-tól Szentán, 1929–1930 között Dencsházán (Baranya vm.), majd 1930. október 1-től Tápon tanított. DREL II. 35. a. 1931. 50. Egyetemes Névtár 1930–32. 86. 1935. 99. 1941. 124. SZABÓ 1929. 54. Tápról feleségével, Máténé Tóth Ilonával együtt Rákospalotára ment, ahol nyugdíjaztatásukig dolgoztak, helyükre pedig a tápi gyülekezet Übellauer Károly és Übellauerné Fehér Júlia tanítókat választotta Negyedről. DREL II. 35. a. 1943. Esperesi jelentés. X. KRÁNITZ 2013. 649–650. Tóth Ilona 1904. március 18-án született Hajdúszoboszlón. A polgári iskolát és a tanítóképzőt is Pápán végezte 1914–1922 között. Pápai Református

nyai (Fejér m.) református lelkész neje;⁷⁶ Tóth Kálmán végzett teológus, jelenleg az utrecht egyetem ösztöndíjas hallgatója.⁷⁷

Tóth Lajos

DR. KÖRÖS ENDRE

Nagyváradon születtem 1872. június 10-én. Református vallású vagyok. Tanító családból származom. Korán elhunyt apám érettségivel is rendelkező okleveles polgári iskolai tanító volt. Nagypám 54 évig működött a tanítói pályán, és a magyarosítás terén szerzett érdemeiért királyi kitüntetésben részesült. Az elemi és a középiskolát Kaposvárott jártam, 12 éves koromig apám keze alatt, aki lelkembe oltotta a magyar történelem nagyjainak tiszteletét és a költészet szeretetét. Halála után, IV. gimnazista koromtól kezdve iskolai elfoglaltságom mellett leckeadással kerestem némi pénzt, hogy segítségére legyek anyámnak, ki nyugdíjban nem, csak neveltetési segélyben részesült. Az érettségi vizsgát 1889-ben tettem le a kaposvári állami főgimnáziumban.

Nőnevelő Intézet értesítői. 1914/15. 59. 1915/16. 66, 71. 1916/17. 63. 1917/18. 72. 1918/19 és 1919/20. 8, 18. 1920/21. 12. 1921/22. 9, 13. PÓTOR 2000. 17.

⁷⁵ Tóth Irma 1907-ben született Hajdúszoboszlón. Elemi, polgári és tanítóképzői tanulmányait is Pápán végezte. 1930. júniusban szerzett tanítói oklevelet jeles eredménnyel. 1945 elején Soponyán hunyt el az orosz megszállás alatt tragikus körülmények között férjével és 3 éves kisfiával együtt. A Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1916/17. 55. 1917/18. 55. 1918/19. és 1919/20. 11, 21. 1920/21. 15, 16. 1921/22. 17. 1925/26. 24. 1926/27. 16, 20. 1927/28. 22, 26, 30. 1928/29. 36, 42, 50. 1929/30. 15, 16, 28, 30. DPL 1945. 39. PÓTOR 2000. 16–17.

⁷⁶ Lányi Jenő 1906. március 3-án született Boriban (Hont vm.), apja Lányi Árpád lelkész, anyja Baranyai Jolán volt. Középiskolai tanulmányait Pápán és Mezőtúron, a teológiát 1925–1929 között Pápán végezte. Segéd- és helyettes lelkészi szolgálati helyei 1929-től: Szokolya, Balassagyarmat, Berhida, Soponya és Csajág. 1933-ban választották meg rendes lelkésznek Soponyára. 1934-ban szentelték lelkésszé. 1933-ban kötött házasságot Tóth Irmával. Lányi Jenő, felesége, Tóth Irma és fiuk, Lajos is tragikus körülmények között vesztette életét. DPL 1945. 40. KRÁNITZ 2013. 448–450.

⁷⁷ Tóth Kálmán 1917. július 16-án született Pápán. Középiskolai és teológiai tanulmányait Pápán végezte, majd Utrechtben tanult. 1940-től püspöki segédlelkész lett, 1941-től Zánkán, majd Nyárádon lelkészkedett. Óraadóként a pápai teológián, majd Budapesten tanított. TÓTH-SZÜCS 1987. 7. PÓTOR 2000. 17. KRÁNITZ 2013. 1063–1065.

Az 1889–90-ik tanévtől kezdve a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karának hallgatója lettem. Előbb magyar és latin, majd német filológiai tanulmányokat folytattam. A magyar irodalom akkori szellemi vezéreinek, Gyulai Pálnak⁷⁸ és Beöthy Zsoltnak⁷⁹ előadásai és szemináriumi gyakorlatai mély hatással voltak rám. Az agg Gyulai Pál abban a kitüntetésben részesített, hogy házához és leányfalusi villájába is többször meghívott. 1892-től kezdve a Bésán-ösztöndíj⁸⁰ élvezete könnyítette meg megélhetésemet, tette lehetővé, hogy a bécsi könyvtárban irodalomtörténeti kutatásokat végezhsek. Részt vettem a hazafias ifjúsági mozgalmakban (Oláh-memorandum pör).⁸¹ 1892-ben az Egyetemi Kör⁸² főtitkárává választott, ugyanazon

⁷⁸ Gyulai Pál (Kolozsvár, 1826. január 25.–Budapest, 1909. november 9.) irodalomtörténész, költő, író, egyetemi tanár, műkritikus. Tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban folytatta. A budapesti egyetem tanára, a Kisfaludy Társaság elnöke, főrendiházi tag, a Budapesti Szemle és az Olcsó Könyvtár sorozat szerkesztője volt.

⁷⁹ Beöthy Zolt (Buda, 1848. szeptember 4.–Budapest, 1922. április 18.) irodalomtörténész, esztéta, egyetemi tanár. A pesti egyetemen jogot hallgatott, majd Bécsben és Münchenben tanult. Pénzügyminiszteri tisztviselőként dolgozott, majd az Atheneum szerkesztője volt. Ezután a budapesti egyetemen esztétikát adott elő, 1890–1920 között a budapesti országos tanárvizsgáló bizottság elnöke, a főrendiház tagja volt.

⁸⁰ Bésán József (1916–1873) 1872. október 20-án kelt végrendeletében egész vagyonát, kb. 360.000 forintot közművelődési célokra adományozott. Jelentős összeggel támogatta a pesti protestáns árvaházat, a vakok országos intézetét. Külön alapítványt hozott létre az örökhatályú „a budapesti tudományegyetemen tanuló árva ifjak, valamint az országban bárhol tanuló közép-tanodai, s különösen a néptanítói pályára készülő mindkét nembeli képezdei növendékek” számára. A segély, illetve ösztöndíjak elnyerésére a vallás- és közoktatási minisztérium évente pályázatot írt ki, a sikeres pályázatot benyújtók 100, 150, 200, 250 és 300 forintos évi ösztöndíjat nyerhettek el. DREL I. 1. a. 1881. ápr. közgy. 28–32 (az Alapítványlevél szövege). DPL 1899. 78. PEIL 1873. 351. 1874. 834. 1876. 1584.

⁸¹ 1892-ben az erdélyi románság vezetői memorandumban (emlékiratban) fordultak Ferenc József uralkodóhoz, melyben a magyarokéval megegyező nemzetiségi jogokat követeltek. A memorandumot Bécsben és Budapesten is olvasatlanul visszaküldték készítőihez. Azonban időközben a sajtóban megjelentették, ezért annak készítőit 1895-ben izgatás vádjával bíróság elé állították, egy részüket el is ítélték, ők 1896-ban amnesztiát kaptak. A bukaresti egyetemisták is megjelentették saját emlékiratukat, amelyben az iskolai magyarosítás ellen tiltakoztak, amelyre a magyar egyetemisták válaszoltak.

⁸² Az Egyetemi Kör elnevezésű szervezet a hallgatói öntevékenység megjelenési formája volt. Előadásokat, szemináriumokat tartottak. Az 1930-as években Székfű Gyula is részt vett a Kör munkájában, Keresztury Dezső a magyar irodalmi, Kerényi György a népzenei szemi-

időben az Egyetemi Lapok⁸³ társszerkesztője is voltam. Itt jelentek meg első verseim, így a Csiky Gergely⁸⁴ emlékezete című is, amelyet az egyetemi ifjúság temetői ünnepén szavaltam el. 1894-ben tettem doktori szigorlatot magyar irodalomtörténetből, mint fő-, magyar nyelvészetből és esztétikából mint melléktantárgyakból summa cum laude fokozattal.

1894–95-ben egyéves önkéntesi kötelezettségemnek tettem eleget. Bécsben szolgáltam a császári és királyi 66-ik (ungvári) gyalogezrednél. Letettem a tiszti vizsgát, és 1898-ban tartalékos hadnagynak nevezték ki, mint ilyen a közösöknél három, majd a 17-es honvédeknél egy fegyvergyakorlaton vettem részt.

Az 1895–96. évet Budapesten töltöttem, mint a mintagimnázium gyakorló tanárjelöltje. Gyakorlatra a nyelvész Volf György⁸⁵ mellé voltam beosztva.

náriumot vezette. Az egyetem rektora 1938 őszén felfüggesztette a Kör működését. SZÖGI 2003. 246, 297.

⁸³ Az Egyetemi Lapok a Magyar Országos Diákszövetség hivatalos lapja volt, 1904–1919 között havonta kétszer jelent meg. Alcíme először Hivatalos Közlöny volt, majd később többször változott: A magyar egyetemek és főiskolák ifjúságának hivatalos lapja, A magyar egyetemi és főiskolai ifjúság és a Sorompó Országos Iparvédő Liga hivatalos lapja, A Magyar Országos diákszövetség hivatalos lapja, stb. Felelős szerkesztőként Förster Lajos, Halasi Andor, Váczy József, Balassa Gyula, Simon Mihály később Hindy Zoltán jegyezte. Előzményei: az Egyetemi Lapok (a felsőbb magyar tanintézetek ifjúságának közlönye 1888–1894 között), Diákszövetségi Lapok (az Országos Magyar Diákszövetség hivatalos lapja 1894-ben), az Egyetemi Lapok (társadalmi és szépirodalmi hetilap, a Magyar Diákszövetség hivatalos lapja 1894–1902 között). VOIT 2000. 119. DOBÁS 2010. 19–20.

(<http://kosztolanyioldal.hu/sites/default/files/VONAT%20%C3%A9vsz%C3%A1m%20szerinti%20obont%C3%A1sban.pdf>) DOBÁS Kata (szerk.): Kosztolányi munkásságára vonatkozó irodalom. Összesített, folyamatosan bővülő bibliográfia. (Utolsó frissítés: 2010. december 8.)

⁸⁴ Csiky Gergely (Pankota, 1842. december 8.–Budapest, 1891. november 19.) drámaíró, műfordító, a Kisfaludy Társaság másodtitkára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A Nemzeti Színház dramaturgja, a színiakadémia tanára volt. Kimagasló műveltségre tett szert, 8 nyelvet tanult meg. Már diákkorában is írt verseket, drámákat, elbeszéléseket. Színdarabjait rendszeresen játszotta a Nemzeti Színház. PÉTER 2000. 404–405.

⁸⁵ Volf György (Törökbálint, 1843. október 3.–Budapest, 1897. szeptember 13.) gimnáziumi igazgató, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A budapesti egyetemen klasszika-filológiai, magyar és német nyelvi és irodalmi előadásokat hallgatott. Főreáliskolákban, később a tanárképző-intézet gyakorló főgimnáziumában tanított, melynek 1890-től igazgatója volt. A budapesti tanárvizsgáló bizottság alelnöke, az Akadémia nyelvtudományi bizottságának elnöki tisztségét is betöltötte. SZINNYEI 1891–1914. XIV. 1314–1318.

1896-ban szereztem meg a középiskolai tanári oklevelet a magyar és német szakra. (Alapvizsgát latinból is tettem.)

1896-ban a pápai református főiskola igazgatótanácsának javaslatára és a püspöki hivatal felterjesztésére a vallás és közoktatásügyi minisztérium állami kinevezés alá eső egyik tanszékre a pápai református főgimnázium rendes tanárává nevezett ki. Az 1896–97. tanévtől kezdve tizenhárom éven át az ősi kollégium tanáraként működtem, tanítván szaktárgyaimat, a magyart és németet, de latint és történetet is. Székfoglaló gyanánt a Walthariusról szóló tanulmányt és a hősköltemény egy kalandjának fordítását olvastam fel.⁸⁶

1909-ben a főiskolai igazgatótanács Antal Gábor püspök úr javaslatára megbízott a kerületi nőnevelő intézet (tanítóképző, polgári leányiskola és a velük kapcsolatos internátus) vezetésével, és a következő évi egyházkerületi közgyűlés ez állásba életfogytiglan megválasztott. Nőnevelő-intézeti igazgatói működésem ideje alatt lett teljes négy (utóbb öt) évfolyamúvá az eddig csak (felváltva) páratlan vagy páros osztályokkal működő tanítónőképző intézet, kiegészült gyakorló elemi iskolával, és szertárai gazdag modern felszerelést nyertek. 1912-ben az egész régi épület két emeletre emeltetett, új szárnnal bővült, különálló kórházi helyiséget nyert, és az internátusi rész az iskolaitól elkülönítetvén, korszerű felszerelést nyert. Az internátusi létszám ez években 130-ra felemelkedett. Mint tanár a tanítóképzőben is magyart és németet tanítottam, és részt vettem a tanítási gyakorlatok irányításában.

A világháború kitörésekor katonai szolgálatra hívtak be. Mint a magyar királyi III/20. népfölkelő gyalogzászlóalj hadnagya, 1914 novemberétől főhadnagya és 1917 májusától századosa. Ez önálló zászlóalj kötelékében vettem részt a Drina melletti harcokban, Potiorek offenzívájában,⁸⁷ a monte-

⁸⁶ A főiskolai igazgatótanács 1897. szeptember 26-án tartott ülésén elhangzott székfoglalójában a *Waltharius manu fortis* című latin nyelven írt német hőskölteményt ismertette. Pápai Református Kollégium értesítői. 1897/1898. IX–XVIII. (előadás), XIX–XLVIII. (Walterdal fordítása).

⁸⁷ Potiorek, Oskar (1853–1933) osztrák katonatiszt, császári és királyi tábornagy, 1911–1914 között Bosznia–Hercegovina katonai kormányzója, 1914 decemberéig a szerbiai front parancsnoka. 1914. augusztus 12-én Potiorek parancsára a Monarchia csapatai átkeltek a

negrói Vucsija ostromában⁸⁸ és az olasz harctér véres küzdelmeiben a Zugna Tortán, a Calamentoban, a Valpiánán és az Etsch völgyének több más helyén.⁸⁹ Harctéren nyert kitüntetésem: a hadiékítményes III. osztályú katonai érdemkereszt,⁹⁰ a hadiékítményes ezüst és bronz katonai érdemérem,⁹¹ mindhárom a kardokkal, és a Károly csapatkereszt.⁹² Mindvégig önálló csapattestként működő zászlóalj harctéri történetét 1918 nyarán a magyar királyi 20-ik honvéd pótzászlóalj parancsnokság megbízásából megírtam, és azt a parancsnokság kiadásra elfogadta, ezt azonban a bekövetkezett események megghiúsították.⁹³

Több mint 3 évi tűzvonalbeli szolgálat után hazaérkezvén, újból átvettem a nőnevelő intézet vezetését, és azt a megpróbáltatások nehéz évein keresztül 1934-ig vittem, amikor 38 évi tanári szolgálat után nyugalomba vonultam. Ezt megelőzőleg 1926-ban a Kormányzó úr a tanítóképző intézeti királyi főigazgatói címet kegyeskedett nekem adományozni.

Egyházi megbízásaim voltak: éveken át tagja voltam az egyetemes tanügyi bizottságnak. Ennek megbízásából vezettem az elemi iskolai tankönyvkiadó bizottság bírálati munkálatait, az összes egységes református elemi iskolai tankönyvek megjelenésének időpontjáig. A dunántúli református egyházkerület egyházközsegeinek bizalmából, mint rendes tag vet-

Drinán, bevonultak Szerbiába (első drinai csata). Az offenzíva sikertelen maradt. GALÁNTAI 2001. 77, 129.

⁸⁸ A Vucsija hegylánc Montenegro és Bosznia-Hercegovina határvidékén.

⁸⁹ A Zugna Torta a Dél-Tiroli Alpok hegycsúcsa (1257 m), a Calamentó völgy az Alpokban, a Valpiana szintén hegycsúcs az Alpokban (2364 m). Etsch az Adige, Olaszország második leghosszabb folyója német neve.

⁹⁰ A katonai érdemkereszt-család 1849 októbere és 1918 februárja között alakult ki több módosítással. Különböző fokozatait alapkitüntetésként, illetve kardokkal vagy hadiékítményekkel díszítve tisztek nyerhették el. KENYERES 2004. 68–72.

⁹¹ A vitézségi érem kitüntetés-sorozat 1915-ben kiegészült a bronz fokozattal. KENYERES 2004. 47.

⁹² A Károly Csapatkereszt a legismertebb katonai emlékérem volt, melyet IV. Károly király alapított azon honvédek részére, akik legalább 12 heti frontszolgálatot teljesítettek. KENYERES 2004. 99–100.

⁹³ Jelenleg a kéziratot — ahogy már a bevezetőben említettük — a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára őrzi. Címe: *Magyar népfelkelők az első világháborúban. A magyar királyi III/20. népfelkelő gyalogzászlóalj története*. A kézirat 75 oldal terjedelmű gépelvény (az első oldala kézzel írott).

tem részt az 1928-ra összehívott egyetemes zsinat tanácskozásain. Több mint egy negyedszázad óta tagja vagyok a pápai református egyház presbitériumának.

Egy emberöltőnél hosszabb idő óta választott tagja vagyok Pápa város képviselőtestületének és Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának is.

1898-tól 1901-ig felelős szerkesztője voltam a Pápai Lapoknak, 1904-ben megalapítottam a Pápai Hírlapot, amelynek 35 éven át főszerkesztője maradtam.

A pápai Jókai Kör⁹⁴ 1897-ben titkárává, 1905-ben főtítkárává választott meg. Ebben a tisztemben kezdeményeztem Petőfi és Jókai együttes diákszobrának felállítását. A háború előtt összegyűlt tizenötezer Korona semmivé lett ugyan, de a Petőfi-centenárium alkalmából újra megindított gyűjtési akción eredményeként ma a diák Petőfi és a diák Jókai mellszobrai, Kisfaludy–Strobl⁹⁵ művészi alkotásai díszítik a kollégium előtti teret.⁹⁶ Választmányi tagja vagyok a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak⁹⁷ és tagja a győri Kisfaludy Irodalmi Körnek.⁹⁸

⁹⁴ A pápai Jókai Kör 1893-ban alakult. A létrehozás gondolata Horváth Lajos pápai főszolgabírótól eredt. Az alakuló díszközgyűlést 1893. május 28-án tartották a városi színházban, amikor 269 fő kérte felvételét. A Kör célját az alapszabály egyetlen mondatban foglalta össze: *a nemzeti művelődés kifejtése, ápolása, terjesztése s ezzel összeköttetésben a társas élet emelése*. A cél érdekében három szakosztályt alakítottak: irodalmi, zene- és képzőművészeti, valamint színházi. A Kör elnöke Fenyvessy Ferenc, alelnöke Gyurácz Ferenc és Szilágyi József lett. Az első évek fontos vállalkozása volt Pápa város monográfiájának megírása. A millennium évében szerették volna megjelentetni, de pénzügyi nehézségek miatt csak 1905-ben jelenhetett meg. 1914-ben az I. világháború megakasztotta a kör működését. 1924-ben alakult újjá Antal Géza elnöke mellett. Az irodalmi szakosztály elnöke Fejes Zsigmond, a zenészi szak vezetője Gáthy Zoltán, a színészi szakosztály elnöke Hanauer Zoltánné, előadója Sándor Pál lett. A Kör kezdeményezte a Jókai és Petőfi szobrok elkészítését is. Kisfaludy Strobl Zsigmond alkotásainak ünnepélyes leleplezésére 1931. szeptember 7-én került sor. A Kör 1944. márciusig, az ország német megszállásáig zavartalanul folytathatta működését. A tagok egységesen utoljára Kőrös Endre volt főtítkár sírjánál jelentek meg. A Kör újjáalakulása 1984-ben történt Huszár János vezetésével. HUSZÁR 1993. 85. HUSZÁR–NÉMETH 1993. 7–31.

⁹⁵ Kisfaludy Strobl Zsigmond (Alsórajk, 1884.–Budapest, 1975.) nemzetközileg is elismert magyar szobrászművész, kétszeres Kossuth-díjas. MARKÓ 2001–2007. III. 929–931.

⁹⁶ A szobrokat a kollégium 400 éves jubileumi ünnepségei keretében, 1931. szeptember 7-én leplezték le Horthy Miklós kormányzó jelenlétében. HUSZÁR–NÉMETH 1993. 21–22. DPL 1931. 176–177.

⁹⁷ A Magyar Irodalomtörténeti Társaságot Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő 1911-ben alapította. Fontos tudományszervezői szerepet töltött be: felolvasásokat, szakmai

Irodalmi működésem: költeményeim, műfordításim, novelláim, irodalomtörténeti, esztétikai, társadalmi, politikai és várospolitikai cikkeim jelentek meg az Egyetemi Lapok, Ország–Világ,⁹⁹ Magyar Szó,¹⁰⁰ Dunántúli Protestáns Lap, A Hét,¹⁰¹ Magyar Közélet,¹⁰² Művészvilág,¹⁰³ Kultúra,¹⁰⁴ Keresztyén Család Naptára,¹⁰⁵ a Pápai Lapok és Pápai Hírlap hasábjain. Ez utóbbi két lapban teljes névalíráson kívül a kezdőbetűket, André, Öreg

közyűléseket rendezett. Elnöke Beöthy Zsolt, Négyesy László, Pintér Jenő, Alszegehy Zsolt, Brisits Frigyes, majd Barta János volt. PÉTER 2000. 1378–1379.

⁹⁸ A Kisfaludy Irodalmi Kör 1888–1903 és 1905–1933 között működött Győrben. Felolvasó üléseket, irodalmi esteket, koncerteket tartott. 1927-ben jelent meg első évkönyve. Első vezetőjét Balics Lajos korelnök, Kramolin Viktor elnök, Ruschek Antal társelnök, Kuncz Jenő főtítkár és Újlaki Géza titkár alkotta. PÉTER 2000. 1128–1129.

⁹⁹ Az Ország Világ 1897–1938 között megjelenő szépirodalmi, ismeretterjesztő folyóirat volt. Felelős szerkesztőként Somogyi Ede, Beöthy Zsolt, Szinnyei József, Váradi Antal, majd Falk Zsigmond jegyezte. PÉTER 2000. 1648. VOIT 2000. 471–472.

¹⁰⁰ A Magyar Szó című politikai napilap 1900–1907 között jelent meg. Tulajdonosa és felelős szerkesztője Pályi Ede volt. VOIT 2000. 393.

¹⁰¹ A Hét című társadalmi, irodalmi és művészeti közlöny (1894-től politikai és irodalmi szemle) 1889–1924 között jelent meg. Alapító szerkesztője Kiss József, később Rózsa Miklós, majd Kázmér Ernő, Boros János, végül Fehér Árpád volt. PÉTER 2000. 874. VOIT 2000. 214.

¹⁰² Magyar Közélet címen két folyóirat is megjelent a XX. század első felében: 1902–1905 között és 1906-ban Halmay Elemér és Zigány Árpád szerkesztésében egy politikai, közgazdasági, társadalmi, jogi, szépirodalmi és művészeti lap havonta kétszer, 1929–1938 között pedig Lukáts Elemér kiadásában és szerkesztésében egy közgazdasági, társadalmi, várospolitikai, művészeti folyóirat szintén havonta kétszer. VOIT 2000. 367.

¹⁰³ Művészvilág néven 1899–1900 és 1921–1922 között is megjelent egy-egy folyóirat. Az első felelős szerkesztője Rudnai Győző, a másiké Breitner Károly volt. VOIT 2000. 438.

¹⁰⁴ A Kultúra című tanügyi hetilap 1910–1930 között jelent meg Budapesten. Tulajdonosa és kiadója Jellinek József és Drozdy Győző, felelős szerkesztője Drozdy Győző volt. VOIT 2000. 318.

¹⁰⁵ A Keresztyén Család Képes Naptára a Keresztyén Család című hetilap kiadványa volt. Első száma 1924-ben jelent meg Tildy Zoltán szerkesztésében. DPL 1925. 142. A Keresztyén Család református szellemű hetilap 1921–1940 között jelent meg Budapesten, Győrött, Szentesen, Tahitótfaun. Kiadója Gáncs Jenő, majd 1929-től Tildy Zoltán, főszerkesztője Czeglédy Sándor, felelős szerkesztője Tildy Zoltán, Czeglédy Sándor, Biberauer Richárd, Esze Tamás és Péter János volt. 1940-ben a Keresztyén Család és a Téli Újság egyesült, és ezután hetilapként Református Jövő címen jelent meg. BÉKÉS 1977. 106. CSEH–MÉSZÁROS 2006. 1261, 1288.

Mihály, Micawber¹⁰⁶ és más álneveket, az –őr jelzést, számtalan esetben pedig semminemű jelzést vagy aláírást nem használtam.¹⁰⁷

Nagyobb dolgozatok, emlékbeszédek: Hugó Károly ifjúsága (Irodalom Történeti Közlemények 1894.),¹⁰⁸ Hugó Károly magyar drámája (Irodalom Történeti Közlemények 1897.),¹⁰⁹ Hit és haza (Nőnevelői Értesítő 1912.),¹¹⁰ A magyar nemzet tanító mestere [Emlékbeszéd Eötvös Józsefről] (Nőnevelői Értesítő 1913.),¹¹¹ A költészet szabadsága (Jókai Évkönyv 1913.),¹¹² Dr. Antal Gábor (Emlékbeszéd 1914. Nőnevelői Értesítő),¹¹³ Tompa, a nemzeti költő (Nőnevelői Értesítő 1918.),¹¹⁴ Beöthy Zsolt arcképe előtt (Nőnevelői Értesítő 1924.),¹¹⁵ Gyulai Pál emlékezete (Nőnevelői Értesítő 1926.),¹¹⁶ Szász Károly emlékezete (Nőnevelői Értesítő 1929.).¹¹⁷

Szerkesztésében jelentek meg a dunántúli református egyházkerület pápai nőnevelő intézetének Értesítői az 1909–1914 és az 1917–1934-ik évekről, és a Pápai Jókai Kör Évkönyveinek 1910–1933. évi kötetei.¹¹⁸

Önálló alakban jelentek meg: Hugo Károly Báró és bankárja. (Doktori értekezés, Budapest, 1894.) Walterdal. (Hósköltemény, műfordítás, Budapest, 1898.) A nóta története. (Verses elbeszélés, Pápa, 1908.) Kudrun. (Hósköltemény, műfordítás. A Kisfaludy-Társaság kiadása. Budapest, 1910.) Kocsi Csörgő Bálint. (Verses elbeszélés. Pápa, 1910.) Wildenbruck: A

¹⁰⁶ Micawber aláírással 1910–1914 között a Pápai Hírlapban 6 írása jelent meg. Wilkins Micawber Charles Dickens Copperfield Dávid című regényének alakja.

¹⁰⁷ Gulyás által ismert írói álnevei: Andrére, -e, K.E. GULYÁS 1956. 47, 134, 247, 585.

¹⁰⁸ Irodalomtörténeti Közlemények 1894. 320–335.

¹⁰⁹ Irodalomtörténeti Közlemények 1897. 158–175.

¹¹⁰ Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1911/12. 3–8.

¹¹¹ Emlékbeszéd Eötvös József báró születése századik évfordulója alkalmából. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1912/13. 44–52.

¹¹² A Pápai Jókai Kör Évkönyve az 1912/13. évről. Pápa, 1913. 54–61.

¹¹³ Dr. Antal Gábor püspök emlékezete. Az 1914. január 14-iki iskolai gyászünnepen mondott imádság és emlékbeszéd. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1913/14. 4–11

¹¹⁴ Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1917/18. 3–17.

¹¹⁵ Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1923/24. 3–11

¹¹⁶ Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1925/26. 3–10.

¹¹⁷ Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1928/29. 3–13.

¹¹⁸ A Jókai Kör Évkönyvei 1906-tól jelentek meg Körös Endre szerkesztésében. Az első szám az 1905/1906. évi Évkönyv volt. Korábban Kapossy Lucián volt a szerkesztő.

boszorkány dala és egyéb balladák. (Műfordítás, Budapest, 1914.) Petőfi és a magyar nemzet. (Emlékbeszéd Pápa város képviselőtestületének centenáris díszgyűlésén. Pápa, 1923.) A Túlso parton. (Drámai kép. Pápa, 1923.) Jókai nemzeti jelentősége. (Pápa, 1925.) Schiller balladái. Műfordítás. Pápa, 1932.) Öreg legények. (Költemények. Pápa, 1934.)

1897-ben nősültem, feleségül vevén Zalai Paulát, Zalai Márk debreceni kereskedelmi akadémiai tanár¹¹⁹ leányát. Gyermekünk: dr. Kőrös Emil, királyi törvényszéki bíró (Győr).¹²⁰ Dr. Kőrös Béla, kohómérnök, acélgyári üzemfőnök (Salgótarján).¹²¹ Klára, dr. Gyurka Mártonné (Budapest).¹²²

¹¹⁹ Zalai (Herczl) Márk 1841. december 6-án született Gígen (Somogy vm.). Az algimnáziumot Nagykanizsán, a tanítóképzőt Pécsen végezte. Ezután Alsólendván, Keszthelyen és Veszprémben tanított. 1865-től a pesti Műgyetemen folytatta tanulmányait. Nagyváradon kereskedelmi iskolát nyitott, majd 1871-től a nagyváradi reálkereskedelmi, 1874-től a debreceni kereskedelmi akadémián tanította a gyakorlati szám- és könyvviteltant. A kereskedelmi tankönyvirodalom kiemelkedő alakja volt. 1918. október 8-án hunyt el. SZINNYEI 1891–1914. XIV. 1720–1721. A debreceni kereskedelmi akadémia tanára 1871–1903 között volt. PH 1918. 41. 2. (október 12.)

¹²⁰ Kőrös Emil 1898. május 19-én született, két keresztszüleje Kis József hittanár és neje, Körmendy Ilona volt, Kis Gábor lelkész keresztelte. Középiskolai tanulmányait a pápai református gimnáziumban végezte, 1916-ban érettségizett. Az I. világháborúban önkéntesként vett részt. Jogi tanulmányok után Győrben dolgozott bírósági jegyzőként, titkárként, majd az 1930-as évek közepétől bíróként. Törvényszéki bíró lett, feleségül vette Major Lídiát. Egy fiuk született, aki Budapesten él. PREI X. sz. akv. 84. Pápai Református Kollégium értesítői. 1908/09. 160, 185, 229. 1909/10. 144, 166, 203. 1910/11. 140, 157, 160, 208. 1911/12. 108, 126, 154, 155. 1912/13. 153, 161, 166. 1913/14. 116, 139, 145, 150. 1914/15. 102, 110. 1915/16. 161, 167, 173, 174, 194, 210. 1917/18. 138. 1925/26. 43. 1928/29. 41. 1935/36. 90. Tiszti Címtár. 1928. 315. 1929. 385. 1931. 375. 1932. 388. 1935. 390. 1936. 395. 1937. 468. 1938. 405. 1940. 455. 1941. 513. 1943. 618. 1944. 634.

<https://www.facebook.com/elfeledett.szomszedaink>.

¹²¹ Kőrös Béla 1901. február 21-én született Pápan. Két keresztszüleje Zalai Béla bölcsész-hallgató (Kolozsvár–Debrecen) és Zalai Ilona (Debrecen) volt, Németh István teológiai tanár, helyettes lelkész keresztelte. Középiskolai tanulmányait a pápai református gimnáziumban végezte, 1918-ban érettségizett. 1924-ben kohómérnöki oklevelet, 1938-ban jogi doktorátust szerzett. A Győri Magyar Vagon- és Gépgyárnál kezdett dolgozni, 1935-től a Salgótarjáni Acélgyár, 1947-től a Csepel Művek öntödéjét vezette. 1954-től a Vasipari Kutatóintézet munkatársa lett. Felesége Höllriegel Erna volt. 1963. augusztus 29-én hunyt el Budapesten. Fia, Kőrös Endre Lóránt Aurél Széchenyi-díjas kémikus. PREI X. sz. akv. 106. Pápai Református Kollégium értesítői. 1910/11. 134, 155, 159, 208. 1911/12. 102, 123, 126, 161. 1912/13. 134, 148, 162, 166. 1913/14. 117, 135, 146, 150. 1914/15. 98, 109, 152. 1915/16. 156, 163, 167, 172, 209. 1916/17. 42, 86, 92, 96, 117, 129. 1917/18. 81, 128, 132, 135, 139, 153, 154, 162, 164. 1930/31. 11, 16, 23. 1937/38. 86. VARGA 1998. 295–296. GRÁBICS–HORVÁTH–KUCSKA 2003. 186.

<https://www.facebook.com/elfeledett.szomszedaink>.

Ilona, református polgári leányiskolai tanárnő (Pápa).¹²³ Pápa, 1940. április 15-én.

Dr. Kőrös Endre

BARCSI JÓZSEF

Szászvároson születtem, Hunyad megyében 1858. október 8-án. Református vallású <vagyok>. Szülőim voltak: Barcsi–Bartsi János és Csuka Amália. Mindketten reformátusok és nemesi családból valók voltak. Atyám családja nemességét Rákóczy Györgytől nyerte 1631. VI. 23-án. A nagy címer

¹²² Kőrös Klára Irén 1902. augusztus 30-án született. Két keresztszülője Faragó János gimnáziumi igazgató és neje, Antal Irén volt, Kis József lelkész keresztelte. Tanulmányait a pápai Nőnevelő Intézet gyakorló elemi iskolájában kezdte, ott végezte a polgári iskolát is, majd tanulmányait a gimnázium 6–8. osztályaiban magántanulóként folytatta a Pápai Református Kollégium gimnáziumában. Férjhez ment Gurka Mártonhoz, aki a Távirati Iroda munkatársa, az Országos Magyar Sajtókamara választmányi tagja és a Magyar Újságírók Egyesületének főtitkára volt. Az Egyesült Államokba költöztek, gyermekük nem született. PREI X. sz. akv. 112. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1909/10. 72. 1910/11. 80. 1914/15. 63. 1915/16. 73. Pápai Református Kollégium értesítői. 1917/18. 86, 124. 1918/19. 17. 1919/20. 18. Tiszti Címtár. 1940. 30. 1941. 31, 597. 1942. 32, 667. 1943. 33, 713. 1944. 34, 728.

<https://www.facebook.com/elfeledett.szomszedaink>.

¹²³ Kőrös Ilona Paula 1904. július 6-án született Pápán. Két keresztszülője Zalai Márk és neje, Bassó Laura volt, Kis József lelkész keresztelte. A Református Nőnevelő Intézet gyakorló elemi és polgári iskolájának, majd tanítónőképző intézetének tanulója volt. 1923-ban szerzett tanító-női oklevelet. Az 1928/29. tanévtől a Nőnevelő Intézet polgári iskolájának magyar-német szakos helyettes tanítónőjeként működött. Tagja volt az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületnek, a Református Tanáregyesületnek, a Jókai Körnek és a Református Leányegyesületnek. Férje Matusek György műkertész és földbirtokos (Békéscsaba) lett. 1932. május 4-én kötött házasságukról a Pápai Hírlap is beszámolt. PH 1932. május 7. 2. Később elváltak, Ilona Pápán, majd Budapesten tanított. 1985-ben hunyt el Budapesten. Pápán temették szülei mellé. Matusek György a Gyümölcstermelési Körlevél – A Gyümölcstermelők Országos Egyesülete Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Tagegyesülete havonta megjelenő körlevele – című periodika felelős kiadója, 1944-ben az Országos Szőlő- és Borgazdasági Tanács tagja volt. Tiszti Címtár. 1944. 318. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1910/11. 80. 1915/16. 69. 1916/17. 63, 68. 1917/18. 70. 1918/19. és 1919/20. 12, 17. 1920/21. 12. 1921/22. 13. 1922/23. 6, 8. 1928/29. 55, 60. 1929/30. 35, 38, 40. 1930/31. 39, 42. 1931/32. 44, 46, 50. 1932/33. 34, 40. 1933/34. 35, 41. 1934/35. 22, 60, 62. 1935/36. 62, 64. 1936/37. 8, 23, 25, 31, 56, 58. 1938/39. 9, 23, 57, 62, 65. Tiszti Címtár. 1929. 326. 1931. 320. 1932. 331. 1936. 333. 1937. 411. 1938. 361. TUNGLI 1997. 160. PREI X. sz. akv. 119. MADOS 1961. 63.

<https://www.facebook.com/elfeledett.szomszedaink>.

közepén vitézi kar kivont karddal van, a kis címerben darumadár. A nemeslevél Gyulafehérvárról van keltezve (de Alba Julia). Az utolsó nemesi összeírás 1760–70 körül Szászváros lakóhellyel lajstromozta a felmutatott nemeslevél alapján a Bartsi családot, és első ilyen tagja, ki a nemességet kapta, Bartsi Péter volt. Édesanyám családja a harói Csuka család volt: Csuka de Haró, Csuka Jánosnak Ts. J. kezdőbetűs nemeslevél. A címer kerek talpú pajzsban zöld téren terebélyes fa. Alsófehér vármegye lt. B. II. 369.

Ezzel bizonyítani akarom a két család nemességét hiteles adatokkal, mert bár egyebekben is jeleskedtek társadalmi és hazafiúi erényekkel, például a 48-as szabadságharcban Csuka Elek mint Kossuth huszár harcolt a Piski csatában Haró közelében, de azért mégis, különösen a Barcsi család a városi polgárok körében voltak otthonosak. Így jó Atyám is, kinek atyja aránylag fiatalon halt el, mint a városi magistrátus¹²⁴ tagja, nagy családot hagyva hátra, és pedig hat fiú és két lánnyal. Kik közül egyet orvosnak taníttatott a gondos özvegy anyja, de hármat iparos pályára volt kénytelen adni, kettőt, a fiatalabbat kereskedőnek szánta. A leányok is módosabb, a magyarokkal együtt érző iparosoknak lettek hitvestársai. Így került apám is a gazdag Krémer Józsefhez, ki nekem is keresztapám volt, és ott mint családtag tanulta ki a bőrgyártás mesterséget, ami akkoriban igen jövedelmező foglalkozás volt úgy, hogy három nagy emeletes ház volt egy sorban az övé. A német–szász környezet mellett is, és bár édesanyja is az előkelő Kirchner családból való volt, édesapám megtartotta magyarságát, mert kétszer kellett nősülnie, és mind a kétszer magyar leányt vett feleségül. Első felesége elhalálása folytán a két gyermeke mellé anyát is kellett megnyernie, és így vezette a jó sors ötletet arra az útra, hogy Csuka Amáliát hozhatta házához hitvestársnak, akinél jobb anyát az úgynevezett mostoha gyermekek mellé és a saját három fiának nem találhatott volna. Ő különben mint hajadon leány Hátszeg vidéken Nalacz–Vádon volt anyai nagybátyjánál, Horváth János gazdasági intézőnél gróf Teleky birtokon, mint családtag.¹²⁵

Szászvároson föllendült a helyzet, új házat építettek, és folyt a munka rendes mederben. A család megnövekedett számban és tekintélyben, magyarságában megerősödött, és egy pár év alatt számottevő tagja lett a város

¹²⁴ magistratus (latin) = városi hatóság, eljáróság, felsőbbség

¹²⁵ A mondat végén a *volt* szó megismételve.

minden rangú és rendű társadalmának és a református egyháznak. A bőr-
ipar és talpbőr kereskedés mellett szorgalmasan gazdálkodtak saját földjei-
ken rendes és időszakos munkásokkal, úgynevezett napszámosokkal. A város
magyar polgárai mellett ismeretségben, sőt rokoni összeköttetésben voltak
vezető szász polgárokkal, és a románokkal is megfelelő jó viszonyban vol-
tak. Édesanyánk románul jól beszélt, de németül nem tudott, és mégis meg-
történt, hogy minket a szász iskolába adtak elemibe, mondván, hogy tudja-
nak megélni minden időben, bizonyosan úgynevezett jó tanácsadó tanácsá-
ra, aki a kollégiumnak nem volt nagy barátja. Különben megjegyzendő, még
tartott a magyarságot elnyomatásban tartó német világ, hát még Szászváro-
son!

Tehát a szászokhoz jártunk német szóra, ami jobb volt annál, hogy ide-
genbe kellett volna menni cserébe, mert, ha hazajöttünk az iskolából, ott-
hon magyar világ volt, és a leckét tanultuk és nem is. Én tanultam, mert az
elsőik között szerettem ülni, és így eltelt egy pár év, mire megenyhült a lég-
kör, és apródonként a kollégiumba kerülhattunk. De az átmenet nem volt
könnyű számunkra, mert éppen az, hogy átmenet nélkül történt. Én a gim-
náziumra előkészítő IV. elemi osztályba tudtam csak bejutni. Itt is nehéz
volt a helyzet, csak küzdelemmel boldogulhattam. Szerettem korán kelni,
nyugtalanított a lecke, és sokszor még aludt az egész iskola, amikor én már
be akartam menni, ha kellett, fölcsemettem őket, mert a közös térképen
kikeresni akartam, hol van az Onyega, Ladoga és Peipusz tó¹²⁶ és a skandi-
náv városok, és éppen télre esett, tehát stílszerű volt, egészen úgy, mint
most az orosz–finn háborúban. De kellett is vigyázni, mert azok a fiatal
székely atyafi osztálytanítók egészen más módszer szerint tanítottak,
enyedi teológus pedagógusok voltak. Nem, mint a jó Kőnig bácsi tanító,
kinek magának is volt családja.

Ez volt 1869. Gyászos év, mert december 12-én meghalt jólelkű, szelíd lel-
kű édesapánk, és mi ott voltunk magunkra hagyatva, még aránylag fiatal
anyánk vezetése alatt, aki alig volt még 35 éves. A család azonban hamar
elrendeződött. Szegény János bátyám volt az áldozat, el kellett hagynia a
kollégiumot, egy gimnasialis osztállyal a kereskedői pályára ment, vagyis

¹²⁶ Tavak Észak-Oroszországban. Az Onyega és a Ladoga tavak Karéliában, a Peipus-
(Csúd) tó Észtország és Oroszország határán fekszik.

nagybátyjához, rőfös üzletbe. Ferenc mostohabátyám már iparossegéd volt, azután katonáskodott, és így tovább küzdött az életben. Anna néném már a következő évben férjhez ment, és elég jól. Én pedig tanultam tovább a gimnáziumban, és három osztállyal lejjebb követett Lajos öcsém is a tanulói pályán. Így jutottam el a VI. gimnáziumi osztály végéig, amikor határozni kellett, hogy most már hová? Én Kolozsvárra vágyódtam, és oda is mentem. Bár Nagyenyed közelebb volt, de hát Szászváros is particulája¹²⁷ volt az enyedi anyaiskolának. Aztán Kolozsvár, Erdély fővárosa egyetemmel, állandó magyar színházzal, református püspöki székhely. Hálaérzettel a szászvárosi Kun kollégium iránt,¹²⁸ hogy eddig is vezetett, pedig még nagyon is kellett volna a fiatal léleknek a megszokott környezet, de hát bíztam a jó sorsban, és nem is csalódtam, mert megértő református szívekre találtam.

1876-ban lettem kolozsvári diák a szó szoros értelmében, mert a Szászvároson letett úgynevezett rigorosum¹²⁹ után a VII-ik osztály már bölcsészeti fokozatnak volt elismerve, hol is magázták és úrnak szólították a tanulót, aki ülve felelt az osztályban, cselekedete nem lett diákcsínynek számítva, hanem becsületbeli dolognak. Bent laktunk az iskolában, számozott szobákban, amit kifogásolt egy kerületi tag, talán éppen a csombordi báró Kemény,¹³⁰ mondván, hogy Kufsteinban¹³¹ is számozottak a zárkák! Szászváro-

¹²⁷ A partikula alsóbbrendű iskola, amely rektorait egy-egy kollégium növendékei közül kapta. Ezt az iskolát a kollégiumhoz tartozónak tekintették (partikula = részecske). ZOVÁNYI 1977. 459.

¹²⁸ 1877-ben a szászvárosi református kollégium előjárósága elhatározta, hogy a gróf Kún családnak az iskolai érdekében kifejtett áldozatos tevékenysége iránt érzett hálája jeléül a továbbiakban az intézmény a Kún-tanoda nevet viselje. Gróf Kún Zsigmond hosszú időn keresztül az intézmény főgondnoka volt, összes vagyonát az iskolára hagyományozta. Gróf Kún Kocsárd pedig az iskolai épület északi szárnyát a maga költségén építette fel, az iskola vagyonát két házzal, tetemes tőkevagyonnal gyarapította, tanszerekkel látta el, számos szegény tanulót segélyezett és segélyez most is szakadatlanul, szellemi és anyagi támogatásával az intézetnek hosszú időn keresztül valóságos atyja volt, legközelebb pedig 50 ezer forintos alapítványával az intézet jövőjét emberileg szólva örökre biztosította. Évek múltán a Kún-tanoda elnevezést az igazgatótanács és egyházkerület irataiban felváltotta a Kún-kollégium kifejezés. DÓSA 1897. 149–150. Kún Kocsárd földbirtokos, művelődéspolitikus, országgyűlési képviselő életrajzi adatai: MARKÓ 2001–2007. III. 1248.

¹²⁹ rigorosum (latin) = szigorlat

¹³⁰ Kemény Gábor (1830–1888) belső titkos tanácsos, közmunka- és közlekedésügyi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja. 1872-ben választották az erdélyi

son külföldi városok neve szerint voltak elnevezve, például Jéna, Párizs, Utrecht, stb. Hátránya volt az intézetnek, hogy sokan voltunk az aránylag kis szobákban, nem volt elegendő levegő, jóllehet, rendszeres szellőztetés volt a szigorú rendelet. Mondhatni, modern dolog volt az, hogy kaszinószerű olvasó helyiségünk volt újságokkal, sakkozással és kézi könyvtárral. Hátránya, hogy nem volt betegszoba, és csak a ragályos betegeket szállították el az országos Karolina kórházba.

A VII–VIII-ik osztály nehéz volt, mert a rendes nyelvi tárgyak mellett meg volt tömve természetrajzzal, félévenként növény- és állattan, ásvány- és vegytan terjedelmes tankönyvekkel, mint például Thomé-féle,¹³² Roscoe vegytan.¹³³ A sok kisvizsga, nagyvizsga idegessé tette az embert. Megélhetésem szerencsés körülmény folytán meg volt könnyítve, mert úgynevezett kosztos tanítványom volt, oda hozták be a kollégiumba, megbízott dárdás fiú hozta, kenyér annyi volt, hogy másnak is jutott — Bánffy báró¹³⁴ ispánjától a zsuki rétről —, kinek kis fiát tanítottam privatim¹³⁵ hivatalos beosztás mellett, mert privata rendszer volt az iskolában, de ilyen kosztos tanítvány igen ritkán akadt, ez se tartott sokáig, már a VIII-ra megszűnt. Tanáraink jók voltak, nekem csak az hiányzott, hogy nem felelhettem minden órán

református egyházkerületi főtanács egyik elnökévé, illetőleg főgondnokává, amely tisztséget haláláig viselte. SZINNYEI 1891–1914. V. 1422–1427. MARKÓ 2001–2007. III. 846.

¹³¹ Kufstein város Ausztriában, Tirol tartományban. Erődítménye 1865-ig börtön, 1888-ig kaszárnya volt.

¹³² Thomé, Otto Wilhelm (1840–1925) német botanikus, aki a saját maga készítette botanikai illusztrációk által vált híressé. Legjelentősebb munkája *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz in Wort und Bild für Schule und Haus* (Németország, Ausztria, Svájc növényvilága képpen és szóban iskolai és házi használatra) 1885-ben jelent meg 700 illusztrációval.

¹³³ Roscoe, Henry Enfield (1833–1915) angol vegyész. *A vegytan alapvonalai: a tudomány legújabb nézetei szerint* című munkája Ráth Mór kiadásában jelent meg 1874-ben. Pápai Református Kollégium értesítői. 1910/11. 26.

¹³⁴ Bánffy Dezső (Kolozsvár, 1843–Budapest, 1911) miniszterelnök. A Szabadelvű Párt tagja, Belső-Szolnok, majd Szolnok-Doboka főispánja, 1892–1895 között a képviselőház elnöke, 1895–1899 között a „szürke kabinet” miniszterelnöke. Miniszterelnöki bukása után főudvarmesterré nevezték ki. 1904-től az általa szervezett Új Párt vezetője lett. IZSÁK–PÖLÖSKEI–ROMSICS–URBÁN 2002. MARKÓ 2001–2007. I. 372–373.

¹³⁵ privatim (latin) = magánúton, magánosan; előadás egy vagy kevés számú hallgató részére

minden tárgyból, mint Szászvároson, és így elszoktam egy kicsit, nem is tudom, mitől. Sok volt a magyarázat, és kevés a feleltetés.

A jó Isten segítségével elvégeztem a két bölcsészeti osztályt, elég jó eredménnyel, és 1878. július 3-án megkaptam az érettségi bizonyítványt, mellyel egyetemre mehettem. Mentem is szeptember hónapban. Beiratkoztam a természettudomány-mennyiségtani karba, a természetrajz-vegytani szakosztályába és a tanárképző intézetbe. Felvettem mindazokat a tárgyakat, melyek elő voltak írva, megállapított sorszámmal. És így volt előadás elég szaktárgyaimból, és hozzájött még a magyar irodalom és nyelvtan, neveléstan és bölcsészet, meg a vegytan sok óraszámmal. A gyakorlati órák délutánra estek. A tanárjelöltekre nézve hátrány volt az, hogy az elsőéves orvostanhallgatókkal és gyógyszerészekkel együtt kellett hallgatni az előadásokat, évről évre kevés változtatással.

Előadást hallgattunk eleget, és szorgalmasan jegyeztettük, úgyhogy akár vizsgára is mehettem volna, de nem lehetett, mert ott volt közbeékelve az alapvizsga nem szaktárgyakból, amire elkészülni nem tudtam elég jól, és nem volt tanácsos kockáztatni a tanárjelöltre nézve annyira fontos sikert. Így hát nem siettem, hanem a végére maradt a magyar nyelv és irodalom, a bölcsészet és neveléstan. Elég jól sikerült. De közben megváltozott a rendszer, vagyis szaktárgyakból kellett alapvizsgát tenni, és utána a rendes szakvizsgát. Így is cselekedem. A már letett philosophiát kérnem kellett, hogy számítsák be. Közben sok más történt. Alkalmazást kaptam Szászvároson a Kun-kollégiumban segédtanári minőségben idegen tárgyakból, és ez így volt 1878-tól 1882-ig. Egyetemen, mint rendes hallgató 1883-ban földrajzi órákat hallgattam, és készültem. 1883–85-ben szászvárosi alkalmazás. 1885–86-ban vizsgálatok az új és régi rendszer szerint.

1886-ban megválasztottak Mezőtúrra a református egyháztanács 1886. évi 166. számú határozatával, mely szerint a megjelölt munkakörrel Bartsi József evangélium szerint reformált vallású természetrajz — vegytanból szakvizsgázott — tanárjelöltet választja meg.

A megjelölt munkakörben benne volt a számtan tanítása az I–III. osztályig mint pályázati feltétel is, amire készséggel vállalkozhattam, miután már tanítottam, és igazgatói bizonyítvánnyal is rendelkeztem róla. Örvend-

tem a megválasztásomnak, mert akkori időben nehéz volt állást kapni, és erre is az segített rá, hogy számtanra vállalkozhattam.

Tehát kikerültem Erdélyből az Alföld közepére, hol színmagyar a nép, és hatalmas református egyház van. Öröömöm nem lehetett teljes, mert az iskola épülete nagyon nem megfelelő volt: kis, alacsony helyiségek a gimnázium részére, a központi elemi iskolával közös telken és udvarral. Úgyhogy nem lehetett belenyugodni sehogy sem, hogy ilyen nagy hatású városnak és egyháznak csak ilyen gimnáziumi épülete legyen. Végül is felülkerekedett az ősi túri önérzet, és azt mondták, hogy őket ne segítse senki sem, megépítik ők maguk saját erejükből.

Úgy is lett. Megszavaztatták a várossal a szükséges téglamennyiséget a városi téglagyárból, befuvarozását aránylagosan vállaltuk. Az építészvállalkozó megválasztásával is szerencsések voltak, és felépült az új gimnázium a túriak örömére, csak a maradiak a köznép közül hallatott egy–egy nem tessző zokszót.

Ezt az alkotást követte nemsokára egy másik, az igen szükséges ártézi kút fúrása, a hely megválasztásához az én tanácsomat is kikérték. Könnyen hozzáférhető helyet tanácsoltam a Fő utca vonala mellett a városház térre, a vizek levezetésére alkalmas helyet. Úgy is lett.

Mezőtúrról részt vettem Ornithologiai congressuson 1889-ben,¹³⁶ miről a beszámolót egy hírlapi tárcacikk keretében tettem meg.

A lakásviszonyok rosszak voltak Túron, a társadalmiak még rosszabbak. Nem lehetett megfelelő lakást kapni, hol nyugodtan dolgozni lehetett volna, sem társadalmi elhelyezést sikeresen megoldani.

Így aztán egyszer felfigyeltem, mikor Pápán állást hirdettek a kerületi főgimnáziumhoz, de csak 100 forinttal többre, mint az állandósított mező-túri tanszéken, és így nem pályáztam meg. De meddő maradt az egész pályázat, úgyhogy kénytelenek voltak újra meghirdetni a következő évben, most már 1200 forint évi fizetéssel. Ez azonban csak úgy volt lehetséges, hogy feláldozták a tanítóképzőt. Megpályáztam, meg is kaptam az állást, de csak másodsorban, a következő jegyzőkönyv szerint: Kivonat a dunántúli

¹³⁶ Az I. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszust 1884 áprilisában rendezték Bécsben, a másodikat 1891-ben Budapesten. 1889-ben nem volt ornitológiai kongresszus. HADARICS 2006. 11. HADARICS 2011. 159–16.

ev. ref. egyházkerület 1891. évi szeptember hó 14. s több napjain Pápa városában tartott közgyűlésének jegyzőkönyvéből. 120. szám. Barcsi József mezőtúri okleveles tanárt választja meg a természetrajzi tanszékre.¹³⁷

Így tehát pápai tanár lettem, az állást elfoglaltam, és megindult a tanítás. Azonban egy kényes ügy a tanári karban elintézésre várt, mely a felsőbb-séggel szemben keletkezett az új fizetéseknek a teológiai tanárok és a gimnáziumi tanárok között való megállapítása körül, amennyiben az utóbbiak azt vitatták, hogy ők részben utódjai a bölcsészeti tagozat tanárainak, és így egyenrangúak a teológiai tanárokkal fizetés tekintetében is. Erre a kerületi felsőbbség egyik tagja részéről olyan megjegyzés hangzott el, hogy a gimnáziumban megengedett és meg nem engedett jövedelmek vannak. Ezt, mint sértő gyanúsítást visszautasították, amit a felsőbbség, mint fegyelemsértő eljárást jóvátenni követelte a gimnáziumi tanároktól, és ennek elintézésével László József főiskolai gondnok volt megbízva, aki a kerület részéről szigorú eljárást helyezett kilátásba az elnöksége alatt tartott gyűlésen. Én a magam részéről eleinte tartózkodó voltam, mint aki személyesen nem voltam érintve, de mint a testület tagja, bizonyos kollegiális kötelességet éreztem, azért, mikor láttam, hogy komoly fordulatot vesz a dolog, felállottam, és engedélyt kérve a felszólalásra, azt mondtam, hogy szerintem mindkét részen csak sajnálattal lehetnek az ügy iránt, mely a békés egyetértést megzavarta. El-lentmondás nem volt senki részéről sem, elfogadták megállapításomat, és az ügy el volt intézve békésen. Ez volt első pápai szereplésem, nem magamért, hanem a közjóért, és mert a sokat szenvedett református iskola történetének ez az a korszaka, mikor a felsőbb tagozatok, a jogakadémia, a bölcsészet, a tanítóképző levált, és csak a teológia maradt meg az egységesített gimnázium mellett.

De örömdetes módon fölemelkedett a magyar államhatalom, mint az országos közoktatás legfőbb irányítója. Ezt nekünk meg kellett látnunk,

¹³⁷ Az 1891. évi szeptemberi közgyűlés 120. pontja: „Olvastatott a főiskolai igazgatói tanács folyó hó 13–14. tartott ülése jegyzőkönyvének 3. pontja, mely szerint a folyó évi június 1-én tartott kerületi közgyűlésen a pápai főgymnasium természetrajzi tanszékére elválasztott Gyulai Kálmán hódmezővásárhelyi főgymnasiumi tanár megválasztását nem fogadta el, miért is a főgymnasium jelzett tanszékére a főiskolai gondnokság a pályázatkor 2-d sorban ajánlott pályázót, Barcsi József mezőtúri okleveles tanár urat hívta meg, s ajánlja az igazgató tanács a pályázati feltételek értelmében megválasztásra.” DREL I. 1. a. 1891. 93–94.

feléje fordulva irányodnunk az iskola jövője érdekében, hogy meg tudjon élni, mert még mindig nehéz volt a helyzete. Nagy dolgok voltak előttünk: az új iskolai épület megépítése, államsegély elnyerése és kerületi leányiskola felállítása. Az iskolaépítési alapra gyűltek a Tisza Kálmán miniszterelnök úr által kieszközölt évenként folyósított 10000 forint építési segélyek. Az épület helyére nézve is megindultak tervezgetések, de rossz irányban, mert az új kollégium a mostani leányiskola udvarára volt kiszemelve. Ezt elejtették, és az Esterházy uradalmát képező úgynevezett Fehér Ló korcsma megszerzése lett a cél, mire nézve meg lett nyerve Esterházy Mór gróf¹³⁸ hozzájárulása, és a veszprémi törvényszék engedélyével a jövedelemnek megfelelő összegben a Dunántúli Református Egyházkerületnek örök áron el lett adva iskolai épület céljára.¹³⁹ Azonban volt Pápa városának egy igen nagy fogyatéka, és pedig az, hogy nem volt jó ivóvíze, s miután hiába próbálkoztak kútásással hozzájutni, egy alkalommal fölhívtam a figyelmet arra, hogy a Tapolca folyócska forrásából kell vízvezetéken a szükséges jó ivóvizet megszerezni. Eleinte akadályokat láttak a jó városi urak, de azért mégis nekifogtak, és szép lassan, mintegy titokban megcsinálták a most is jól működő városi vízvezeték, csak akkor jöttek rá a pápaiak, hogy mi készül, mikor a vízvezetési csöveket rakták le Pápa város utcáin.

Közben a kollégiumban nagy változás történt, mert a jó Szilágyi József igazgató¹⁴⁰ betegeskedni kezdett, helyettesről kellett gondoskodni, de úgy,

¹³⁸ Esterházy Mór gróf 1856. szeptember 12-én született Csákváron. Középiskolai és egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1877-ben átvette a pápai és az ugodai hitbizományi birtokok irányítását. 1884-ben kamarási méltóságot nyert, 1885-től Veszprém vármegye főispánja volt. 1900. május 11-én hunyt el. STURM 1897. 84–85. DPL 1900. 337–338.

¹³⁹ Az új iskolaépületet 1894 májusában kezdték el építeni Balázs Ernő mérnök vezetésével. Az átadási, felavatási ünnepélyt 1895. szeptember 15-én tartották. KIS 1896. 315–317. PÖLÖSKEI 1981. 339–340.

¹⁴⁰ Szilágyi József 1827 decemberében született Nemesvámoson középirtokos nemesi családban. Az elemi iskolát szülőfalujában, majd középiskoláit 1840-től Pápán végezte. Honvédként részt vett az 1848/49. évi szabadságharcban. A fegyverletétel után folytatta tanulmányait, még azok befejezése előtt az 1850/51. tanévben köztanítónak választották. Később a latin és görög nyelv tanára lett a pápai főgimnáziumban. Többször is viselte az intézmény igazgatói tisztét, 1894-ben hat évre választották meg. 1893-ban kezdett betegeskedni, 1893 tavaszától már óráit sem tudta megtartani. 1894 ősztől szabadságolták, 1895. február 3-án hunyt el. DPL 1895. 87–89. TUNGLI 1997. 113. VARGA 1998. 495.

hogy érzékenysége ne legyen érintve, és hogy egy fontos elv megvalósuljon a kormányra való tekintetből, vagyis most már csak tanári oklevéllel bíró igazgatója legyen a gimnáziumnak. Ezeket tartva szem előtt történt a jelölés a gimnáziumi tanári kar részéről Kis Ernő kartárs¹⁴¹ személyében, nem irányulva senki ellen sem, és azóta van tisztán tanári képesítésű igazgatója a gimnáziumnak mai napig.

Az államsegély is meglett, az új épületbe is beköltözött a gimnázium, sőt utána jött a teológiai akadémia is, a helyébe bevonult a kerületi nőnevelde, és miután László József gondnok kocsi lelkész¹⁴² fejedelmi alapítványát megkapta, úrrá lett a hajléktalan hajadon kerületi leányiskola.

A magam személyét illetőleg jelezhetem, hogy igazgatói tisztséget nem óhajtottam viselni, és nagyobb igazgatói nyomást nem tudtam volna elviselni. Szerencsére mindkettőtől meg voltam kímélve. Elég volt nekem munkakörnek a református fiúgimnázium szaktárgyaimmel, a természetrajzi gyűjteménytár, a vegytani kísérleti terem.

¹⁴¹ Kis Ernő 1856. március 23-án született Pápán, apja Kis Gábor lelkész volt. Középiskoláit Tatán és Pozsonyban végezte. 1874-től a budapesti egyetem bölcsészeti karán tanult, ahol 1880-ban szerzett tanári diplomát. Az 1882/83. tanévtől tanított a pápai református gimnáziumban, amelynek később igazgatója is lett. A történelem, földrajz és latin nyelv volt fő tantárgya, de tanított magyart, németet és vallástant is. Munkatársa volt a Pápai Lapoknak és a Dunántúli Protestáns Lapnak is. 1917-ben nyugdíjba vonult. 1927. január 22-én halt meg. DPL 1927. 18–19. SZÜCS 1927. 3–5. TUNGLI 1997. 61. VARGA 1998. 270.

¹⁴² Padányi László József 1812. február 27-én született Nagypadányban (Pozsony vm.), apja László István, anyja Fogas Erzsébet volt. Tanulmányait Nagypadányban, majd Pápán folytatta, a poéták praeceptora is volt. 1838-tól 1842-ig Kocson szolgált rektorként, majd külföldön folytatta tanulmányait (Bécs, Halle, Berlin). Hazatérve ismét Kocsra került, ahol segédlelkész, 1845–1899 között pedig rendes lelkész volt. 1860-tól 1867-ig a tatai egyházmegye esperesi tiszttét is betöltötte. 1899-ben hunyt el. DREL I. 1. a. 7. 137, 386–387, 411. DREL I. 1. u. Erdősokonya. 8. DREL II. 70. a. 1839. 10. 1843. 14. 1844. 1, 7, 10. 1846. 1, 14, 22. 1847. 1, 8, 18, 22, 24, 25, 26. 1848. 1, 6, 7, 21, 23, 25, 27, 28, 30. DREL II. 70. a. 3. 186. DREL II. 70. b. 1838. 40. 1839. 14. 1840. 21. 1843. 25. 1844. 11. 1845/46. 18. 1846/47. 15. 1847/48. 13. DREL II. 259. a. 1835. 26. 1836. 11. 1837. 14. DREKK O. 349. DREKK O. 394t. 91. TREL Kgy. jkv. I. 145, 207, 209, 215. TtREL I. 8. d. 6. Ács. II. 2. Császár. II. 12. Csurgó. 42 (László János!). Dad. 3. Dunaalmás. 45. d. 8. Kisigmánd. II. 7. III. 19. Kocs. I. 2, 3 (1843-tól kocsi segédlelkész!), 4. II. 12 (1812. február 27-én született!). III. 1. Komáromszentpéter. 4. Mocs. 8. d. 9. Nagyigmánd. II. 44, 64, 85. Nagysáp. 9. Naszály. II. 17. Neszmély. 9. d. 10. Pápa. 373, 374, 377, 394, 398. d. 11. Tarján. II. 6. DPL 1899. 467–480. ZOVÁNYI 1977. 624. BAKONYI 1984. 9–10. PATAKY 1985. 368. VÁRADY 2001. 391. A német egyetemeken a beiratkozott tanulók között nem szerepel a neve. SZÖGI 2001.

A népesség apródonként szaporodott a párhuzamos osztályokkal, úgy-hogy eleinte sokféle más tárgyat kellett vállalnom, mint magyar nyelv, rajzó-ló geometria, német nyelv egy-két osztályban, addig később már a termé-szetrajzból is át kellett engedni órákat más szakos kartársnak. A növendé-kek létszáma 300-ról 600-ra növekedett. A gyűjteménytárak fokozatosan bővültek, szebbnél szebb tárgyakkal teletömött üvegszekrényekkel.

De visszatérve pápai tanárkodásom elejére, 1892-ben, szeptember hó-napban tartott kerületi közgyűlés keretében székfoglaló értekezést tartot-tam, melynek címe volt: A növényi sejt. Történeti alapon elsőrendű tudósok munkái nyomán, mint Hugó von Mohl,¹⁴³ Nägeli,¹⁴⁴ Strassburger,¹⁴⁵ Julius Sachs,¹⁴⁶ stb. Részletet közöltem az egyházi lapban, és az egészet az 1892–3. évi iskolai értesítőben.¹⁴⁷

1896-ban részt vettem a kultuskormány által rendezett, középiskolai tanárok részére és részvételével megtartott egyiptomi tanulmányúton, mint

¹⁴³ Mohl, Hugo von (1805–1872) német botanikus, orvos, egyetemi tanár. Egyetemi ta-nulmányait a tübingeni egyetem orvosi karán folytatta. Működött a müncheni és a berni egyetemen is, majd 1835-től lett a tübingeni egyetem botanika professzora.

¹⁴⁴ Nägeli, Carl Wilhelm von (1817–1891) svájci botanikus, orvos. A zürichi és a genfi egye-temen folytatott orvosi és botanikai tanulmányokat, majd a berlini és a jénai egyetemen végzett kutatásokat. 1842–1849 között Zürichben, 1852-től Freiburgban tanított. 1857-től 1889-ig a müncheni egyetem professzora volt.

¹⁴⁵ Strasburger, Eduard Adolf (1844–1912) lengyel-német botanikus. A varsói és bonni egyetemen biológiát hallgatott, majd a jénai egyetemen kutatott. 1869-től a jénai egyetemen, majd 1880-tól a bonni egyetemen tanított.

¹⁴⁶ Sachs, Julius von (1832–1897) német botanikus. Tanulmányait Breslauban, majd Prá-gában végezte. 1867-től a freiburgi, 1868-tól a würzburgi egyetem professzora volt. A klorofill tartalmú testeket fedezte fel növényekben.

¹⁴⁷ 1892. szeptember 24-én a főiskola nagytermében tartott ünnepség alkalmával három gimnáziumi és egy főiskolai tanár tartotta meg székfoglaló beszédét: Borsos István, Szakál Károly, Barcsi József és Kis József. *Úgy nagy figyelemmel hallgatott, szakértelemről tanúskodó székfoglalóik, mint eddig kifejtett sikeres munkásságuk teljes biztosítékot nyújtanak további eredményes működésükre nézve!* Pápai Református Kollégium értesítői. 1892/93. III–IV. A székfoglaló be-széd a Dunántúli Protestáns Lap 1912. évi november–decemberi számaiban, 4 folytatásban jelent meg. *Jelen dolgozatom kidolgozott alakban az iskolai értesítőben fog megjelenni, a midőn közöl-ve lesz a használt könyvek jegyzéke; most csak annyit említek, hogy mintegy 17 német szerzőtől 28 munkát használtam, illetőleg fogok felhasználni.* DPL 1892. 739–742, 754–757, 772–775, 799–800. A dolgozat az 1893/94. évi Értesítőben jelent meg. Pápai Református Kollégium értesítői. 1893/94. 45–80.

a pápai református főgimnázium kiküldöttje. Erről az utazásról beszámolót írtam a Dunántúli Református Lapban, mint külön közlemény volt Gózen földjéről írott dolgozatom,¹⁴⁸ mely szintén ott jelent meg, és éppen a millenniumi kiállítás iskolai pavilonjában az asztalon feküdt a dolgozatot tartalmazó lappéldány, oda lapozva, hol a zsidók Veres-tengeri átkeléséről szól az értekezés, írója eredeti felfogása szerint. Az utazás költségéből 600 koronát a főiskola pénztára fizetett, melynek felét előlegként vállaltam, és az utazás után megkezdődött a levonás, de később a fentmaradó összeget elengedték, azonban így is ráment a 7 hétig tartó tanulmányútra két hónapi fizetésem, az előleges készülési költségeken kívül, mert sok fényképfelvételt hoztam az egyiptomi régi kultúráról, és egyebeket a természetrajzi múzeumnak. Az utazásban való részvétel viszonzása volt az államsegélyben való részesedésnek. Azért én készséggel helyt állottam, és meghoztam az anyagi áldozatot, mert szükségesnek tartottam azt is, hogy a tanár a katedrára minél több tudással menjen fel. Tanultam is sokat, el sem tudom mondani, de mint természetrajzistát például legjobban érdekelt az asszuáni gránitbánya, hol az obeliszek, Ramszesz szobrok és szarkofágok készültek, melyek félben hagyva most is ott fekszenek a földön, vagy a sziklában csak részben elkészítve. Megváltozott a világ, a megrendelés visszavonva, nincs, ki megfizesse a munkát.

1896 nevezetes esztendő volt: a millenniumi év az ő sok teendőivel és az országos kiállítás megsemmisítése és a tanulókkal való felutazás. Megtörtént minden. Szép volt, jó volt, kivívta a művelt külföld csodálatát, elismerését, de mégsem akadályozta meg a kegyetlen külföldet végzetes munkájában, földarabolták a Monarchiát, és vele az ezredéves Magyarországot, és nekünk a hosszú háború veszteségei után sok kint és szenvedést okoztak, de most meglakolnak érte, mert az Isten nem ver bottal.

1902-ben csatlakoztam olaszországi társasutazásra, melyen két kartársam is részt vett, két hétig tartott a húsvéti szünidő alatt, iskolai segélyt is kaptunk. Tanulmányutunk első állomása volt Velence, Adria királynéja,

¹⁴⁸ A beszámoló *A bibliai Gósen, Sinai félsziget és a Szuez csatorna* címmel jelent meg 6 folytatásban a lap novemberi és decemberi számaiban. DPL 1897. 728–731, 743–745, 758–761, 777–780, 792–795, 809–812.

második Florencz,¹⁴⁹ az olasz művészet finom lelkű városa, harmadik Róma, a régi birodalom, az új olasz állam megteremtő központja és a keresztyén világ megalkotója s fenntartója. Nekem mintegy folytatása volt az egyiptomi tanulmányútnak. A negyedik város Nápoly, az ő tüzes földjével és meleg levegőjével. Ismertetést írtam az egyházi lapban, már nem is tudom, megnyit, különösen az ő Forum Romanumról és a Capitoliumról. Hűségesen jártuk a szép templomokat, a Szent Péter templomot, a Szent Pál templomot a városon kívül. Húsvét szombatját is Rómában töltöttük, de a pápát nem láttam, mert XIII. Leo pápa már agg szentatya,¹⁵⁰ nem osztott áldást, csak helyettese, Rampolla bíboros.¹⁵¹

Az egész olaszországi út felejthetetlen élmény volt a szászvárosi és kolozsvári diáknak és egyetemi hallgatónak. Legyen érte hála és köszönet a sorsnak és a pápai főiskolának.

1910. szeptember 20-án az egyházkerület vezetősége és a főiskola előjárósága emlékünnepelet tartott Vályi Ferenc pápai tanár¹⁵² születésének 100 éves évfordulója alkalmából. Életrajzának megírásával engem bíztak meg, mint természetrajzi tanszékének tanárát, melyre kötelességből is szívesen vállalkoztam.¹⁵³ Nagy öröm és megtiszteltetés volt részemre együtt működni a főállásokban levő, nagy tekintélynek és tiszteletnek örvendő férfiakkal. Az emlékünnepelet fényét és jelentőségét nagymértékben emelte az a körülmény, hogy a főiskola régi, kiváló tanára tagja volt a Jókai családnak, a magyar nemzet koszorús költőjének, felesége ugyanis, Jókai Eszter testvére volt Jókai Mórnak, a nagy regényírónak, és így a még életben lévő család-

¹⁴⁹ Florenz – Firenze olasz város német neve.

¹⁵⁰ XIII. Leó (gróf Gioacchino Pecci, 1810–1903) 1878–1903 között volt római pápa.

¹⁵¹ Rampolla del Tindaro, Mariano (1843–1913) bíboros. XIII. Leó pápa államtitkára, legszorosabb munkatársa volt. X. Piusz pápa menesztette.

¹⁵² Vályi Ferenc 1810. szeptember 30-án született Magyarsókon (Nyitra vm.). Tanulmányait Losoncon, Pozsonyban, Komáromban és Pápán végezte. 1833-tól Pápán tanított. 1837-től a komáromi református gimnázium igazgatója, 1849-től a pápai református kollégium tanára, a tanítóképző igazgatója volt. Természetrajzi és kémiai tankönyve is megjelent. 1882. december 13-án hunyt el Pápán. SZINNYEI 1891–1914. XIV. 795–796. TUNGLI 1997. 126. VARGA 1998. 531.

¹⁵³ Az emlékünnepelet 1910. szeptember 30-án rendezték. Barcsi József ott elhangzott beszédét a Kollégium 1910/11. évi értesítője teljes terjedelmében közölte, a Dunántúli Protestáns Lap 1910. október 9-i számában pedig részleteket lehetett belőle olvasni. Pápai Református Kollégium értesítői. 1910/11. 6–29. DPL 1910. 351–353.

tagok nagyobb részben, így Váli Mari,¹⁵⁴ férjezett Peti Lajosné,¹⁵⁵ Jókai Etelka,¹⁵⁶ férjezett Ihász Lajosné¹⁵⁷ jelen voltak. Kiváló férfaink mint volt tanítványai is letették a hálás megemlékezés koszorúját a volt régi pápai tanár munkás életének elismerése gyanánt. Az emlékünnepegy programszerűleg folyt le, én is felolvastam értekezésemet, melybe beletettem szívem, lelkem örömteljes érzést. Megírásakor segítségemre volt leánya, Petiné Váli Mari, aki magasabb kora dacára szívesen megírta megemlékezéseit Váli Ferenc házi diákjainak gondos neveléséről. Értékes adatokat adott dr. Pongrácz József teológiai akadémiai tanár¹⁵⁸ komáromi püspöki titkársága alatt. Itt mondok köszönetet érte, mintegy törlesztve régi adósságomat. A dolgozat

¹⁵⁴ Váli Mari 1840. november 17-én született Komáromban. Férje és gyermeke korai halála után nagybátyjához, Jókai Mórhoz költözött. Nagybátyja életéről terjedelmes emlékiratot írt, ami *Emlékeim Jókai Mórról* címen jelent meg 1955-ben. VARGA 1998. 531.

¹⁵⁵ Helyesen: Peti Józsefné! Peti József 1834. október 24-én született Komlósdon. Tanulmányait Csurgón és Pápán végezte. Teológiát hallgatott a bécsi és a bási egyetemen. 1856-tól Pápán, 1857-től Kecskeméten tanított. 1859-től Pesten lett teológiai tanár. A Dunamelléki Egyházkerület 1861-ben aljegyzővé választotta. 1862. augusztus 22-én hunyt el. SZINNYEI 1891–1914. X. 913–914. CSEKEY 1955. 28. TUNGLI 1997. 168. VARGA 1998. 402. SZÖGI 2000. 48 (12. sz. A Sáros megyei Lófaluból származott!).

¹⁵⁶ Jókai Etelka 1852. október 27-én született. Fiatal korában a Pápai Lapokban és a Fővárosi Lapokban jelentek meg írásai. Mikor Lőrintepusztán élt, francia regényeket fordított. 1939. július 17-én hunyt el. SZIKLAY 1941. 374. VARGA 1998. 246.

¹⁵⁷ Ihász Lajos 1850. június 12-én született Hathalmon (Veszprém vm.). Tanulmányait magántanulónként kezdte, majd a pápai református kollégium tanulója lett. Egy évet a soproni evangélikus líceumban is tanult. Jogi tanulmányai befejezése után a keszthelyi Georgikonban és a magyaróvári Akadémián gazdasági ismereteket szerzett, majd földbirtokos, hírneves gazdálkodó lett. Először a bakonytámasi gyülekezet, majd a zalai evangélikus egyházmegye választotta felügyelőjének. Zsinati képviselő, egyházkerületi gyámintézeti elnök is volt. Sok alapítványt tett, 3000 holdas lőrintepusztai birtokát is az egyházkerületre adta. 1899-ben választották meg egyházkerületi felügyelőnek. 1908-ban hunyt el. KEVEHÁZI 2011. 40, 319, 760, 768, 772, 846. NÉMET 2012. 13–14.

¹⁵⁸ Pongrácz József 1885-ben született Etén (Komárom vm.). Elemi iskoláit Etén és Héregben, a gimnáziumot és a teológiát Pápán végezte. 1906–1908 között a Skót Szabad Egyház ösztöndíjasaként Edinburghban tanult. Hazatérése után Komáromban Antal Géza püspöki titkára lett. 1910-től Pápán a teológiai akadémia helyettes, 1913-tól rendes tanára volt. 1931-ben teológiai doktorátust szerzett Debrecenben. 1951-ben, miután a teológiai akadémia felszámolása miatt tanári állása megszűnt, a volt kollégiumi könyvtár igazgatói posztját töltötte be. 1923-tól a Dunántúli Protestáns Lapnak is szerkesztője volt. 1963-ban hunyt el. ZOVÁNYI 1977. 482–483. KÖVY 1985. 211–213. TUNGLI 1997. 94–95.

megjelent a kollégiumi értesítőben 1910/11. év végén a 6–29-ig terjedő lapokon és részlet az évi Dunántúli Protestáns Lapban.

Tanárkodásom hosszú ideje alatt sokszor tartottam előadást különböző társadalmi egyesületekben. Így mindjárt elején a pápai városi leányegyletben, felkérésre a geológia köréből, a föld történetének lapjairól és betűiről, vagyis a föld rétegeiről és kőületeiről. Szabad előadás előleges elgondolás szerint. Előre elkészített dolgozatokat olvastam fel a pápai tanári körben,¹⁵⁹ a Jókai körben, a pápai szabadegyetemen,¹⁶⁰ így például: a drágakövekről, a gyémántról. A köszénről, annak fajai és előfordulásairól. A vasgyártás a múltban és most országok szerint. A cukorgyártás jelenben és múltban, a cukorrépa termelés és cukornád, a cukor fogyasztási adója, kiviteli prémiuma, a brüsszeli contingálás. Ezen munkák a vonatkozó évkönyvekben a kéziratban feltalálhatók.

Mindezeknél nagyobb dolog volt akadémiai pályázatom a Magyar Tudományos Akadémiának a Vigyázó alap díjára kitűzött pályatételle: *A magyar növénytan nomenclatura és terminologia*. Másodszor volt kitűzve. Én csak rövid idő alatt foglalkozhattam vele. Dicséretet kaptam. De nem ez a fő, hanem hogy azóta is folytonosan foglalkoztam a tárgykör anyagával a magyar növénytan történetének szempontjából. Így a legrégebbi szótárak nö-

¹⁵⁹ A pápai tanári kör 1897. április 7-én tartotta alakuló ülését a református gimnázium tanácstermében. Elnöknek Kaposy Luciánt, titkárnak Sarudy Györgyöt, pénztárnoknak Barcsi Józsefet választották. PL 1897. 04. 18. (24. évf. 16. szám.) 5.

¹⁶⁰ Valószínűleg a Pápai Szabad Líceumról van szó, mely országos mintát követve, 1898-ban alakult meg Pápán. Elindításának ötlete már 1898 februárjában felmerült, öttagú szervezőbizottságot is felállítottak. A szabad líceum *a téli hónapok folyamán sorozatos tanító irányú felolvasásokat és szabad előadásokat óhajt tartani*. Új egylet nem alakult, hanem a tanári kör keretei között igyekezett ismeretterjesztő feladatát megvalósítani. 1898/1899. év telén már több előadást is tartottak, az előadók többnyire a református kollégium tanárai voltak. Fő célkitűzésük volt: *A Szabad Liceum ne maradjon meg önálló, arisztokratikus egyletnek, mely megkívánja, hogy őt keressék fel, lépjen az üdvös decentralizálás terén, keresse fel az iparost a saját egyletében, a kereskedőt a maga körében, menjen el az egyes olvasókörökbe, a földműves iskolába, kövessen mindenhol rendszert, és – új pálma, új dicsőség vár rá!* A Pápai Lapok többször címdalán is nyomon kísérte alakulását, majd működését, később működéséről a Pápai Hírlap is beszámolt. Szerepét 1906-ban Kőrös Endre javaslatára a Pápai Jókai Kör vette át. A Szabad Líceum működését Hudi József részletesen ismerteti az *Adatok a pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy történetéhez* című tanulmányában. HUDI 2011. 33–34.

vényeivel. A *Historia Plantarum*¹⁶¹ neve alatt szereplő könyv magyar növénynevek bejegyzéseivel, mely a pályázatnál is szerepelt, és az akadémia továbbra is foglalkozott vele, mint eredetinek vélt nevekkal. Erre vonatkozó két dolgozatot bemutattam Budapesten a Magyar Természettudományi Társulat növénytani szakülésén, de nyomtatásban nyilvánosságra hozni nem tudtam, kéziratban a Nemzeti Múzeum növénytani könyvtárában van elhelyezve. Ezen tárgykörrel összefüggőleg foglalkoztam Beythe András Füves könyvével,¹⁶² melyről 1919–20 körül olyan közlemény jelent meg egyik nagy napilapban, hogy a nevezett könyvről szakújságon előadás keretében ki lett mutatva, hogy az Melius Juhász Péter¹⁶³ könyvének mintegy plágiuma. Tudtam, hogy ez nem áll, de akkor akkora volt a nemzeti depresszió, hogy annyira megülte az ember egész lelkét, hogy csak bánni tudott ezen újabb veszteségen.

De megjött az ideje, és megírtam nagyobb dolgozatban ellenvéleményemet, mely szintén a múzeumi könyvtárban van elhelyezve, többet nem tehettem, de az illetékesek tudnak róla, és hallgatnak. Én azonban áthelyeztem az ügyet a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárságához mint illetékes fórumhoz nagyobb dolgozat keretében elbírálás végett. Az igen előzékeny válasz az volt, hogy később foglalkoznak vele! Én tehát várok, nem tudom, meg tudom-e várni. Mindegy, megtettem kötelességemet.

Munkálkodásomra vonatkozólag megemlítem, hogy lefordítottam Julius Sachsnek *Geschichte der Botanik* művének 2/3 részét, kézirat. Annak idején bemutattam a Természettudományi Társulat titkárságának, de kézzel fogható eredmény nélkül.

¹⁶¹ Theophrastus (Kr. e. 371–286) *De historia plantarum* című ráánk maradt legrégebbi füveskönyvéről lehet szó, amelyben 455 növényt írt le. A hazánkban található legkorábbi példány Mátyás király Corvina-könyvtárából származik.

¹⁶² Böjte András Böjte István dunántúli püspök fia volt. Németújváron Batthyány Ferenc nevelőjeként és udvari papként, majd 1591–1599 között Surányban lelkészként szolgált, emellett németújvári esperes is volt. 1599-ben hunyt el. Füveskönyve 1595-ben Németújváron jelent meg. SZINNYEI 1891–1914. I. 1034 (Beythe!). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 352.

¹⁶³ Mélius Juhász Péter 1536-ban született Horhiban (Somogy vm.). Tanulmányait Tolnán végezte. A wittenbergi egyetemen a magyar diákok széniorrá választották. 1558-tól debreceni lelkész volt, 1561-ben a tiszántúli egyházkerület püspökévé választották. 1572. december 15-én hunyt el Debrecenben. SZINNYEI 1891–1914. VIII. 1053–1060. ZOVÁNYI 1977. 399–401. MÁRKÓ 2001–2007. IV. 646–647.

Tanári működésekre nézve megemlítem, hogy nagy gondot fordítottam minden időben a gimnáziumi természetrajzi múzeumra, a vegytani szertárra. Kirándulásokat rendeztem és vezettem Pápa város határában és vidékén. Több osztállyal voltam lenn a Csinger-völgyi szénbánya megtekintése végett Ajkán. Nagyobb kirándulás volt Pozsony–Bécs és vissza Grazon át, keresztül a Semmeringen.¹⁶⁴ Kétszer is voltam Fiumében a tanulókkal együtt. Mindig szerencsésen, minden baj nélkül.

Voltam tagja a főiskola igazgatótanácsának két ciklusban. Városi képviselő tag virilista jog alapján voltam. Mindig vigyáztam, hogy mint tanár nagyobb szóvitába ne bocsátkozzam. Pap nem voltam, mert a katetrára¹⁶⁵ inkább szerettem felnézni, mint onnan lenézni.

Katona nem voltam, mert mellbőségem nem ütötte a kívánt mértéket.

Iskolai igazgató sem voltam, nem óhajtottam, de osztályfőnök csaknem minden évben voltam, sok bizonyítványírással az év végén.

1898-ban december 30-án megesküdtem feleségemmel, nőül vettem Sebestyén Juliskát, Sebestyén Dávid tanártársam¹⁶⁶ hajadon leányát, mint állásommal megfelelő házastársat.

Négy fiúgyermekünk volt. Kik közül a legkisebb meghalt 6 hetes korában náthalázban.¹⁶⁷ A három elsőket felneveltük, tanítottam és taníttattam, de Lajos fiam itt hagyott végtelen nagy fájdalomunkra 38 éves korában, már mint képzett orvos működött hasznosan, lelkiismeretesen.¹⁶⁸ József fiam, az

¹⁶⁴ A Semmering-hágó a legkeletibb és a legalacsonyabb alpesi hágó Stájerország és Alsó-Ausztria határán, a Mura és a Lajta vízgyűjtő medencéjének vízválasztója.

¹⁶⁵ Helyesen: katedra = szószék, előadói emelvény.

¹⁶⁶ Sebestyén Dávid mennyiségtan–mértan szakos középiskolai tanár 1844-ben született Kocson. Tanári pályáját 23 éves korában kezdte mint a budapesti teológiai akadémia segéd-tanára. Először kétévi nevelőség után az 1869/70. tanévben Csurgón, majd Bonyhádon tanított, ezután az 1883/84. tanévben került a pápai református főgimnáziumba. Ott 32 évig tanított. 1915. szeptember 1-én saját kérésére nyugalmába vonult. 1920. január 12-én hunyt el. SZINNYEI 1891–1914. XII. 813. BÓDI 1943a. 195. TUNGLI 1997. 103 (1885-től 1895-ig a pápai tanonciskola igazgatója volt!). VARGA 1998. 451.

¹⁶⁷ Barcsi Endre születéséről a Pápai Lapok az 1910. november 27-i számában számolt be. 1911. január 5-én hunyt el. PL 1910. nov. 27. 6. DPL 1911. 17.

¹⁶⁸ Barcsi Lajos 1901. július 31-én született. 1911–1919 között a pápai református gimnázium tanulója volt, ahol 1919-ben érettségét tett. 1925-ben Darányi Kálmán győri főispán a győri kórházhoz nevezte ki segédorvosnak. 1938-ban költözött vissza Pápára. A Széchenyi tér 3. szám

első gyermekünk sokat tanult, két oklevelet szerzett, a vegyészmérnököt és tanárit. Vegyészmérnök volt az Egyesülttízónál, az Első Magyar Petroleumnál, és később a tanári pályára lépett, mint biztos jövőt ígérő államira. Tíz évig volt kereskedelmi iskolai tanár, most ideiglenesen nyugalmazott.¹⁶⁹ Ferenc fiam könyvelő a Pápai Takarékpénztárnál. Sportember.¹⁷⁰

A fenntartó gondviselés segített meg egész életemen át és tanári működésem ideje alatt, melynek alapját képezte a tanári oklevél, melyet a kolozsvári Ferenc József tudományegyetem kebelében működő országos közép-tanodai tanárvizsgáló bizottság 252–1888/h.v.b. sz. alatt állíttatott ki Bartsi József részére, szép kivitelen.

És most, amikor e sorokat írom, újra hálát adok a jó Istennek, hogy megérnem engedte e napot, midőn Magyarország törvényhozó gyűlése Budapesten kimondja az elszakított országrészeknek az anyaországhoz való visszatérését Kolozsvár városával, egyetemével, melyet hamvaiból föléleszteti fáradozik dr. Hóman Bálint magyar kultuszminiszter,¹⁷¹ hogy legyen újra tűzhelye a magyar műveltségnek és tudományosságának, áldást árasztó melegségével és világításával. És ezt jólesik éppen innen Pápáról mondanom, mely város szintén tűzhelye Magyarország Dunántúljának főiskolájával és más fiú- és leánynevelő intézményeivel.

alatt nyitott fogorvosi rendelőt. 1939. december 4-én a Kishegyben felakasztotta magát. Tanárok családi lapja. Pápai Református Kollégium értesítői. 1911/12. 95, 125. 1912/13. 142, 165. 1913/14. 117, 129, 150. 1914/15. 94, 109, 152. 1915/16. 153, 167, 200, 210. 1916/17. 83, 92, 122, 130. 1917/18. 125, 157, 164. 1918/19. 17. PéV 1938. jún. 26. 3. 1939. dec. 10. 4. PH 1925. jún. 27. 2. 1939. dec. 09. 2.

¹⁶⁹ Barcsi József 1900. január 27-én született. 1910–1918 között a pápai református gimnáziumban tanult, ahol 1918-ban érettségi vizsgát tett. Kezdetben a bajai Állami Türr István fiú felsőkereskedelmi iskolában, majd 1935-től Zalaegerszegen, az Állami Csányi László fiú felsőkereskedelmi iskolában tanított. Tanárok családi lapja. Pápai Református Kollégium értesítői. 1910/11. 132, 155, 159, 256. 1911/12. 100, 120, 121, 126, 169. 1912/13. 146, 165, 171, 200, 212. 1913/14. 133, 146, 150, 202, 203. 1914/15. 98, 109, 114, 116, 151. 1915/16. 156, 163, 167, 171, 174, 209. 1916/17. 86, 92, 95, 96, 117, 124, 128. 1917/18. 86, 158. 1918/19. 22. Tiszti Címtár. 1928. 278. 1931. 296. 1932. 306. 1935. 306. 1936. 311. 1937. 391. 1938. 355.

¹⁷⁰ Barcsi Ferenc 1902. november 24-én született. 1913-tól a pápai református gimnázium tanulója volt, 1921-ben tett érettségét. Jó teniszejátékos volt. Tanárok családi lapja. Pápai Református Kollégium értesítői. 1913/14. 121, 146, 149. 1914/15. 87, 108, 119. 1915/16. 145, 191. 1916/17. 49, 76, 122. 1917/18. 81, 120, 157. 1918/19. 16. 1919/20. 17. 1920/21. 25, 31, 40. PéV 1928. jún. 17. 3. 1929. júl. 07. 6.

¹⁷¹ Hóman Bálint életrajza: MARKÓ 2001–2007. III. 320–322.

A magyar királyi kormány is ezt méltányolta, amidőn a kerületi főgimnáziumot államsegélyben részesíteni határozta 1905-ben, egyes tanszékekre szóló kinevezési jogának fenntartása mellett.

Ilyen tanszék volt az enyém is, a természetrajzi, megüresedés esetében. Én azonban kértem a kinevezést, meg is kaptam 94–365/1905. szám alatt december 26. keltezéssel.

Rendezték a fizetést úgy, hogy 3 csoportra osztották a tanárokat és fizetésüket. Az idősebbek és a helybeli több szolgálattal rendelkezők magasabb fizetésű osztályba jutottak. Evvel összefüggőleg a teológiai akadémiai tanárok fizetését az egyházkerület rendezte, és pedig úgy, hogy kimondta, hogy kisebb fizetése nem lehet, mint a gimnáziumnak ugyanannyi szolgálat mellett. Evvel mintegy meg volt pecsételve az a béke, ami 1891-ben azon a nevezetes összejövetelen–gyűlésen felszólalásomra hallgatólagosan beállott.

Én aztán csak dolgoztam tovább mint megválasztott és kinevezett tanára az intézetnek, és ha volt is sérelmem, nem hangoztattam, és nem kerestem orvoslását, mígnem aztán az idő lejárt, nyugdíjaztatásomat kértem, az meg is történt miniszteri elismerés és köszönet mellett.

Két miniszteri rendelet jelent meg nyugdíjaztatásommal összefüggőleg, az egyik 44.457/1924. v.ü.o. a miniszteri elismerés, másik 59. 494/1924. v.ü.o. szám alatt, melyben Barcsi József pápai ev. ref. főgimnáziumi rendes tanárt 1924 évi május hó 1-től besorozta az V-ik fizetési osztály 2-ik fokozatába, Budapesten 1924. évi június 26.

Ezek után szíves elnézést kérek, hogy hosszúra nyúlt visszaemlékezésem fonala, de a családi emlékek viszonyosságban vannak egymással, és valamint az előfa a földből nő ki, melynek minősége szöveti szerkezetében is megnyilvánul, úgy az ember is a családból ered, és magán viseli annak jellemző tulajdonságait. Egyszersmind bocsánatot is kérek, ha talán nem tartottam volna meg a bizalmasság szigorú mértékét az iskolai események történelmi összeállításában.

És most, amikor végére értem, csak azt mondom, hogy személyemet nem tettem előtérbe, mert a Szentírás szerint: Mindazt, amit tettem, nem én tettem, hanem tette az Úr, aki megtartott, és soha el nem hagyott.

Pápa, 1940. október 8.

id. Barcsi József

DR. FÖLDY JÓZSEF

Kecskeméten 1881. április 16-án születtem iparos családból. Az elemi iskola 4. osztályának elvégzése után szüleim beíratottak a kecskeméti piarista gimnázium I. osztályába. Elég jó tanuló voltam, s minden zökkenő nélkül jutottam el a VI. osztályig, ekkor azonban életemben döntő fordulat állott be. A VI. osztály elvégzése után beléptem a piarista rendbe, szerzetes tanár akartam lenni. A következő tanévet a piaristák váci novitiusában¹⁷² töltöttem, hol igen komoly és alapos neveléssel készítettek elő bennünket jövőendő életünkre. Utána ismét visszakerültem Kecskemétre, s most már mint rendi növendék végeztem el a VII. és VIII. osztályt. 1899 júniusában leérettségiztem, természetesen jeles eredménnyel. Tanáraim közül soha sem felejtkezhetek el Olejovics Jánosról,¹⁷³ ki az alsóbb osztályokban vezetett és támogatott meleg szeretettel, a felsőbb osztályokban pedig Horváth Györgyről¹⁷⁴ és Járvás Mihályról.¹⁷⁵ Az előbbi mély érdeklődést keltett bennem a klasszikus

¹⁷² novitius – próbaidős szerzetes

¹⁷³ Olejovics János gimnáziumi tanár 1854. szeptember 5-én született Alsószalókon (Sáros vm.). A gimnáziumot Kisztebenben, Kassán, Vácon és Kecskeméten végezte. Teológiát Nyitrán tanult, 1878-ban szentelték pappá. A budapesti tudományegyetemen szerzett latin-görög szakos tanári diplomát. 1879-től Nagyváradon helyettes, 1882-től Temesváron főgimnáziumi rendes tanár lett. 1889-től Kecskeméten, 1892-től Budapesten, 1894-től Temesváron, 1902-től Kolozsváron, 1903-tól Kecskeméten, 1907-től Veszprémben, 1913-tól Temesváron oktatott. 1915-ben nyugalomba vonult. 1922. január 13-án hunyt el Temesváron. SZINNYEI 1891–1914. IX. 1281–1282. DIÓS 1993–. IX. 997. LÉH–KOLTAI 1998. 280.

¹⁷⁴ Horváth György piarista tanár 1858. január 27-én született Keszthelyen. Középiskolai tanulmányait Keszthelyen, Nagykanizsán és Kecskeméten végezte. Teológiát Nyitrán és Budapesten hallgatott. Görög-latin szakos tanári diplomát szerzett. 1882–1884 között Szegeden, 1885-től 1887-ig Budapesten, majd 1887-től Kecskeméten tanított. 1900-tól 1919-ig a nagykanizsai gimnázium igazgatója, emellett a nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör elnöke volt. 1919. október 21-én hunyt el Nagykanizsán. SZINNYEI 1891–1914. IV. 1200–1201. SZIKLAY 1941. 472. FEHÉR–SZABÓ–KÖRÖSI 1992. 123. BILKEI 1997. 102. LÉH–KOLTAI 1998. 158–159.

¹⁷⁵ Járvás Mihály (1853–1913) piarista szerzetes pap, történelem–földrajz szakos középiskolai tanár. 1880-tól a tatai, 1883-tól a szebeni, 1884-től debreceni, 1886-tól a váci, 1890-től a nagyváradon, 1895-től a kanizsai és 1899-től 1912-ig a kecskeméti gimnáziumban, majd 1912-től Sátoraljaújhelyen oktatott. LÉH–KOLTAI 1998. 172–173.

tudományok iránt, s az ő hatása tette azt, hogy szaktárgyaimul a latin és görög nyelvet választottam, az utóbbi, ki egyben nagybátyám is volt, a történelem tanításában izzó hazaszeretet^{<et>} oltott belénk. Legyen áldott emlékezetük!

1899 szeptemberében beiratkoztam a budapesti tudományegyetemre, hol 3 éven át hallgattam a szükséges és engem érdeklő előadásokat. Közben az esti órákban a teológiát végeztük. 3 év alatt tehát úgy a tanítási, mint a theológiai tanulmányokat el kellett végeznünk, s el is végeztük, mégpedig becsülettel. Az egyetemen Ponori Thewrewk Emil,¹⁷⁶ Pecz Vilmos¹⁷⁷ és Hegedűs István¹⁷⁸ voltak mestereim, ők irányították tanulmányaimat, nekik köszönhetem, hogy szaktárgyaiban elismerést kiváltó eredményeket értem el. Különös hálával kell megemlékeznem Hegedűs Istvánról, kivel később is, még hosszú éveken át levelezésben állottam. A harmadik év végén, 1902 májusában miniszteri engedéllyel dicséretes eredménnyel tettem le a tanári szakvizsgálatot, s 1902 szeptemberében kezdtem meg Nagykanizsán a tanári munkát, hol azonban csak egy évet töltöttem. 1903/04–1907/08. Temesvár, 1908/09–1911/12. Debrecen városában működtem a rendi gimnáziumban. Itt kell megjegyezni, hogy ifjú koromban hívő lélek voltam, vagyis tényleg hittem mindazt, amit a vallás keretében nekem tanítottak, a teológia tanulásánál azonban éppen a bizonyítások erőszakos volta számos kételyt ébresztett föl bennem, s ezek a kételyek mindig jobban és job-

¹⁷⁶ Ponori Thewrewk Emil (1838–1917) klasszika-filológus, egyetemi tanár. 1874-től oktatott a budapesti egyetemen, a budapesti filológiai társaság alapítója és elnöke volt, ő alapította és szerkesztette az Egyetemes Philológiai Közlönyt is. A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagságát is viselte. 1901-ben megkapta a magyar királyi udvari tanácsos címet. SZINNYEI 1891–1914. XIV. 106–110.

¹⁷⁷ Pecz Vilmos (1854–1923) nyelvész, klasszika-filológus. A budapesti evangélikus főgimnázium tanáráként, majd a budapesti egyetem klasszika-filológus magántanáráként működött, ezután 1891-től Kolozsváron, 1895-től pedig Budapesten oktatott. A Magyar Tudományos Akadémia tagja és a Classica Philológiai Bizottság beltagja is volt. SZINNYEI 1891–1914. X. 675–678. MARKÓ 2001–2007. V. 218.

¹⁷⁸ Hegedűs István (1848–1925) klasszika-filológus, esztéta, műfordító, egyetemi tanár. A budapesti teológián, Berlinben és Lipcsében tanult. 1872-től a kolozsvári főgimnázium tanára, 1881-től igazgatója lett. 1887-től a kolozsvári, 1890–1919 között a budapesti egyetem klasszika-filológiai rendes tanáráként működött. A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja is volt. SZINNYEI 1891–1914. IV. 585–590. MARKÓ 2001–2007. III. 186–187.

ban megerősödtek bennem. Minthogy tehát úgy láttam, hogy nem tudok jó szerzetes lenni, a rendet 1912 júniusában elhagytam. 1913 szeptemberétől 1918 augusztusáig a rákospalotai Wagner Manó gimnáziumnál¹⁷⁹ működtem, közben áttértem a református vallásra, s beiratkoztam a budapesti református teológiára is rendkívüli hallgatónak,¹⁸⁰ mert papi jellegemet fönnt akartam tartani. A világháború folyamán 1917 márciusában bevonultam katonai szolgálatra, a katonai kiképzés után bevezényeltek a tartalékos gazdasági tiszti iskolába, melynek elvégzése után megkaptam a zászlósi rangot 1918. augusztus 5-én. Ugyanekkor kaptam az értesítést, hogy megválasztottak a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégium¹⁸¹ tanárává. Éppen csak hogy leutazhattam Sepsiszentgyörgyre az esküt letenni, s egyben Kolozsvárott a lelkészi különbözeti vizsgát elintézni, s indultam harctérre az olasz frontra. A lelkészi különbözeti vizsgát főleg az intézet érdeke követelte, rám mint tanárra ugyanis szükség volt, s azt remélték, hogy mint lelkész könnyebben meg fogom kapni a fölmentést. Az események azonban másképp alakultak. Két hónapi harctéri szolgálat után, mielőtt még a fölmentés megérkezhetett volna, bekövetkezett az összeomlás, én az egész 40. nehéz honvédségi tüzérezreddel fogságba kerültem. A hadifogság főbb állomásai: Castel d'Aviano,¹⁸² Bellagio,¹⁸³ San Pellegrino¹⁸⁴ (egy-egy hónap), végül Serviglia-

¹⁷⁹ Wágner Manó 1858-ban született a sziléziai Liebenthalban. 14 évesen költözött szülei-vel Budapestre, ahol befejezte reál-gimnáziumi tanulmányait, és elvégezte az állami tanítóképzőt. 1889-ben feleségül vette Negyedi Szabó Alajos leányát, apósától pedig átvette az általa Rákospalotán 1876-ben alapított elemi, polgári iskola és gimnázium irányítását. Az algimnáziumból főgimnáziumot szervezett, ami 1906-ban nyilvánossági jogot kapott. Jelentős társadalmi munkásságot is kifejtett: részt vett a helyi tűzoltóság szervezésében, a helyi Katolikus Kör elnöke is volt. FÜR-PINTÉR 1989. 269–272 (Negyedi Szabó Alajos életrajza).

¹⁸⁰ 1914. március 24-én iratkozott be a budapesti teológiára. BELICZAY 1955. 212.

¹⁸¹ A kollégium alapítását a református egyházmegye 1857-ben határozta el, működését 1859-ben kezdte Székely Tanoda néven. Az építkezéshez, fejlődéshez szükséges pénzt Mikó Imre biztosította, aki rendbe hozatta az 1849-ben feldúlt nagyenyedi kollégiumot, könyvtárát a magából gazdagította, a kolozsvári és szászvárosi gimnáziumokat is gazdagon segítette, a kolozsvári teológiát is bőkezűen támogatta. Az intézmény 1892-ben vette fel Mikó nevét, ekkor indult az oktatás a 8 osztályos Mikó Székely Kollégiumban, 1893-ban tartották az első érettségi vizsgát. ZOVÁNYI 1977. 405–406.

¹⁸² Castel d'Aviano község, Pordenone megye, Friuli-Venezia-Giulia régió, Olaszország

¹⁸³ Bellagio község, Como megye, Lombardia régió, Olaszország

¹⁸⁴ Passo San Pellegrino község, Dél-Tirol régió, Olaszország

no.¹⁸⁵ Ez utóbbi helyen kaptuk meg a fölszólítást, hogy az erdélyiek jelentkezzenek a román táborba, onnan majd hazaviszik az illetőket. A szászok elmentek, de a magyarok nem, mi nem akartunk tudni a románokról. Ennek a következménye volt azután az, hogy mikor 1919 októberében végre a fogságból hazaengedtek, hiába jelentkeztem Budapesten a román követségben, szóba sem álltak velem, majd midőn hosszú utánjárás után kerülő úton szerzett útlevéllel 1921 májusában sikerült leutaznom Sepsiszentgyörgyre. Az ottani praefektúrán¹⁸⁶ kijelentették, hogy azzal, hogy annak idején nem mentem át a román táborba, elvesztettem minden jogomat, s a mielőbbi távozást ajánlották, mert nem állhatnak jót testi épségemért. Erre természetesen siettem elhagyni a román területet. Közben meg is nősültem, feleségül vettem Adamek Terézt, kivel mind a mai napig mintaszerű, boldog házasságban élünk. Áldja Isten, hogy ez minél tovább tartson. Hogy megélhessünk, a hadifogságból való visszatérés után 1921. június végéig a budapesti városparancsnokság hadbiztosságánál szolgáltam mint beosztott gazdasági tiszt, majd 1921. július 1-től a TÉBE-ben (Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete) vállaltam irodavezetői állást. A VKM-ben ugyanis ígértek ugyan jóindulatot, de türelemre és várakozásra kértek, ebből pedig nem lehetett megélni. 1923. december havában megválasztottak a pápai református gimnáziumhoz a magyar–latin tanszékre. 1924. január 7-én foglaltam el állásomat, s azóta itt dolgozom, amint azonban a körülmények mutatják, már nem sokáig. Az idő letelik, helyet kell adni másoknak. Mint érdekességet megemlítem még azt, hogy a múlt évben, 1940. július 1-én behívtak katonai szolgálatra, s július 31-ig szolgáltam, mint a 250. számú kőszegi kórház gazdasági hivatalának vezetője.

Tanári működésem alatt szaktárgyaimmal mindig mély szeretettel foglalkoztam. Ennek bizonyosságát adják következő munkáim:

1. De poesi D. Magni Ausonii. 1902.
2. Demosthenes válogatott beszédei. Első kiadás 1903., második kiadás 1911.
3. Platon. 1904.
4. Latin alaktan. Első kiadás 1907., második kiadás 1912.

¹⁸⁵ Servigliano város, Fermo megye, Marche régió, Olaszország

¹⁸⁶ prefektúra (latin) = felügyelet, felügyelőség, itt: megyei hivatal

5. Latin mondattan. 1909.
6. Latin olvasókönyv. 1909.
7. Görög–magyar szótár. 1931.
8. Hermes–himnusz és egyéb műfordítások. 1935.
9. A pápai kaszinó története 1834–1883.

Ugyanitt föl kell említenem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia classica philologiai bizottsága 1909. május 10-én tartott ülésén dr. Vári Rezső¹⁸⁷ egyetemi tanár jelentése alapján (ő volt ugyanis a beküldött fordítási részlet bírálója) megbízott Strabon földrajzi munkájának fordításával. Ennek a munkának az életemben és a világtörténelemben bekövetkezett nagy változások következtében mindeddig csak fele van kész, ha majd fölszabadulok a hivatalos munkától, talán ad még az Isten elegendő erőt ahhoz, hogy a másik felét is elkészítsem.

A régi görög költészet kevésbé ismert remekeiből ismét van már kb. egy kötetre való műfordításom. Az ősz folyamán szándékozom ezeket kiadni.

A kolozsvári „Kalazantinum”¹⁸⁸ 1902. évfolyamában jelentek meg a következő értekezéseim:

Agamemnon halála Homerosnál és Aeschylosnál.

Jallosich András,¹⁸⁹ mint ódaköltő.

A két Thebais–töredék.

¹⁸⁷ Vári (Weisz) Rezső (1867–1940) bölcsészdoktor, görög–latin szakos tanár. 1893-tól budapesti gimnáziumi tanárként, majd 1897-től a budapesti egyetem magán-, 1906-tól címzetes nyilvános rendkívüli tanárként oktatott. 1913–23 között a római Magyar Történeti Intézet titkára, majd igazgatóhelyettese, ezt követően a pozsonyi egyetemen, végül 1935-ig a budapesti egyetemen a klasszika–filológia nyilvános rendes tanára volt. Nevéhez fűződik *A classica-philologia encyclopaediája* című kézikönyv. MARKÓ 2001–2007. VI. 1091–1092.

¹⁸⁸ A Kalazantinum című hitéleti, tudományos és szépirodalmi folyóirat 1893–1915 között havonta 8–26 oldalon jelent Kolozsváron. Szerkesztője Varjas Endre, Lukinich Endre, Hanustadter József, Hársing István, Hogyor József, Vajnóczky István, Babos Dezső, Schiff József, Hám Antal, Komáromy Dezső, majd Pullman Péter volt. DIÓS 1993–. VI. 38.

¹⁸⁹ Jallosich András (1791–1862) piarista tanár középiskolai tanulmányait Tatán, majd Kecskeméten végezte, ahol belépett a rendbe. Felsőbb tanulmányai elvégzése után Szegeden, Tatán, Selmecen, Kalocsán, Pesten, majd Nagykanizsán tanított, ahol a rendház és a középiskola igazgatója volt. Ezután Pesten működött, ahol gimnáziumi igazgató, házfőnök helyettes, kormánysegéd, majd házfőnök lett. Magyar és latin nyelvű költeményeket írt. SZINNYEI 1891–1914. V. 312–320.

Kisebbségi cikkek jelentek meg a következő lapokban: Temesvári Hírlap,¹⁹⁰ Debrecen,¹⁹¹ Debreceni Újság,¹⁹² Rákospalota,¹⁹³ Pápai Hírlap.

A pápai Kaszinónak (majdnem) 12 éven át voltam könyvtárosa, választmányi tagja vagyok az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek és a Győri Tanári Körnek, a Vörös Kereszt Egyletnek, előadója a pápai Jókai Körnek, tagja az ORTE szociálpolitikai szakosztályának.

Hogy egy emberöltőre terjedő tanári munkám nem volt hiábavaló, annak bizonyosságát adja az a sok-sok volt tanítványom, kik a közéletben igen jelentős szerepet visznek, és akik mindig szeretettel szoktak megemlékezni rólam. Mindig többen igyekeztem tenni, mint amennyi a kötelességem volt. Voltak hibáim, fogvatkozásaim is, nagyon jól tudom: nil humani a me alienum puto,¹⁹⁴ de a jóakarát sohasem hiányzott belőlem.

Szeretnék még tovább dolgozni, de hogy lesz-e hozzá erőm, „δὲ ὦν ἐν γούνασι κεῖται”.¹⁹⁵

Pápa, 1941. április 30.

Földy József

Dr. Földy József, az egykori pápai református főiskola nyugalmazott gyémántdiplomás tanára, műfordító, tankönyvíró, filológus, 1881. április 16-án született Kecskeméten, törpebirtokos családból. Középiskoláit Kecskeméten, a Kegyeztanítórend gimnáziumában, színjeles eredménnyel végezte.

¹⁹⁰ A Temesvári Hírlap 1903–1938 között megjelenő katolikus napilap volt. Felelős szerkesztőként és kiadóként Bíró Pál, majd Pogány Mihály, szerkesztőként Vuchetich Endre, Ligeti Sámuel és Kubán Endre jegyezte. DIÓS 1993–. XIII. 795.

¹⁹¹ A Debrecen című napilap 1869–1919 között jelent meg, korábban Debreceni Lapok címen. Alcíme gyakran változott, de politikai jellegét mindvégig megtartotta. SZALACSI–RÁCZ 1973. 37–39.

¹⁹² A Debreceni Újság című politikai napilap 1897–1944 között jelent meg, 1935-től Debreceni Újság–Hajdúföld címen. Szerkesztője Than Gyula, Kolozsváry Borcsa Mihály, Marschalkó Lajos és Benyovszky Pál volt. SZALACSI–RÁCZ 1973. 79–80.

¹⁹³ Rákospalota és Vidéke címen ismerünk egy 1897–1930 között megjelent társadalmi, közgazdasági hetilapot. Tulajdonosa és felelős szerkesztője Bezsilla Nándor volt. VOIT 2000. 518.

¹⁹⁴ „[Ember vagyok,] úgy vélem, semmi emberi nem idegen tőlem.” Idézet Publius Terentius Afer *Heautontimorumenos* (Az önkínzó) című vígjátékából (I. felvonás, 1. jelenet, 77. sor).

¹⁹⁵ „... isteneink térdén fekszik még.” Részlet Homérosz *Odüsszeiájából* (I. ének, 400. sor; Devecseri Gábor fordítása). Jelentése: csak az istenek tudják.

te. Tanárai rábeszélésére, mint eléggé nehéz anyagi helyzetben élő, belépett a Rend novíciusai közé. A Rendben azonban nem érezte jól magát, felvilágosultsága és jelleme nem egyezett a Rend felfogásával, nézeteivel és beállítottságával, de mivel a tanári oklevél megszerzése és állásba jutása csak ezen az úton volt lehetséges, kénytelen volt megalkudni és a Rend tagja maradni egy ideig.

Egyetemi tanulmányait a budapesti királyi magyar tudományegyetemen 1899-től 1902-ig folytatta, s egyetemi vizsgáit olyan kiváló eredménnyel tette le, mindet jelesen, hogy professzorai: dr. Ponori-Thewrewk Emil, dr. Pecz Vilmos, dr. Hegedüs István, dr. Acsay Antal,¹⁹⁶ dr. Bánóczi József,¹⁹⁷ dr. Horváth Cyrill,¹⁹⁸ dr. Bauer Imre,¹⁹⁹ dr. Beőthy Zsolt, stb. harmadéves hallgatóként méltónak tartották nemcsak a tanári működésre, hanem a doktori

¹⁹⁶ Acsay Antal (1861–1918) piarista főiskolai tanár, tanügyi író. 1879-ben lépett be a piarista rendbe, 1885-ben szentelték pappá. A nyitrai rendházban a szentírási bevezetés, az egyházjog és neveléstan tanára volt. 1887-től főgimnáziumi tanárként működött, majd bölcsészdoktorrá avatták. Ezután a piarista rend tanítóképzőjének és rend főiskolájának tanára, majd 1907-től a budapesti egyetem hittudományi karán a neveléstudományok előadója lett. DIÓS 1993–. I. 40. LÉH–KOLTAI 1998. 33.

¹⁹⁷ Bánóczi (Weisz) József (1849–1926) filozófiai és irodalomtörténeti író, pedagógus, kritikus. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Bécsben, Berlinben, Göttingenben és Lipcsében végezte. A tanári diploma megszerzése után reáliskolai tanár, majd a Rabbiképző intézet tanára lett. 1887-től az országos izraelita tanítóképző intézet igazgatójaként, 1878-tól a budapesti tudományegyetemen a filozófia magántanáraként működött. A Magyar Tudományos Akadémia tagja is volt. VARGA 1998. 55. UJVÁRI 2000. 84–85.

¹⁹⁸ Horváth Cirill (1865–1941) irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Középiskolai tanulmányait Veszprémben, majd, miután belépett a ciszterci rendbe, Zircen és Egerben végezte. Teológiát Innsbruckban, Zircen, majd Budapesten tanult. Közben a budapesti tudományegyetemen bölcsészdoktori és tanári diplomát szerzett. Baján kezdett tanítani, ahol latint, görögöt, magyart, művelődéstörténetet és rendkívüli tárgyként franciát oktatott. Ezután az egri Ciszterci Gimnázium tanára lett. Miután kilépett a rendből, a budapesti református gimnázium, majd a sárospataki gimnázium alkalmazta tanárként. Ezt követően 1905-től Budapesten reáliskolai tanár, majd igazgató, végül a budapesti egyetem címzetes nyilvános rendkívüli tanára lett. MARKÓ 2001–2007. III. 361–362.

¹⁹⁹ Helyesen: Pauer Imre (1845–1930) filozófiai író, egyetemi tanár. A csornai premontrei rend tagja, Szombathelyen középiskolai tanár volt. Budapesten matematika–fizika–filozófia szakos tanári diplomát szerzett. 1875-től a pozsonyi jogakadémián, majd 1889–1916 között a budapesti egyetemen oktatott filozófiát. A bölcsészkar dékánja, az MTA tagja, titkára, miniszteri tanácsos is volt. DIÓS 1993–. X. 686.

címre is. Filozófiai doktori diplomájának kelte 1902. december hó 6. Szaktanári képesítése magyar nyelv és irodalomból, latin nyelv és irodalomból, görög nyelv és irodalomból volt, mely középiskolákban való tanításra jogosította. Továbbá gyorsírásból és gépírásból is tanári oklevelet szerzett, mert egyik nagy propagálója és úttörője volt annak, hogy a gyors- és gépírást tanítsák a gimnáziumokban is.

Doktori értekezése egy időszámításunk utáni IV. században élt latin költőről, Decimus Magnus Ausoniusról²⁰⁰ szólt, és latin nyelven készült!

1902-től tanított: Nagykanizsán, Temesváron, Debrecenben, Budapesten, Rákospalotán, Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiumban, majd ismét Budapesten, s végül 1923-tól 1947-ig Pápán, az ősi református Kollégiumban. Nyugdíjazása után Budapestre költözött, ahol 1965. december 28-ig, elhalálkozásáig élt. 1966. január 6-án temették el a rákoskeresztúri új Köztemetőben, nagyszámú volt tanítványai, barátai, tisztelői és családtagjai jelenlétében.

Az első világháborúban mint tartalékos zászlós szolgált, s az egykori 40. közös nehéz tüzérezred kötelékében került olasz hadifogságba, ahol 1918 november első napjaitól 1920 tavaszának végéig raboskodott. Amikor a front felbomlott, két tisztársával szökni próbáltak, mert nem akartak fogságba kerülni. Három napi bolyongás után, éhesen és fáradtan, amikor már csak néhány kilométer választotta el attól a demarkációs vonaltól, melyen, ha átjutnak, szabadok, azonban egy keresztútnál téves irányt választottak, és az olasz határőrök karmaiba kerültek. A fogság alatt nyelveket tanult, tökéletesítette angol, francia, német, olasz, görög, román és finn nyelvtudását, de foglalkozott az arab és héber nyelvekkel is.

A latin és ógörög nyelvet kitűnően beszélte. Amikor görögből érettségizett, az érettségi miniszteri biztosa nem akarta elhinni, hogy annyira tudja a görög tananyagot, hogy a görög szöveg elolvasása nélkül kitűnően fordít. Felszólította, hogy a tankönyvben fordítson 5 lapot, és ott folytassa a fordítást, ez is kitűnően sikerült, — ismét szólt — fordítson 10 lapot, és ott foly-

²⁰⁰ Ausonius, Decimus Magnus (310–395) költő. Arisztokrata családból származott, Trierben a későbbi Gratianus császár nevelője volt. Tanítványi köréhez tartozott Nola Szent Paulinus is. 364–385 között magas állami állásokat töltött be, majd visszatért szülővárosába. Költeményeiben a vidéki életformát magasztalta. DIÓS 1993–. I. 463.

tassa, mikor ez is nagyszerűen sikerült, ismét 10 lappal hátrább fordítottatott, s amikor ez is remekül ment, kissé idegesen gratulált, és belátta, hogy nincs semmiféle összejátszás a vizsgáztató tanár és diákja között, s kijelentette, hogy sok jól felkészült diákot érettségiztetett már, de ilyen magasfokú görög tudású diákkal még nem találkozott!

A Kegyesitanítórendből 1912-ben kilépett, annak dacára, hogy igazgatói, illetve egyetemi lectori kinevezéssel igyekeztek maradásra bírni. Hajthatatlan maradt. Ekkor igyekeztek nehézségeket támasztani tanári állásban való elhelyezkedésében. Állami vagy fővárosi iskolánál kinevezést nem kaphatott, így kénytelen volt vallást változtatni, a református vallásra térni, sőt református lelkészi képesítést is szerzett. Ekkor sietett segítségére a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium. Ezt megelőzően a budapesti László főgimnázium, majd a rákospalotai Wágner főgimnázium adott kenyeret a volt piarista tanárnak, aki, ha nem kap segítséget és támogatást az előbb említettektől, búcsút mondhatott volna a nagy nehézségek árán megszerzett tanárságnak. A budapesti László és a rákospalotai Wágner főgimnáziumok magánjellegű tanintézetek voltak. Abban az időben az állami, városi és felekezeti iskolák mellett volt néhány magán középiskola is, de ezek idővel megszűntek.

Meg kell említeni, hogy a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumban a trianoni békeszerződés alapján hűségesküt kellett volna letenni az akkori Románia törvényeire, amit nem volt hajlandó letenni, és így kénytelen volt megválni a kedves, szeretett intézettől. Ez a hadifogságból való visszatérése után történt.

Családalapításakor egy négy gyermekes özvegyet vett feleségül és a gyermekeket szeretettel és önfeláldozóan felnevelte. Példás családi életet élt. Mint tanár az embereket, a rábízott ifjúságot szerette, lelkiismeretesen tanította és nevelte, és azon fáradozott, hogy tudását átadja, és tanítványai mindig és minden körülmények között hasznos tagjai legyenek a hazának és a társadalomnak.

Pápán tartózkodása alatt élénk résztvevője volt a város kultúréletének, s a Jókai Irodalmi Körben sok népszerű tudományos előadást tartott.²⁰¹ A

²⁰¹ A Jókai Kör 1933. december 9-i és 16-i ülésein Az ókori regényről, 1936. január 18-i és 25-i ülésein a Kétezer éves Horatiusról tartott előadást. DREKK O. 1560. v. Fordításai megjelentek a

pápai Kaszinó Könyvtárosa volt hosszú éveken keresztül, és a könyvtár állományát sok értékes és haladó eszméket tartalmazó könyv beszerzésével gyarapította.

Az Ókortudományi Társaság választmányi tagja volt, annak üléseit szorgalmasan látogatta, és értékes hozzászólásaival a Társaság munkájában aktívan közreműködött.

Munkái:

Dissertatio de poesi D. Magni Ausonii (Budapest, 1902.).

Agamemnon halála Homerosnál és Aeschylusnál (Kolozsvár, Kalazantinum VII. 1901–1902.).

Jallosics András, mint ódaköltő (Kolozsvár, Kalazantinum VII., 1901–1902.).

Demosthenes válogatott beszédei (Lampel–Wodianer, Budapest, 1903.).

Latin nyelvtan és alaktan (Első kiadás Franklin Társulat, 1905., második kiadás Franklin Társulat, 1912.).

Latin mondattan (Franklin Társulat, 1909.).

Latin olvasó- és gyakorlókönyv (Franklin Társulat, 1909.).

Platon: Sokrates védőbeszéde (Apologia, Kriton, Phaidon) és részletek az „Állam”-ból (Politeia) (Lampel–Wodianer, 1904.).

Drosinis: A rút leány. Elbeszélés (új görögből), Magyar Szemle, 1905.

Palamas: Magdolna. Elbeszélés (új görögből), Magyar Szemle, 1905.

Demosthenes válogatott beszédei. II., javított kiadás (Lampel–Wodianer 1911.).

Háborús költészet: Gyóni Géza verseiről tanulmány (Rákospalota című lap 1915. 43–44. szám).

Görög–magyar szótár gimnáziumi olvasmányokhoz (Főiskolai Nyomda, Pápa, 1931.).

Hermes Hymnus és egyéb műfordítások (Főiskolai Nyomda, Pápa, 1935.).

Dr. Révay József: A császári Róma című kötetben: Velleius Paterculus, Suetonius és Ammianus Marcellinus műveiből az alábbi fejezeteket fordí-

Pápai Jókai Kör Évkönyveiben is: Kostro Palamos: Magdolna (újgörögből fordítva) az 1929–1933. évi Évkönyvben és Ugo Foscolo: Sírok című munkájának fordítása az 1924–29. évi Évkönyvben. KÖVY 1993. 76, 77.

totta dr. Földy József: Az actiumi csata, Tiberius trónra lépése, Caligula népszerűsége, A szörnyeteg, Caligula meggyilkolása, Titus, a jó császár, Titus halála, Julianus trónra lépése, Julianus jelleme, Róma 370-ben, A hunok. (Bibliotheca, Budapest, 1957.).

Bede Anna–Novák József: Horatius versek. Jegyzetekkel ellátta dr. Földy József (Európa Kiadó, Budapest, 1959.).

Ókori filozófia története című műben az ógörög szerzőktől fordított részleteket lectorálta dr. Földy József.

Adatok a névmagyarosítási mozgalomhoz Pápán (Pápai Hírlap, 1940. 8. sz.).

Háború és műemlékek (Pápai Hírlap, 1944. 30. sz.).

Strabón: Geographika VII. könyve (Antik Tanulmányok, 1957. IV. Bp.).

Dr. Révay József: A szerelmes delfin. Ókori dekameron című művet lectorálta dr. Földy József (Európa, Budapest, 1962.).

Strabón: Geographika I–XVII. könyv (Gondolat, Budapest, 1977.).

A Magyar Tudományos Akadémia egykori főtitkárának, dr. Balogh Jenő volt igazságügyi miniszternek, aki a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka volt,²⁰² felkérésére és megbízásából lefordította Augustus római császár híres földrajztudósának, Strabónnak Geógraphika című hatalmas művét, amely XVII könyvből áll. A Gondolat kiadó elfogadta a művet kiadásra, és 1977 végén útjára is bocsátotta. A fordító, dr. Földy József két évtizeden át dolgozott a mű magyar nyelvre való átültetésén egyedül, mindenki által magára hagyva, óriási nehézségek között, egy kis vidéki városban, Pápán, ahol a megfelelő segítő eszközök, szakkönyvek, az idevonatkozó irodalom nem álltak rendelkezésre. Ezekért igen sokszor Budapestre kellett utazni, és a különböző nagy könyvtárakban sokat búvárkodni, kutatni! A mű angolul, franciául, németül, olaszul, oroszul már megjelent, némelyik nyelven többször is. Latinra is lefordították a XV. században, mert egy itáliai humanista, Giovanni Aurispa 1422-ben Konstantinápolyban fedezte fel és megvásárolta a Geógraphika kéziratát. Később Genfben kiadták görö-

²⁰² Balogh Jenő (1864–1953) jogász, politikus, miniszter. Jogi tanulmányait Győrben, Berlinben és Budapesten végezte. 1888-tól a budapesti egyetem magántanára, 1910-től vallás- és közoktatásügyi államtitkár, 1913-tól 1917-ig igazságügy-miniszter, 1920-tól 1935-ig a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, 1921-től haláláig a dunántúli egyházkerület főgondnoka volt. HAEFFLER 1940. 423–424. MARKÓ 2001–2007. I. 350. SZÖGI 2001. 106 (909. sz.).

gül, és Napóleon 1805-ben elrendelte a Geógraphika teljes szövegének francia nyelvű kiadását. Az orosz nyelvre való fordítás nagy munkáját egy számos tudósból álló bizottság végezte. A mű magyar nyelvű megjelenítése igen fontos és már nagyon időszerű volt, mert az akkor ismert világról felbecsülhetetlen értékű információkat tartalmaz! Óriási művelődéstörténeti érték tehát a teljes Strabón Geógraphikája, és szinte érthetetlen, hogy az elkészült, kitűnően lefordított művel a fordítónak szinte házalnia kellett, és a klasszika-filológia semminemű érdeklődést nem mutatott, pedig a VII. könyv 1957-ben megjelent az Antik Tanulmányokban, előbb már bemutatta a fordító a MTA Classica philológia főbizottságánál. Nem volt pénz a ki nyomtatásra, de semmi nyomát sem találták annak, hogy az egykori főtítkárr, dr. Balogh Jenő megbízást adott a lefordításra. Így az úgy lekerült a napirendről, és a fordító betette életének legnagyobb munkáját az íróasztalának fiókjába. Halálától számított tizenkét évnek kellett eltelni, hogy az egész Geographika magyar nyelven napvilágot lásson a Gondolat Könyvkiadó az antikváriusok iránt oly kitűnő érzékkel rendelkező vezetősége jóvoltából, és közkinccsé legyen azok számára, akiket érdekel az ókori világ földrajza, történelme. A vaskos kötet igen szép kiállításban, köntösben jelent meg, számos térképpel és bőséges jegyzetanyaggal. Sajnálattal kell azonban megállapítani, hogy a fordító, dr. Földy József személyi adatainak, életrajzáinak közlésével adós maradt, mert a nevén kívül szinte alig közöl valamit. Nem volt annyira közismert személyiség — országos viszonylatban —, hogy ez mellőzhető lehetett volna. Gondolom, hogy sokakat érdekelt volna, ki az az ember, aki ilyen nagy fába vágta a fejszéjét ezzel a felbecsülhetetlen értékű információkat tartalmazó ókori hatalmas mű egyedül való lefordításával.

A fentiekén kívül számos cikk, tanulmány, előadás és fordítás jelent meg folyóiratokban, szaklapokban, újságokban, közlönyök hasábjain. Sok kéziratban maradt és semmisült meg 1945. március végén, amikor a pápai lakást romboló- és gyújtóbomba találta el, és a dolgos, munkás élet sok-sok értéke semmisült meg az egyik percről a másikra.

Nagyon érdekes és jellemző a fiatal tanárra, hogy első fordítói munkáiul két ilyen híres ókori személy, mint Demosthenész, az akkori világ legnagyobb szónoka és Platón, a görög bölcselet és az egyetemes filozófia egyik legnagyobb alakja műveit fordítja magyarra. Demosthenész válogatott be-

szédei második kiadást is megért, Platónnak pedig az Állam című művében épp azokat a részeket fordítja, amelyekben Platón a kommunista államszervezetet fejtegeti, amelyre most is állandóan hivatkoznak az ideológusok és filozófusok. Dr. Földy József egyéniségét nagy szerénysége mellett igen mély humanizmus jellemezte, szemléletében, kiállásában, tanári munkájában mindig haladó volt és háborúellenes. Az első világháború után egy hosszú hadifogság, a második világháború után pedig lakásának és kis, Kőszegen épült házacskájának elvesztése jutott osztályrészül. Ide kívánt költözni nyugdíjazása után, de sajnos az sem valósulhatott meg, sok minden más mellett!

Amikor gyémántdiplomáját kapta 1963. január 4-én, a Népszava „*A tanár úr diplomája*” című cikkben egy riporter beszélgetést folytat az egykori tanárról a diplomaszerzésről. A kérdezett kijelentette, hogy az elsőt, az egyetemi diplomát aránylag könnyen, a másodikat, a gyémántdiplomát negyvenöt évi kemény munkáért, tanári, tanítási munkáért érdemelte ki. (Az aranydiplomáról az egyeteme elfeledkezett, pedig azt is nagyon megérdemelte volna.) Maradandó életművének nem a sok örökbecsű mű lefordítását, az általa készített tankönyveket és a mások által írt művek lektorálását tartja. Számára az életmű: a tanítványok! A műveinek felsorolásából látható, hogy nyugdíjas éveiben is aktív tudományos működést fejtett ki haláláig.

Haláláról a Magyar Nemzet és a Veszprémmegyei Napló kis cikkben emlékezett meg!

Végül néhány szóban szeretném összefoglalni a következőket:

Középiskoláit jelesen végezte. Az egyetemet három év alatt végezte, szintén jelesen. Doktori disszertációját latin nyelven írta. Gondolom, nem sokan végezték az egyetemet 3 év alatt, és nem minden tanár szerzett doktórátust. A gépirás és gyorsírásnak nagy propagálója volt, hogy tanítsák a gimnáziumokban is, ezért gép- és gyorsírásból tanári oklevelet szerzett, hogy taníthassa ezen tárgyakat. Gondolom, kevés klasszika-filológia szakos tanár rendelkezett gép- és gyorsírás tanári diplomával az országban. Nagy fordítói munkáját mindig egyedül, külső segítség nélkül végezte. Az Őkortudományi Társaságnak választmányi tagja volt. Soha semmiféle megkülönböztetésben vagy kitüntetésben, elismerésben nem részesült, nagyszámú tanítványainak szeretetén kívül!

NAGY JENŐ

Kéty községben (ma Érsekkéty), Esztergom vármegyében, 1883. január 11-én születtem. Édesatyám néhai Nagy Béla községi körjegyző volt, édesanyám, Traeger Ilona a Bars vármegyei Fakóvezekény község jegyzőjének, Traeger Sámuelnek egyetlen leánygyermekke. Több leánytestvérem volt. Elemi iskoláztatásomnak első osztályait a vegyes lakosságú (református és katolikus), de nagyon jómódú szülőfalumban végeztem, ennek református elemi iskoláját látogattam. Igen eleven, a játékokat és állatokat nagyon kedvelő fiúcska voltam. Még magam is emlékszem az első öt évben elkövetett (kimagasló) cselekedeteimre.

1889-ben elveszítettem édesatyámat. Édesanyám akkor a már szépen növekedésnek induló gazdaságot értékesítette, és három árván maradt gyermekével, velem és 2 idősebb leánytestvéremmel a már szintén özvegyé lett anyai nagyatyámhoz költözött Fakóvezekényre. Ez tót nyelvű, evangélikus vallású lakossággal bíró kedves kisközség volt Nagysalló közvetlen közelségében. Elemi iskoláimat az evangélikus tót nyelvű iskolában folytattam. Csodálatos gyorsasággal tanultam meg tótul. Nagy kedvvel tartózkodtam nagyapám szolgaszemélyzetének, főleg az annyira tekintélynek tartott kocsisnak a közelében, vele dolgoztam, csak hogy lóhoz férközzem, lovat hajtsak, lovon üljek.

Ez az élet sem tarthatott sokáig, mert édesanyám nem bírta ezt a függő állapotot, önállósította magát. Nagysallóban kis házikót vett, és oda átköltözött. Gyermekének neveltetése érdekében arra kellett gondolnia, hogy kenyeret keressen. Így jutott arra a gondolatra, hogy postamesterséget tanul, és ezzel keresi meg a család megélhetéséhez szükséges kellékeket. Elemi iskoláimat itt folytattam először a református, majd a közelebb fekvő katolikus elemi iskolában. Tanulásom mindig könnyen ment, szép eredménnyel végződött. Édesanyámat postamesternőnek nevezték ki Alsórécsénybe, Nyitra megyébe. Ide költözködtünk, elemi iskoláimat itt folytattam a tót nyelvű római katolikus elemi iskolában. Ennek elvégzése után gimnáziumi tanulmányaimat a nyitrai piarista gimnáziumban kezdtem. Itt a gimnázium első két osztályát végeztem el, majd a selmecbányai ágostai hitvallású

líceumba mentem, és a III–VIII. osztályt itt végeztem el mindig előnyösen, szépen fokozódó eredménnyel. Selmeci diákéveim feledhetetlenül szépek voltak. Ezt leírni itt, e helyen nehéz volna. Ennek egy egész könyv kellene. Tény az, hogy mély benyomást gyakoroltak lelkemre. Érettségi vizsgálatomat 1901. június havában tettem le. Közben négy ízben is voltam supplikáns diák,²⁰³ az alumneum²⁰⁴ számára a nyári hónapok alatt kéregető diák, amely ténykedés önállóságomat, világlátásomat igen előnyösen, döntő befolyással határozta meg. Ekkor már édesanyám Belluson, Trencsén megyében volt postamesternő. Nyárra ide mentem haza, mikor a Bács–Bodrog vármegyében végrehajtott supplikálást elvégeztem.

Itt besoroztattam magamat egyéves önkéntesnek. Trencsénben soroztak, és beosztottak a Bécsben állomásozó 62. számú közös gyalogezredbe, amelynek kiegészítő területe Erdélyben, Maros–Torda vármegyében volt. Az ezred tulajdonképpeni székhelye Marosvásárhely volt, legénysége székely fiúkból és románokból állott. Nehéz katonaév volt a bécsi év, az osztrák gyűlölet tombolt, amit oktató osztrák tisztjeink nem mulasztottak el velünk megfelelően éreztetni. De a császárváros a maga szépségeivel mindent fedtetett. Igen szép, tanulságos év volt, jövődő kialakulásomra döntő tényezőként hatott.

1902. szeptember végén leszereltem, a tiszti vizsgát letettem, hadapród-örrmester lettem.

Ezután Kolozsvárra mentem egyetemre, a bölcsészeti fakultásra iratkoztam be, tanár akartam lenni. Magyar és latin nyelvet választottam szaktárgyaimnak. Lakásra és kosztra a kerületi református teológiára mentem. 1902 októberétől 1906 június végéig igen nehéz négy év következett. Szakadatlanul, nagy megerőltetéssel tanultam, gyomorbajomat is ekkor szereztem, ami még ma is kínoz. Szegény ember voltam, mindent a magam erejéből kellett előteremtenem. Nyaranként nevelő voltam az áldott jó gróf Ne-

²⁰³ szupplikáns (latin) = magyar protestáns tanintézeteknek az aratási és szüreti szünidők alkalmával az egyházközségek egy-egy csoportjába kiküldött növendéke, aki az iskola vagy tápintézete részére adományokat gyűjtött.

²⁰⁴ alumneum (latin) = tápintézet, bentlakásos iskola, valamely személynek, testületnek egyetemeken való tanulás fedezésére adott összege, alapítványa

mes családnál²⁰⁵ Hídvégen, Háromszék megyében. A szükséges tanári vizsgákat mindig pontosan, kellő időben tettem le igen szép eredménnyel. Mikor a két választott tárgyból, a magyar és latin nyelvből az alapvizsgát letettem, akkor harmadik tárgynak a németet is felvettem.

1906. április és május havában mind a három tárgyból megszereztem a tanári szakvizsgát, és ezzel pályáztam kizárólag felekezeti református középiskolákhoz. Igen sok helyre, ha jól emlékszem, 6–7 helyre választottak meg helyettes tanárnak. A sok közül a „Kálvinista Rómát”, Debrecenre választottam kezdő tanári működésem színteréül.

Egy évi debreceni tanárkodás után az állam kinevezett Brassóba, az ottani állami felső kereskedelmi iskolához tanárnak. De november hó folyamán (1907.) meghívtak Kolozsvárra a református kollégiumhoz, egyelőre helyettes tanárnak. Brassót 3 igen kellemesen eltöltött hónap után, 1907. november végén elhagytam. Kolozsváron lettem helyettes tanár és helyettes internátusi felügyelő. Itt mindössze 7 hónapig voltam helyettes tanár, mert a VKM 1908. augusztus 26-án kinevezett rendes tanárnak, és ezután a kollégium elöljárósága megbízott az internátusnak és a vele szoros kapcsolatban levő konviktusnak a vezetésével.

Majd az internátusi és konviktusi felügyelőségről lemondtam. 1912-ben megházasodtam, és így tanítottam itt egyfolytában 1929. szeptember 1-ig. Az internátusi és konviktusi felügyelőségről történt lemondásom után a kollégium gazdasági felügyelője lettem. 1914-ben kitört a világháború, katonának vonultam be augusztus 1-én, és mint népfelkelő hadnagy, majd főhadnagy végig csináltam a világháborút, leszereltem 1918. december havában közvetlenül a románok bevonulása előtt.

Leszerelésem után tovább tanítottam. Kolozsváron a református kollégiumban a román megszállás ideje alatt még 11 évig működtem. Igen nehéz, keserves idők voltak ezek. Mindenféle megaláztatás, börtönbe hurcolás, tettleges bántalmazás, hadbírósi eljárás volt az osztályrészem. Végre sok nehéz körülmény, szálnalmas és sajnálatra méltó események összejátszódása után arra szántam magamat igen nehéz lélekkel, hogy expatriálok.²⁰⁶

²⁰⁵ A hídvégi Nemes közös eredetű székely család a Kálnoky és a hídvégi Mikó családokkal. Nemes Ádám ítélőmester 1755-ben nyerte el a grófi rangot.

²⁰⁶ expatriál (latin) = hazáját önként vagy kényszerből véglegesen elhagyja, kivándorol

1929. év nyarán pályáztam, Pápára való megválasztásom sikerrel járt. Állásomat 1929. szeptember elején foglaltam el. Itt főleg elhagyott erdélyi testvéreim ügye iránt a tanuló ifjúságban való érdeklődés felkeltését tartottam legfontosabb kötelességemnek. Ebben láttam az egészséges, helyesen felfogott irredentizmust. E cél elérése érdekében az éppen Pápán ülésező országos református tanáregyesület közgyűlésén előadást is tartottam.²⁰⁷ De sem az előadásnak, sem a nyomtatásban megjelent közleménynek semmi hatása sem lett. Ekkor saját hatáskörömben megindítottam az erdélyi segélyakciót, majd a kolozsvári Minerva könyvkiadó vállalattal²⁰⁸ karöltve az erdélyi könyvakciót. Mindkettőnek hihetetlenül nagy és jelentős hatása lett. Mikor azután a debreceni kollégium ifjúsága az osztrák Anschluss²⁰⁹ megtörténte után megindította a telepítési mozgalmat,²¹⁰ akkor nálunk is az erdélyi segélyakció telepítési mozgalommá²¹¹ alakult át nagyon helyesen, és így működött egész Pápán való tartózkodásom idejéig igen áldásosan és példaadóan.

Mikor azonban 1940. augusztus 31-én Kolozsvár és Erdély egy része várakozásom ellenére visszacsatoltatott az anyaországhoz, akkor ellenállhatatlanul tört ki bennem a vágy, hogy hazamenjek Kolozsvárra. Ennek sikere érdekében nagyon erősen dolgoztam, és ez végre sikerült, mert 1941. március 22-én kineveztek Kolozsvárra állami gimnáziumi tanárnak. Így fejeződött be pápai tanárságom.

Nem feledkezhetem el életem nagyon fontos lépéséről, házasságomról. 1912. július 3-án házasodtam meg, feleségül vettem Schäfer Erzsikét, a ko-

²⁰⁷ Az Országos Református Tanáregyesület 1933. április 18–19-én tartotta ülését Pápán. Nagy Jenő „A megszállt területeken lakó tanulóifjúság ügye iránt való érdeklődés ébrentartása ifjúságunkban” címmel tartott előadást. DPL 1933. 68.

²⁰⁸ A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. 1920–1948 között működött Kolozsváron. A romániai magyarság részére adott ki tankönyveket, irodalmi műveket és folyóiratokat. DÁVID 1994. III. 596–598.

²⁰⁹ Anschluss (német) = Ausztriának a Harmadik Birodalomhoz csatolása a náci uralom alatt 1938-ban.

²¹⁰ A debreceni Kollégium internátusának diákjai 1938. március 28-án határozták el, hogy önkéntes adománygyűjtést indítanak, hogy sokgyermekes alföldi családok települhessenek a Dunántúl egykés vidékeire. BARCZA 1988. 747–749.

²¹¹ A telepítési mozgalomról, annak történetéről és jelentőségéről Csizmadia Károly mosonmagyaróvári lelkésszel együtt tartott előadást 1940. február 11-én a gimnázium, a teológia és a nőnevelő intézet hallgatói előtt. DPL 1940. 32.

lozsvári református kollégium konviktusa bérőjének, özvegy Schäfer Andrásnének áldott lelkű, finom érzésű, melegen érző leányát. Házasságunkat a jó Isten kegyelme 3 fiúgyermekkel áldotta meg, amivel boldogságunkat, örömünket e földi életben betetőzte. Mindenben megértő, boldog, munkás házaseletünket csak a betegségek zavarták meg. Bizonyára a jó Isten szerezete nyilatkozott meg ebben is. Békességes lélekkel, türelmes szívvel viseltük e földi próbára tevéseket is azt tudván: Mind jó, amit Isten téssen. Fiaink ez idő szerint már szinte saját lábukon állanak, mindhárman sorsa az Isten akarata után eldőlt.

Életpályám tudományos és gyakorlati irányú munkásságából felemlítem azt, hogy még tanárjelölt koromban sokat foglalkoztam nyelvészeti tanulmányokkal. Ez irányú foglalkozásomban vezetőm és irányítóm, nemesre lelkesítőm dr. Szilasi Móric²¹² egyetemi tanár volt, aki tót nyelvű ismereteim alapján szláv nyelvészt iparkodott belőlem nevelni. Halála után félbe szakadt ezirányú ténykedésem. De foglalkoztam dr. Széchy Károly irodalomtörténeti tanárom lelkes buzdítására irodalmi kérdésekkel is. Itt csak Baksay Sándorról²¹³ írt tanulmányomat említem meg.

Majd a német nyelvi tanítás ez idő tájt sokat vitatott kérdése, a modern nyelvek tanításának problémája is sokat foglalkoztatott. Kolozsvári tanári székfoglalómnak ez volt a tárgya.

Majd erőmet az idő parancsolta gyakorlati irányban igyekeztem hasznosítani. Mikor a román megszállás súlya erősen nyomta kolozsvári iskolán-

²¹² Szilasi Móric 1854. október 20-án született Szilasbalháson. Középiskolai tanulmányait Veszprémben és Székesfehérváron végezte. A budapesti és német egyetemeken indogermán nyelvészetet és klasszika-filológiát tanult. Gimnáziumban, majd az Eötvös-kollégiumban tanított. 1903-tól a kolozsvári egyetemen a nyelvészet és összehasonlító nyelvtudomány rendes tanára volt. 1905. május 15-én hunyt el. SZINNYEI 1891–1914. XIII. 931–933. MARKÓ 2001–2007. VI. 438.

²¹³ Baksay Sándor Nagypeterden (Baranya vm.) született 1832. augusztus 1-én. Tanulmányait Csurgón kezdte, a felsőbb középiskolai osztályokat és a teológiát Kecskeméten végezte. Nagytótfaluban (Baranya vm.) tanító, majd Kecskeméten segédtanár volt. 1855-ben Kiskunhalason lett gimnáziumi tanár. 1858-ben szentelték lelkésszé. 1862-től Érsekcsanád, 1866 nyaratól Kunszentmiklóson volt lelkész. 1904-ben lett a dunamelléki egyházkerület püspöke. 1872-ben a Kisfaludy Társaság választotta tagjai közé, 1884-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. 1915. június 18-án hunyt el Kunszentmiklóson. SZINNYEI 1891–1914. I. 374–375. HORTOBÁGYI 1928. 12–13. ZOVÁNYI 1977. 38–39. MARKÓ 2001–2007. I. 281–282.

kat, minden igyekezetem odairányult, hogy az iskola anyagi erejét tőlem telhetőleg fokozzam.

E célból megszerveztem a kolozsvári református kollégiumi tanszövetkezetet, amely az erdélyi Hangya Központnak (székhelye: Nagyenyed) volt a fiókszerve. Pápai foglalkozásom legfontosabb területe az erdélyi testvérek megsegítésének ügye volt, majd ennek lezárta után a telepítés. E kérdések részletes tárgyalása igen messze vezetne, itt helye nem is volna. E kérdésekről cikkeket írtam a Pápai Kollégiumi Lapokban.

Pápa, 1941. július 11.

Nagy Jenő

ÉDESAPÁMRÓL.

Nagy Jenő (1883–1952).²¹⁴

A Pápai Öregdiákok Baráti Köre nagyon megtisztelt azzal a kéréssel, hogy Édesapámról, a Pápai Református Gimnázium egykori tanárának életpályájáról a Baráti Körben megemlékezzem. Nagyon jólesett ez a megtisztelő figyelem, amelynek jelét már korábban is megtapasztaltam, amikor két ízben felkeresték Édesapám sírját a Házsongárdi temetőben, és a hajdani tanítványok nevében tisztelegtek sírjánál, így legutóbb 1984-ben, a főiskola fennállásának 450. évfordulója alkalmából.

Mindig megtisztelő, de nem könnyű feladat, hogy valakiről megemlékezzünk azért, mert szerepe, tevékenysége egy közösség életében értékes, akinek jelleme, nevelői volta példaértékű volt, de különösen nehéz a feladata annak, aki az apáról szándékozik nyilatkozni, tehát akinek viszonya hozzá közvetlen személyi, gyermeki kapcsolat volt.

²¹⁴ Dr. Nagy Jenő a következő levél kíséretében küldte el 1994-ben írását apjáról a könyvtár részére (jelenlegi jelzete: DREKK O. 1507. a, b.):

Mélyen tisztelt Igazgatóság! A Pápai Öregdiákok Társasága kérésére (dr. Pap Kálmán) mellékelten megküldöm a Könyvtár gyűjteményének Nagy Jenőről, Édesapámról szóló előadásom másolati példányát. Az előadásomat az Öregdiákok Társaságában 1993. május 14-én tartottam Budapesten. Tisztelettel kérem az Igazgatóságot, hogy levelem megkapásáról értesíteni szíveskedjék.

Öszinte nagyrabecsüléssel:

Kolozsvár, 1994. november 3.

Dr. Nagy Jenő

Megpróbálom hát Édesapám pályaképét megrajzolni, és nagyon kérem a kedves Megjelenteket, hogy segítsenek nekem ezt a képet, ahol úgy látják, hogy a kép nem teljes vagy nem hiteles, emlékeik, benyomásaik alapján teljesebbé, valóságosabbá tenni.

Kövessük hát nyomon ezt az életpályát, ennek egyes szakaszait, melyek elég változatosak voltak – főleg a külső körülmények miatt –, kisebb-nagyobb, olykor élesebb kanyarokban bővelkedtek, nyugalmasabb, de nyugtalanító, feszültségekkel teljes szakaszokkal.

Édesapám az Esztergom megyei Érsekkétyen született 1883. január 11-én – tehát most múlt százátíz éve. A keresztelési anyakönyvben Nagy Jenő József névvel jegyezték be. Édesapja Nagy Béla református körjegyző, az édesanyja Träger Ilona. Még két testvére volt: egy nővére (Lenke) és egy húga (Irén). Születési helye szerint, de édesapja és nagyapja származási helye és iskolázása is erre a Komárom körüli vidékre utal, sőt nagyapja a pápai főiskola tanulója volt, tehát egyik őse diákként, az unoka pedig tanárként kötődött a pápai iskolához.

Az elemi osztályokat Kétyen, majd az I. gimnáziumi osztályt a nyitrai polgári fiúiskolában végezte (1893/94-ben), a II. osztályt a nyitrai katolikus főgimnáziumban, a középiskola többi osztályát (III–VIII. osztályt) a selmecbányai evangélikus líceumi főgimnáziumban fejezte be (1895–1901 között). Iskolai bizonyítványai alapján jó–jeles rendű tanuló volt. Az érettségi vizsgát 1901-ben tette le. Már felsős diák korában magának kellett a fenntartásáról és tanulmányai folytatásáról gondoskodnia. Édesapja ugyanis körjegyző lévén egy téli útja alkalmával szánjával a nagy hóban elakadt, felborult, és órákig feküdt a hóban. Tüdőgyulladást kapott, és korán meghalt. Így az özvegynek már fiatalon kellett a három gyermek neveltetéséről gondoskodnia. Édesapám úgy segített a családon, hogy „mendikáns diák”-ként²¹⁵ az iskola számára szükséges természetbeli megajánlások gyűjtésére vállalkozott a Selmecbánya környéki helységekből. Ő tehát egyike lett azoknak a XX. századi mendiciknek, akik hajdan a görög mitológia szerint Cybelenek vagy Rheanak, a nagy istenanyának papjai voltak, és alamizsnát gyűjtve

²¹⁵ mendikáns, mendicans (latin) = koldus, kolduló, itt: a református legátust kísérő és ünnepi köszöntőt mondó, éneklő kisdíák. RÁCZ 1987. 154.

jártak helységről helysége.²¹⁶ Özvegy édesanyja pedig, hogy keresethez jusson, felajánlotta az államnak háza egy részét, ahol postahivatalt rendeztek be, és ő látta el a postamesteri szolgálatot Nagybányán, a Selmecbánya közelében fekvő községben.

Valószínűleg a család szűkös anyagi helyzete volt az oka annak, hogy az egyetemi tanulmányok végzésére Édesapám nem a budapesti egyetemre, hanem a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karára iratkozott be, és szakcsoportul a magyar és latin nyelvet választotta. Ingyenes szállási és étkezési lehetőséget ugyanis a Református Teológiai Intézet biztosított neki. 1903–1908 között végezte el az egyetemet, de közben eleget tett a kötelező katonai szolgálatnak, s ennek egy részét Bécsben teljesítette. Megtanult németül, és szolgálata letelte után Kolozsvárra tért vissza, hogy megszerezze a tanári képesítést a német nyelvből és irodalomból is. Tanárai között Dézsi Lajos (magyar nyelv és irodalom), Csengeri János (latin nyelv) és Böhm Károly (filozófia), a szaktudományok elismert egyéniségeinek nevét olvashattam a tanárvizsgáló bizottság tagjai között a tanári diplomán.

Tanári pályájának első állomása a brassói állami kereskedelmi iskolában volt, ahol a német nyelvi kereskedelmi levelezést tanította. De visszavágyott az egyetemi városba, Kolozsvárra, és megpályázta és elfoglalta a református gimnáziumban megüresedett magyar–német–latin szakra meghirdetett katedrát 1911-ben. Az új környezet, Apácai Csere hajdani iskolája a Farkas utcában, ennek tantestülete és diáksága, amellyel nemcsak órákon, a tantermekben, hanem az ókollégium épületében lévő szálláshelyén, az internátusban lakott, és a szilenciumok alatt a diákoknak a másnapra való felkészülését ellenőrizte, mindez gyorsan „erdélyivé” formálta a Csallóközből és a Felvidékről elszármazott fiatal tanárt. Még erősebb lett ez a kötődés Erdélyhez és szűkebb környezetéhez, amikor megismerte Schäfer Erzsébetet, Édesanyámat, akinek édesapja (Schäfer András) úridivat-kereskedő volt, és jól menő szűrszabóságot vezetett. Keze alól kerülteki a Kalotaszegen

²¹⁶ Rhea női titán a görög mitológiában. Uranosz és Gaia leánya, Kronosz felesége, istenek (például: Zeus, Poszeidón, Hadész) anyja. Cybele szintén istenanya, akit egész Elő-Ázsiában tiszteltek. PECZ 1902–1904. II. 637–643. — Mendici = koldusok, Cybele papjai, akik alamizsnát gyűjtve járogattak helységről helysége.

mindmáig viselt cifraszűrök nagy része is, édesanyja pedig a kolozsvári Hóstát veteménytermesztéssel foglalkozó földműves lakosság egyik családjából, a Kerekesekből származott.²¹⁷ Egyévi ismeretség után, 1912. szeptember 2-án kötöttek házasságot, amelyből három fiú született (László, 1915. I. 9-én, Jenő 1916. július 17-én és Attila 1921. július 11-én). Közben kitört az első világháború, Édesapám 1914-ben bevonult, és elhagyta családját, amely most már a református gimnázium tanárainak Farkas utcai házában lakott. Az olasz fronton, Piavénál harcolt, és 1918-ban szerelt le. Édesapám harctérre vonulásától kezdve Édesanyám naplót kezdett vezetni, hogy majd a hazatérő férjének pontosan beszámolhasson az otthon történeteiről. Ebből, a Lacika — Laci bátyám — Naplója című családi krónikából, 1916. február 10-éről így ír: „Két hete Jenőm elment, ketten vagyunk kisfiammal (Laci akkor egyéves és egyhónapos volt). Szeretném, hogy ne feledje Apilijét — így szólítottuk mi, gyerekek Édesapámat —, s folyton emlegetem, hogy emlékezetében tudjam tartani. Kérdem, hogy hol van Apili, kis kezével inti, hogy „nincs”. Édesanyám, hogy a háborús viszonyok miatt megnehezült családi helyzetünkön segítsen, egyik jónevű kolozsvári cukrásznál, Károlyi Sándornál „dolgozott be”, és elsajátította a cukrászsütemények készítésének minden csínját-bínját egészen a „művészi” kivitelezéséig.

Az uralomváltozással még nehezebb lett a kisebbségi sorba került felekezeti tanári család helyzete. Szüleim kosztos diákokat és albérlőket fogadnak be magukhoz, és a tanári lakás egyik szobáját adják ki nekik. Az albérlők között van Hunyady Sándor²¹⁸ és Kuncz Aladár.²¹⁹ A bohém Hunyady Sán-

²¹⁷ Hóstátoknak Kolozsvárnak a keleti és az északi várfalakon kívüli peremnegyedeit nevezték. A fogalom német eredetű, a Hochstadt, Hofstadt, vagy a szász Hofstelle szavak torzulása. Földműves népessége hagyományos életmódja, belső szokásrendszere külön, zárt közösséggé kovácsolta. A XX. század fordulóján 783, 1914-ben 665 hóstáti családot tartottak nyilván.

²¹⁸ Hunyady Sándor (1890–1941) regény- és drámaíró, novellista, tárcaíró, Bródy Sándor író és Hunyady Margit színésznő fia. Gyermek- és ifjúkorát Budapesten töltötte, de az 1920-as évek elején Kolozsváron lett újságíró, ott jelent meg első novelláskötete. 1930-tól ismét Budapesten élt. Kora sikeres színdarabírója is volt, darabjait a Vígszínház rendre bemutatta. Prózájának kiemelkedő darabja apja mellett töltött gyermekkoráról írt önéletrajzi regénye, a Családi album. 1945 után sokáig nem adták ki műveit, színműveit sem játszották. PÉTER 2000. 922.

dor együtt lakik „Dadival” (Kuncz Aladár beceneve volt ez) a tanári lakás egyik északi, udvarra néző „hideg” — azaz nehezen kifűthető — szobájában. Ebből a szobából a fürdőszobába azon kis szobán keresztül lehetett menni, ahol a családuk étkezett, tehát a lakó(k)nak állandó kapcsolata volt a család tagjaival, akikkel különben is nagyon közvetlen, baráti viszonyban állott(ak). Ezt a meleg, közvetlen kapcsolatot tárja elénk Hunyady Sándor „Családi album” című regényében (először a Színházi Életben jelent meg 1933. XXII/34. 97–102.),²²⁰ ahol ezt írja: „Laktam özvegyeknél, kereskedőknél és kishivataloknál. Majd hosszú vándorlás után összeköltöztem Kuncz Aladárral a Farkas utcai református kollégium egyik tanárának házába, talán ugyanabba a lakásba, melyet egykor Gyulai Pál foglalt el. A református tanárt, aki kiadta nekünk udvarra néző, árnyas szobáját, Nagy Jenőnek hívták. Kemény, magas, szőke férfi volt. Valóban feje CSALÁDJÁNAK. Szívós és irgalmatlanul szigorú. Sokáig kellett a szemébe nézni, hogy az ember észrevegye tekintetének mélyen masszív jóságát. Nagyon szerettem a tanárt, egész családjával együtt. A feleségét, akiben annyi gyöngéd emberség és türelem volt. Jólesett nézni, hogy pillant a gyermekeire, hogy teszi a tányérjukra az ételt. Szinte röstelltem magam családi melegük közelében magányos terméketlenségem miatt. Azt hiszem, az asszony enyedi leány volt.” – Itt tévedett Hunyady, mert nem enyedi, hanem kolozsvári származású volt

²¹⁹ Kuncz Aladár (1885–1931) író, szerkesztő. Középiskolai tanulmányait a kolozsvári piarista gimnáziumban végezte, majd a budapesti egyetem hallgatója és az Eötvös-kollégium tagja lett. Magyar–latin–görög szakos középiskolai tanári diplomát szerzett, és a VI. kerületi főgimnáziumban kezdett tanítani. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a Martinovics szabadkőműves páholy tagja volt, előadásokat tartott a Társadalomtudományi Társaság szabadiskolájában. 1914-ben, a háború kitörésekor Franciaországba internálták, 1919-ben tért haza, újból tanítani kezdett. 1923-ban Kolozsvárra költözött. Az Ellenzék című folyóirat irodalmi rovatának lett a vezetője, részt vett az erdélyi írók nyári Helikonának megszervezésében. Az Erdélyi Helikon elindítói között volt Áprily Lajossal és Bánffy Miklóssal együtt. Legjelentősebb munkája, a Fekete kolostor külföldön is sikert aratott, több nyelvre is lefordították. Kiváló műfordító is volt. PÉTER 2000. 1262–1263.

²²⁰ A Színházi Élet című színházi, művészeti hetilap 1912–1938 között jelent meg Budapesten. Tulajdonosa, kiadója és felelős szerkesztője Incze Sándor, akit később a felelős szerkesztőségben Lengyel Lipót váltott fel. 1913–1930 között Rácz Vilmos felelős szerkesztő kiadásában is megjelent egy Színházi Élet című hetilap. VOIT 2000. 560.

Édesanyám. A testvére Áprily Lajosnak, a költőnek a felesége.²²¹ (Itt szól azután Áprily Pestre távozásának sajnálatos tényéről és egy enyedi báli éjszakáról, a virágos dombjai közé zárt városka szőlőillatáról, a meghitt szegénység kereteibe foglalt emberek derűjéről és a bálon táncoló tiszta bőrrű leányok kristály mosolyáról – amelyet soha nem fog elfelejteni.)

Kuncz Aladáról, a szobatársról pedig így emlékezik: „Az árnyas szobában, ahol együtt laktunk Dadival — ez volt Kuncz Aladár beceneve a családban és a közvetlen baráti körben — egyetlen nagy szekrényben tartottuk a holminkat. Ez a közösség sokszor elkeseredett vitákra vezetett. Zsebre vágtam az utolsó tiszta zsebkendőjét, felkötöttem kravatlíjait.²²² Ő meg ugyanezt tette velem. Valami ördögi lény lakott bennünk, mindegyikünknek a másik holmija kellett, és azt szerette viselni. Nem is tudom már, hogyan bírtuk ki annyi ideig együtt, hiszen örökösen veszekedtünk. Nem is veszekedés volt már az, valósággal gyilkoltuk egymást...

Végül pedig, amikor beteg lett, nem hiszem, hogy valaki nálam égőbb sóvárgással vágyott volna rá, hogy meggyógyuljon. Nem tudtam, mihez fogjak nélküle? A kezem-lábam volt, megszoktam, hogy rajta mérjem fel az örömeimet és bánataimat. És amikor meghalt, szép, nagy könyvének, a Fekete kolostornak megszületése óráiban, szinte nem is hittem, hogy ami megtörtént, valóság. A temetésén sem tudtam belenyugodni, hogy ez így lesz már azután mindig – nélküle. Nem múlik el egy nap, hogy föl ne idézném magamban vonzó alakját. Még mindig nálam van egy zöldpettyes nyakkendője, amelyet valósággal elloptam tőle. És ha ritka, áhítatos alkalmakkor felkötöm ezt a nyakkendőt, szinte fizikai ingert érzek, hogy meg-

²²¹ Áprily (Jékely) Lajos (1887–1967) költő, műfordító, szerkesztő. 1909-ben a kolozsvári egyetemen szerzett magyar–német szakos tanári diplomát. A nagyenyedi Bethlen-kollégium tanítóképzőjében, majd 1910-től a nagyenyedi gimnáziumban tanított. 1923-ban Franciaországban francia nyelvtanári diplomát szerzett. Ezután az *Ellenzék* című lap vasárnapi mellékletét, majd 1928–1929 között az *Erdélyi Helikon* című lapot szerkesztette. 1929-ben áttelepült Budapestre, a Lónyay Gimnázium tanára és a *Protestáns Szemle* című folyóirat szerkesztője, 1934-től pedig a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatója lett. 1943-ban nyugdíjba vonult. 1945–1948 között állást vállalt a református konventben, az *Új Magyar Asszony* című református folyóiratot szerkesztette. 1911-ben nősült, felesége Schaefer Ida (1888–1961) volt. PÉTER 2000. 58–59.

²²² kravátlí = nyakkendő, a *die Krawatte* (német) nyakkendő jelentésű szóból

haljak. Végre is nem mehetek utána másképp. nem baj, ha meghaltam, csakugyan megkeresem, akárhová lett, biztosan lesz egy divánja, amire lefekszem én, és mint annyi éven át, újra hallom lélegzetét...”

Szüleimről, különösen pedig Édesapámról emlékezik meg Kemény János író is, az Erdélyi Helikon irodalmi megteremtője és pártolója. Őrá szintén kisugárzott családjunk melege, és Édesapám atyai szeretetében részesült. Hozzánk kerüléséről és szüleimhez való viszonyáról így ír Kakukkfiókák című, gyermekkori emlékeit idéző önéletírásában: „Miután Járában paradicsomlevesel, palacsintás csirkével, csokoládétortával megünnepeltük tizedik születésnapomat, beíratkoltak kint lakó tanulóknak a kolozsvári református kollégiumba. A Farkas utca 17. számú házában helyeztek el mint kosztos lakó diákot, Nagy Jenő tanár és felesége, Schéfer Erzsike otthonában. A „tanár úrék” (az első időben így kellett szólítanom házigazdámot) legszebb, legvilágosabb szobájukban szállásoltak el, egy pompás díványon, szemben a rövid zongorával és a szobanövények csoportjával. Ez volt a család parádés szobája, ahol csak neves vagy ritka vendégeket fogadtak... Lehet-e másképpen érzékeltetni, hogy mennyi szeretettel vártak, mint azzal, hogy bevallották, mindketten boldogok, hogy ezután már nem lesz ünneplő szobájuk, csak egy kicsi úriszoba, de lett egyik napról a másikra egy fiúgyermekük, akinek dédelgetés dukál és szép lakószoba. Ezek az anyai-apai érzések azután is megmaradtak irányomban, amikor megszületett első gyermekük: Laci.

Szeretettel fogadtak, mégis napokba telt, amíg „berázódtam” új otthonomba. A tanár úr nagyon szigorú, erős akaratú nevelő volt, aki szerette, ha a fiúgyermek fellázad, ha kell, és úgy küzd a maga igazáért. Ennek a megértéséhez idő kellett. Idő kellett a félsz leküzdéséhez is, amely elfogott, amikor felelősségre vont azért, hogy valamelyik leckét csak bemagoltam, de nem tanultam meg. Bevallom, mint kikérdező tanártól sokáig félttem tőle, de a magánemberrel, a családfővel, s főként a szegény diákok harcos pártfogójával hamar megbarátkoztam. Különös volt ez a kétféle viszonyulásom hozzá. Az emberi egymásra találás érzése erősebb volt a leckét kikérdező tanár és diák közötti ellentéténél. Mégis jó fél esztendőnek kellett eltelnie, amikor fellázdattam túlzott szigorúsága ellen. De azután nem adódott közöttünk többé ellentét. Bizalmába fogadott, beszélt terveiről, s arról, hogy ő fontos-

sabbnak tartja középiskolában a jellemképzést bármilyen más nevelői feladatnál. Legjobb hívei közé tartoztam a kollégiumban is. Egyszer csaknem összeverekedtem miatta egyik diáktársammal. És amikor 1921 tavaszán a kollégium lázongó diákjainak védelmére kelt, dagadó mellel hirdetem úton-útfélen:

Hat éven át volt apám helyett apám. Hat éven át nevelt emberségre!”

Erről az „emberségre nevelésről” pedig ezt olvashatjuk Búcsú a Farkas utcától című, szintén diákélményeit felidéző írásában (Igaz Szó, 1971. 212–217): „A Farkas utcai öreg templom homlokára óarany fényeket csorgat a leáldozó nap. Mire a gyalui szél ideér, éle eltompul, tavaszias könnyedséggel libeg felém a Központi Egyetem épülete és a Minorita utca irányából... Azért jöttem ma délután ide, az egykori Farkas utcába, hogy egy régi bántás emlékét fölelevenítsem..., de a régi sértődöttséget és haragot nem sikerült felidézni. Most már tisztán látom: nem azonosíthatom az Alma Matert az a szellemmel, amely 1919 tavaszán az őszirózsás forradalom ellenhatásaként került uralomra az ódon falak között, s mely arra készítette a tanári kart, hogy visszautasítsa a magánvizsga iránti kérelmemet. Az ősi kollégiummal e tekintetben nincsen semmi elszámolnivalóm, de annak az Alma Materem múltjától idegen, visszahúzó szellemnek, mely kireppentett Farkas utcai fészkekből, s kakukkfőkévé alázott ismét, ma sem tudok megbocsátani.

1919-ben történt, egy ugyanolyan langyos tavaszi délutánon, mint ez a mai. Már nem laktam — bár azt hittem, hogy csak ideiglenesen — a Farkas utcában Nagy Jenőné, Schéfer Erzsike néni védőszárnyai alatt. Nagyapámnál húzódtam meg a Monostori úton... nem gondoltam arra, hogy az én Monostori úti tartózkodásom egyelőre állandóvá válik, búcsúznom kell véglegesen Farkas utcai otthonomtól.

Nagy Jenő tanár úr terjesztette a tanári kar elé kérésemet. Jó kezekben tudtam magánvizsgám ügyét, azt gondoltam, aggodalomra nincsen semmi ok. Nézelődve sétáltam fel és alá a kollégium előtt. Azon tűnődtem, vajon megérem valaha, hogy rendbe hozzák annak a nagy órának a szerkezetét, mely a kollégium homlokzatát díszíti? De nem futotta más ehhez hasonló gondolkozásra az időből, mert az ajkait rágva, fekete bajuszát húzogatva kilépett a kollégium kapuján a szép szál férfi, reménységeim letéteményese,

Nagy Jenő háborúviselt német–latin tanár, kedves házigazdám. Megállt előttem. Fekete lángok égtek a tekintetében. Igyekezett dühét rejtteni. Fojtott hangon mondta: Ekkora marhaságot még nem hallottam! Kérésedet elutasították! — felelte, és karon fogott: Gyere, menjünk be az udvarra, nem tartozik másra, amiről most beszélnem kell Veled.

Az volt az érzésem, hogy nem a karomnál fogva vezet a kapu felé, hanem az ölébe emelt, úgy visz, mint egy megsérült gyermeket a segélyhelyre. Amikor dühös volt, vagy kitárult a szíve egy megbántott diák felé, az amúgy is magas, szép szál ember rettenetesen meg tudott nőni. Úgy tűnt nekem, mintha egy jószágos óriás lett volna, aki az igazságtalan életből menekít ki engem, valami más, valami új, valami ismeretlen bolygó, a lelki békesség, a megnyugvás országa felé.

Bementünk az udvarra, leültünk valahol hátul, Seprődi tanár úr²²³ nyúlketrecci közelében egy deszkarakásfélére. Emlékszem a fonnyasztott édeskés illatára, a ritmikusan rágcsáló hangokra, amelyeket a vacsorázó belga nyulak hallattak. Mindez megnyugtatóan hatott felajzott idegeimre, s az is, hogy kettőnkön kívül senki emberfia sem tartózkodott az udvaron.

— Olyan határozatot hoztak, hogy ha holnap reggeltől rendszeresen bejársz az órákra, az iskolaév hátralévő részében egyetlen napot sem fogsz hiányozni, befejezheted az évet, de magaviseletből mindenképpen „szabályszerű” osztályzatot kapsz. Hiába próbáltam meggyőzni a tanári kart, alig néhányan állottak mellém, a többiek az igazolatlan órák miatt a „szabályszerű” osztályzathoz ragaszkodtak.

— Hiszen jól tudják, miért nem jöttem. S nem visszavételt, hanem a magánvizsga-engedélyt kértem, mint sok más magántanuló, aki minden évben megkapja.

— Másik megoldást is ajánlottak: vársz őszig, akkor ismét beiratkozol a hatodikba, s megismételed.

²²³ Seprődi János (1874–1923) református középiskolai tanár, zenetörténész. Középiskolai tanulmányait a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban végezte, majd a kolozsvári egyetemen latin–magyar szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. 1898–1923 között a kolozsvári Református Gimnázium tanára volt. A modern népzene tudomány területén úttörő jellegű munkásságot végzett. 1897–1911 között népzene gyűjtött, elsősorban szülőfalujában, 1908-ban pedig Kárpátalján. Zenetörténeti, kritikusi munkássága is számottevő. BENKŐ 1974. 7–23.

— De hiszen ezt magyarul mondják, hogy vizsga nélkül megbuktatnak, osztályismétlésre utasítanak! Ősszel, amikor beálltam a polgárőrségbe, még szó sem volt iskolakezdésről. Én azalatt felkészültem mindenből. Akár holnap is vizsgára állhatnék! Miért akarnak megalázni a „szabályszerű” magaviselettel, osztályismétléssel? Jeles tanuló vagyok, s mégis! Miért?

A tanár úr ujjával <beletúrt> katonásan fölfelé növesztett hajába.

— Súlyos dolgokat kellene elmondanom, de nem mondok, csak ennyit: nem ti, fiatalok vesztettétek el ezt a háborút, hanem mi, akik vállaltuk meggyőződésünk ellenére. Mint Tisza, aki ellene szavazott, azután letagadta a „magasabb érdekek”, meg az uralkodó iránti „hűség” jegyében.

— De mi köze ennek az én magánvizsga iránti kérésem elutasításához? Nem voltam katona, nem szaladtam el az ellenség elől. Miért kell engem megbüntetni?

— Nem bírják elviselni, hogy a Köztársaság nevében őrködtetek.

Nagy, széles tenyerével megsimogatta a fejemet.

— Mondja, Jenő bácsi, kivel beszéljek?

— Először próbáld meg kihasználni a kolozsvári középiskolák közötti versengést. Hátha mégis sikerül valahová beiratkoznod magánvizsgára. Én a te helyedben az unitereknek próbálkoznék, diáknyelven szólva: a Darwinistáknál! Sok náluk a megértő tanár, s püspökük is felvilágosodott, jó szándékú ember.²²⁴

— Köszönöm a jó tanácsot. Holnap elmegyek hozzá.

És ekkor olyasvalami történt, amire nem voltam felkészülve. A szigorú, zárkózott férfi magához ölelt, és megcsókolta arcomat. Én egész életemben viszolyogtam a férfiak közötti baráti csókolózástól. De az más volt, atyai csók, bátorító, hitet adó. Megtelt a szívem ujjongással.

Másnap minden bizonytalankodás nélkül léptem rá arra az ócska lépcsőorra, amelyen a „Darwinisták” püspökének Kossuth Lajos utcai lakásához lehetett felkapaszkodni...

²²⁴ Klivényi Ferenc József (1835–1928) unitárius püspök. Tanulmányait Kolozsváron végezte, ahol 1855-ben káplán lett. 1857–1859 között a göttingeni és berlini egyetemen tanult. Hazatérése után Kolozsváron lett tanár, majd 1861-től lelkész is. 1876-ban választották püspökké. 1906-ig teológiai tanárként is működött. A Keresztyén Magvető című folyóiratot is szerkesztette. ZOVÁNYI 1977. 198.

Sűrűsödik az alkony. Az aranyfények lecsurognak az öreg templom homlokáról. Alig egy-két magányos ember lézeng a csendes utcában. Nem csiklandozza már a hajamat a gyalui szél sem. Mintha minden félálomba merült volna. Csak a Kolozsvári testvérek Szent György lovagja nem tud megpihenni: éjjel-nappal harcol a tüzet okádó sárkánnyal. Úgy érzem, jelképpé növekedett. Nem nyugszik addig, amíg ki nem oltja a világból a gyűlölködés sárkánylángjait.”

Az említett önéletírásból értesülhetünk arról is, hogy milyen ember volt a tanár Nagy Jenő, vagy ahogy kolozsvári diákjai egymás közt nevezték: „Hagen”.

„Nagy Jenő tanár úr — írja Kemény János utóbbi írásában — az osztályban igazságos volt ugyan, de félelmetesen szigorú, a feleletek értékelésénél mindig figyelembe vette a diákok otthoni körülményeit. A tanult és gazdag emberek fiaitól több tudást, jobb magaviseletet követelt, mint a kültelki proletár ivadékoktól vagy a falusi szegények gyermekeitől. A tanulási időn kívül a fiúkat nem aszerint ítélte meg, hogy milyen tanulók, hanem hogy milyen a jellemük. Ezek a dolgok a diákság többségének tetszetek, s ezért tisztelték, kicsit félték is tőle, de őszintén szerették. Csak az úgynevezett „úri gyermekek” között, az elkényeztetett jótanulók között akadtak ellenségei.

A kolozsvári református kollégiumban nem volt szokás a pofozkodás, ha nagy ritkán előfordult ilyesmi, abból rendszerint botrány lett. És addig nem állott helyre a rend, amíg a verekedő tanár valamiképpen helyre nem hozta a hibáját. Ez alól a törvény alól mentesítette a diákság Nagy Jenő tanár urat, amikor nyakon ütött egy jótanuló, de pökhendi, közutálatnak örvendő nyolcadikost. Ő szigorúsága ellenére mindig udvariasan viselkedett tanítványaival szemben, s mivel a diákság tisztelte, amikor vele voltunk az óráin, alig fordult elő rendetlenkedés. Kisebb fegyelmezetlenségek miatt nem szólított meg senkit. Egy alkalommal azonban, az én „fika” koromban — Pápán a gimnáziumban ennek a „szecska” felelt meg — az történt, hogy a nyolcadikosok közül Nagy Jenő óráján ketten félhangosan vitatkozni kezdtek. Erre ő odaszólt: „Csendet kérek!” — és folytatta a magyarázatot. Igen ám, de a megszólított maturandusok nem tudták visszafojtani a bennük égő vitalá-
zat, s félhangosan ismét kötődni kezdtek egymással.

— Kérem — mondta szigorúan, de udvariasan a tanár úr — függesszék fel szünetidőig vitájukat, és figyeljenek ide! Nekem nagyon kellemetlen, ha meglett fiatalembereket kell ilyesmiért megszólítanom.

Erre ama bizonyos, közutálatnak örvendő jótanuló fölvihogott az első sorban, majd halkán, de érthetően megjegyezte:

— Nekünk is nagyon–nagyon kellemetlen...

Nagy Jenő oda se pillantott, ismerte már a hanglejtéséről, hogy ki a közbeszóló, de felállt, lelépett a katedráról, és elindult a két megszólított diák felé. Azok, mint parancsszóra, ijedten ugrottak fel, és vigyázzba vágták magukat. A tanár úr nem szólt semmit, csak nagyon komolyan, szigorúan a szeme közé nézett a két megszeppent diáknak, majd, mint aki jól végezte dolgát, megfordult, és visszaindult a katedra irányába. A két diák fellélegezve ült vissza a helyére. Ekkor ért az első padsorhoz a tanár úr. Ott hirtelen sarkon fordult, és rászólt arra a bizonyos szemtelen jótanulóra:

— Állj fel!

— Én?

— Nem hallod, mit mondtam? Állj fel!

A diák kényszeredetten emelkedett fel a helyéről, de ideje sem volt arra, hogy vigyázzba álljon, mert a tanár úr széles, nagy tenyere csattanva vágódott a nyakához. Aztán az ajtóra mutatott.

— Ki! Ki! — ismételte, amikor a fiú nem mozdult. Aztán megint:

— Ki!

Így állott ott az első pad, a jótanulók padja előtt, felemelt jobb karjával az ajtó felé mutatva. Néhány kínos pillanat után a megpofozott maturandus végre meggondolta magát, és átbetorkálva egyik padtársa lábain, elindult lassan a kijárat felé.

— Remélem, maturándus urak, egyetértenek velem — mondta, majd néhány másodpercnyi hallgatás után így folytatta:

— Látom, egyetértenek. Akkor hát... hol is hagytuk el?

Úgy meséltem el ezt a történetet, ahogyan frissiben hallottam egyik nyolcadikos diáktól.

— Nagy dolog volt, Öcsikém — mondta. A tanár úr máskor tegezett bennünket. Most azt mondta: „maturandus urak!”. Bizony, Öcsikém.. Erősen haragudott.”

Így számolt be Kemény János Édesapámnak tanítványaihoz fűződő viszonyáról. Szóljak néhány szóban arról is, hogy hozzánk, gyermekekhez hogyan viszonyult, és mi milyennek <láttuk> Őt, az Apát.

Három fiúgyermeket kellett kordában tartani és fölnevelni, ez pedig nem volt könnyű feladat a szülőknek, akik a kisebbségi lét mindennapos gondjaival, Édesapámnak ehhez még az állásával járó megpróbáltatásokkal kellett megküzdeni, hogy a családját fenntartsa.

Emellett diákkorának nehéz körülményei következtében szerzett, majd a feszült légkörben végzett tanári-nevelői munka folytán egyre jobban jelentkező egészségi bántalmak — gyomorfekély — járultak talán ahhoz, hogy minket is nagyon szigorúan nevelt, s csínyetteink miatt nem egyszer részesültünk a „porció educationisban” egy-egy megnádpálcázásban. Diákjai szigorúsága miatt és gyomorfekélyes fájdalmak között latin nyelvet tanító tanárukat „hagen”-nek — a Nibelung-ének „grimmige Hagen” (rettentő Hagen) alakjának mintájára — nevezték, de azért szerették és becsülték, mert igazságos, részrehajlást nem ismerő nevelőt ismertek meg benne. Sokat járt diákjaival kirándulni a Kárpátokba, és együtt korcsolyázott velük a református kollégium „nagyudvarán”, ahol az ő kezdeményezésére jégpályát létesítettek, s a diákok meg a tanári családok anyagi helyzete könnyítésére a régi kollégium épületében „iskolai szövetkezetet” nyitott, ahol a diákok a szünetben olcsó tiszórait vásárolhattak, a tanári családok pedig a legszükségesebb élelmiszereiket beszerezhették.

Tehát húzó és taszító körülmények miatt bizonyára sokat tépelődhetek szüleim, míg arra szánták rá magukat, hogy a meleg baráti-rokoni környezetből kiszakadjanak, Erdélyt elhagyják, és áttelepüljenek Magyarországra. Minden bizonnyal közrejátszott ebben az a körülmény is, hogy Áprily Lajos, a költő, Csűry Bálint, a nyelvész,²²⁵ Széll Kálmán, a fizikus,²²⁶ Roska Márton, a régész²²⁷ mind tanártársai voltak, hasonló lépésre szánták rá magukat.

²²⁵ Csűry Bálint (1886–1941) nyelvész. Középiskolai tanulmányait Szatmárnémetiben végezte, majd a kolozsvári egyetemen magyar–latin szakos tanári diplomát szerzett. 1912-től a kolozsvári református kollégium, 1932-től a debreceni egyetem tanára volt. 1938-ban megalapította a Népnyelvkutató Intézetet. Számos nyelvjárási, nyelvtörténeti, néprajzi és irodalomtörténeti tanulmánya jelent meg magyarországi és erdélyi folyóiratokban. PÉTER 2000. 424–425.

²²⁶ Széll Kálmán (1884–1952) középiskolai, egyetemi tanár, fizikus. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron és Münchenben végezte, 1908-ban kapott középiskolai tanári diplomát. A

A pápai református gimnáziumban nyílt lehetőség tanári állásra, mert Kerecsényi Dezső eltávozott, és katedráját (német–magyar szakon) Édesapám megpályázta 1928-ban.²²⁸ Hogy az áttelepedés gondolata már korábban is megfogant benne, arra abból következtetek, hogy bátyámat már előbb beíratta a budapesti Fasori evangélikus gimnáziumba, hogy miután kérése eldőlt, engem is oda írásson be, amíg az átköltözés lebonyolódik; ez 1929-ben történt meg.

A középkori hangulatot keltő Mikovinyi háznak földszintjén bérelt lakást, szemben a városi bérházzal. Mi bátyámmal ott laktunk özvegy Mikovinyi Ödönné védőszárnyai alatt, és átmenetileg a „köztartáson” étkeztünk

kolozsvári református kollégiumban tanított. 1939-től a debreceni egyetem nyilvános rendkívüli tanára, 1940-től a szegedi tudományegyetem elméleti fizikai tanszékének a vezetője lett. A Magyar Természettudományi Társaság és a Deutsche Physikalische Gesellschaft tagja is volt. MARKÓ 2001–2007. VI. 294.

²²⁷ Roska Márton (1880–1961) egyetemi tanár, régész. Középiskolai tanulmányait Szamosújváron végezte, majd a kolozsvári egyetemen szerzett történelem–földrajz szakos tanári diplomát, 1908-ban doktorált. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum és Régiségtár munkatársaként, majd az I. világháború után a kolozsvári egyetem klasszika-filológiai tanszékén tanársegédként működött. 1938-tól a debreceni, 1940-től a kolozsvári, 1945-től 1950-ig a szegedi egyetemen régészetet oktatott. 1942–1944 között a Kolozsvári Szemle című folyóirat munkatársa is volt. MARKÓ 2001–2007. V. 816–817.

²²⁸ Kerecsényi Dezső (1898–1945) középiskolai, egyetemi tanár, irodalomtörténész. A szentgotthárdi állami főgimnáziumban tanult, ott érettségizett 1916-ban. 1916. májustól 1919. februárig katonai szolgálatot teljesített. Egyetemi tanulmányait Eötvös kollégistaként a budapesti tudományegyetemen végezte. 1923-ban szerzett bölcsészdoktori címet. 1923-ban helyettes tanárnak választották a pápai református kollégiumba. 1923. november 1. és 1924. június 10. között Párizsban ösztöndíjas volt. 1924. november 26-án Budapesten kitüntetéssel tette le pedagógiai vizsgáját. 1924–1928 között a pápai református gimnázium tanára, 1928–1938 között a budapesti evangélikus gimnázium, 1938-tól 1941-ig a Budapesti Tanárképző Intézet Gyakorló Főgimnáziumának tanára volt. 1941-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett, és a budapesti tudományegyetemen a humanizmus és reformáció a 16. századi magyar irodalomban tárgykör előadója lett. 1943-tól a debreceni tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet nyilvános rendkívüli tanáraként működött. Kritikái, bírálatai, esszéi jelentek meg a Századok, az Irodalomtörténet és a Protestáns Szemle lapjain. A Protestáns Szemlének 1938–1944 között főszerkesztője is volt. 1945. február vagy március 24-én hunyt el. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1924/25. 18. Pápai Református Kollégium értesítői. 1923/24. 11, 27. 1924/25. 6–10, 13, 31, 32, 37, 38. 1925/26. 39, 40, 44, 89. 1926/27. 60, 62, 65. 1927/28. 54, 80. 1928/29. 20, 22, 51. 1929/30. 40. 1940/41. 74. 1942/43. 105. TUNGLI 1997. 59. PÁLMAI 1988. 18–36. MARKÓ 2001–2007. III. 868.

addig, amíg szüleim öcsémmel, Attilával, aki akkor 7 éves volt, és a bútorokkal megérkeztek. (Csak mint emlékképet villantom fel azt a jelenetet, amikor Édesanyám meglátta a bolthajtásos, alacsony szobákat, felsóhajtott, és suttogva mondta Édesapámnak: „Hova hozott engem, Jenő? — visszagondolt ugyanis a Farkas utcai tanári lakás nagy szobáira, amelyekben hosszú évtizedeket töltött a család.) Nem is maradtunk sokáig ebben a lakásban, hanem egyik osztálytársam — Tóth Pál²²⁹ — szüleinek a Pozsonyi utcában levő üresen álló, szép, új családi házába költöztünk. Innen azután három év múltán, minthogy a tulajdonosnak a lakásra szüksége volt, a Jókai utca végén levő Ligárt ház földszintjén levő lakrészt foglaltuk el, de itt sem maradtunk, csak három évig, mert a házat — ha jól emlékszem — eladták, és az új tulajdonosnak szüksége volt a lakásra. A Tókertnek Tókert nevű utcájában laktunk egészen 1941-ig. Tehát 11 évi pápai tartózkodásunk alatt családjunk háromszor változtatott lakást — mintha ebben a nyugtalanságban jelképesen az fejeződött volna ki, hogy „nem találtuk meg helyünket” az új környezetben, pedig — ahogy emlékszem — szüleim igyekeztek beilleszkedni az új környezetbe: nemsokára szorosabb baráti kapcsolat alakult néhány tanártárral, többször láttam nálunk dr. Szabadi Bélát,²³⁰ Sándor Pált,²³¹ Apostol

²²⁹ Tóth Pál Oszkár evangélikus tanuló 1915. január 16-án született Újmalomsokon (Győr vm.). 1926–1934 között a pápai református gimnázium tanulója volt, 1934-ben tett érettségi vizsgát. Pápai Református Kollégium értesítője. 1926/27. 84. 1927/28. 102. 1928/29. 77. 1929/30. 65. 1930/31. 65. 1931/32. 78. 1932/33. 88. 1933/34. 103.

²³⁰ Szabadi Béla 1898-ban született Budapesten. Magyar–latin–görög szakos középiskolai tanári képesítést szerzett. 1922–1942 között a Pápai Református Kollégium Gimnáziumában, majd Budapesten a Lónyay utcai református gimnáziumban tanított. Az egyházi iskolák államosítása után a Nyelvtudományi Intézetben dolgozott. 1968-ban halt meg Budapesten. TUNGLI 1997. 106–107.

²³¹ Sándor Pál 1881. február 21-én született Alcsúton (Fejér vm.), apja Sándor Benő református kántortanító, anyja Csilléry Eszter volt. Középiskolai tanulmányait Kecskeméten, a református gimnáziumban végezte, majd a kolozsvári egyetem hallgatója lett. 1905-ben latin–magyar–filozófia szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. 1903-tól már a hajdúböszörményi református gimnázium segédtanára volt. 1906. szeptember 1-től a főiskolai igazgatótanács a pápai református gimnázium helyettes tanárának választotta meg. 1909-ben államilag kinevezett rendes tanár lett. A Nőnevelő Intézetben az 1911/12. tanévtől óraadóként magyart tanított a tanítónőképző növendékeinek. Emellett még óraadóként működött a kereskedelmi- és iparostanonc iskolában is. 1941. szeptember 1-én nyugalomba vonult, a nagy tanárhiány miatt azonban még kisebb óraszámokban tovább is tanított. 1978-ban hunyt el

Bertalant²³² és Moravec–Vásárhelyi Károlyékát,²³³ édesanyám pedig a Kozla családdal került közelebbi kapcsolatba, akik szintén a Pozsonyi utcában laktak.

A tanártársak és az ismerősök teremtette baráti kapcsolat melegsége – nem emlékszem ugyanis arra, hogy Édesapám valaha is valamelyik tanártársával ellentétbe került volna – segítette őt azon a nagy csalódáson át, amelyet akkor érzett, amikor nem sokkal az áttelepedésünk után a VKM tudatta vele, hogy az Erdélyben az uralomváltás (1918) után eltöltött 11 évi tanári szolgálatát fizetésébe nem számítják be, vagyis a kezdetben megállapított fizetési fokozat helyett, amelyen az áttelepedés anyagi alapját biztosítottak láttá, egy fokozattal lejjebb sorolták be. E szerint havi fizetése az új besorolás alapján körülbelül 150–200 pengővel csökkent akkor, amikor három fölcsiperedő gyermekének fokozódó szükségleteiről kellett gondoskodnia. A háztartást nagyon jó beosztással vezető Édesanyám volt a támasza abban, hogy átvészelje lelkileg is ezt a családra nehezedő helyzetet. Többször megpróbálta a rajta esett sérelmet az illetékeseknél számtalan kérvénnyel és az ismerősökhöz írt levelek halmazával orvosoltatni, sikertelenül. Viszont továbbra is lelkiismeretesen végezte tanári munkáját: ellátta a rábízott teendőket, vezette az Ifjúsági Könyvtárnak osztálykönyvtárát (II. osztály), alkalmanként ünnepi előadásokat tartott, és 1930-ban iskolai kirándulást szervezett Bécsbe. Majd a főiskola fennállásának 400. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású ünnepség megszervezésében tevékeny-

Pápán. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1911/1912. 10, 28, 39. 1912/13. 84, 100. 1913/14. 29, 51, 53. 1914/15. 15, 33. 1915/16. 22. 1916/17. 21. 1917/18. 29, 52. 1918/19. és 1919/20. 5, 8, 17. 1920/21. 7, 11. 1921/22. 6. 1922/23. 1, 7. 1923/24. 19. 1926/27. 12. 1927/28. 36, 37, 41. 1937/38. 41, 81. TUNGLI 1997. 102. DPL 1941. 183.

²³² Apostol Bertalan magyar-német szakos gimnáziumi tanár 1930–1942 között tanított a pápai református gimnáziumban. Az 1938/39. és az 1939/40. tanévekben gyorsírást oktatott a nőnevelő intézetben. 1942-től Gyönkön, majd Kunszentmiklóson tanított. TUNGLI 1997. 141.

²³³ Moravec–Vásárhelyi Károly (1896–1968) matematika–fizika szakos középiskolai tanár. Középiskolai tanulmányait a debreceni református kollégiumban végezte, majd a kolozsvári egyetemen szerzett középiskolai tanári diplomát. Kolozsváron egyetemi tanársegédként, majd középiskolai tanárként működött. 1921-ben áttelepült Magyarországra. 1921-től helyettes, 1922-től rendes tanárának választotta meg a pápai református gimnázium, ahol ennek megszűnéséig, 1952-ig tanított. 1952-től nyugdíjba vonulásáig a Petőfi Gimnázium tanára volt. TUNGLI 1997. 126. KÁLMÁN 2005. 32–33.

kedett. Amikor pedig Reményik Sándor,²³⁴ a kolozsvári Pásztortűz folyóirat főszerkesztőjeként a lap számára magyarországi támogatók megnyerése érdekében Áprily Lajossal magyarországi irodalmi körútra indult, és Pápara jött, Édesapám több tanártársával (Szabadi Béla, Apostol Bertalan, Rab István²³⁵) biztosította a pápai irodalmi találkozó megszervezését.²³⁶ Reményik Sándor egyik szüleimhez írt levelében (Budapestről 1932. november 10-én) ezt olvasom: „Kedves Jenő barátom, ... megkaptam nagyon kedves, meleg hangú két leveledet. Köszönöm szépen, Jenő, a meghívást Neked is meg a MANSz-nak (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége)²³⁷ kettős okból is: először, hogy engem szívesen láttok, másodsor, hogy a Pásztortűz érdekében hajlandók vagytok propagandát csinálni ... Nekem nagyon-nagyon jólesnék, ha együtt lehetnék nálatok ... Az általad közölt program nekem nagyon kedves, ami az estély utáni bankettet illeti, édes Jenőm, nagyon jól sejtet, hogy én azt szívesen elengedném, és inkább veletek, intim körben tölteném az időt.” Egy későbbi, november 15-i levelében pedig szeretettel

²³⁴ Reményik Sándor (1890–1941) költő. Középiskolai tanulmányait Kolozsváron végezte, majd jogi tanulmányokat folytatott. 1921-től a Pásztortűz című folyóirat főszerkesztője, 1926-ban az Erdélyi Helikon egyik alapító tagja volt. 1937-ben és 1941-ben Baumgarten-díjat kapott. PÉTER 2000. 1844–1845.

²³⁵ Rab István 1886-ban született Sárszentmihályon (Fejér vm.). Középiskolai tanulmányait Pápán végezte, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán tanult. 1911–1914-ig a szatmárnémeti református kollégium tanára volt. Harcolt az első világháborúban, 6 évig hadifogoly volt Szibériában. 1920–1941 között a pápai református gimnázium tanára, 1941–1947 között igazgatója volt. 1957-ben hunyt el Budapesten. TUNGLI 1997. 95.

²³⁶ Czuczsa Emma, a pápai Nőnevelő Intézet gyakorló iskolájának vezetője így emlékezik meg a költők látogatásáról Naplójában: *Nagy Jenő gimnáziumi tanár sógora Áprily Lajosnak, így most 26-án (1932. november) Pápara is eljöttek. Nagy Jenő megkért bennünket, hogy az irodalmi estre egy kicsit díszítsük fel a Dísztermünk színpadát. Virágokkal, írásos varrottasokkal, Pentz Ilonka óriási, őszi, színes lombcsokrával olyan széppé varázsoltuk, hogy mikor Nagy Jenő meglátta, meghatódva ezt mondta: Ilyen gyönyörűre csak szívükön át díszíthették.* CZUCZA 2007. 62. A Pápai Hírlap című lap is beszámol az eseményről 1932. évi december 3-i számában *Erdélyi irodalmi est* címen.

²³⁷ A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSz) Tormay Cecile író által 1918-ban életre hívott keresztény nemzeti asszonyszövetség volt, 1946. évi feloszlásáig működött. A Szövetség sokoldalú szociális, gyermekvédelmi programot folytatott. Az egyetemi hallgatónők részére kollégiumot hoztak létre először 1923-ban Budapesten (Sarolta Leányotthon), majd 1926-ban Debrecenben (Horthy Miklósné Leányotthon). 1921-től Magyar Asszony címen lapot is megjelentettek. DIÓS 1993–. VIII. 257. BURUCS 1993. 17–18.

emlékezik meg arról a csomagról, amelyben moha közt 17 külön kötött kicsi virágcsokor volt. Ezt a pápai református leánypolgári IV. osztályának növendékei küldték neki, akik kétszer írtak neki nagyon kedves közös levelet. A Nőnevelő Intézet négy tanárnője pedig egy gyönyörű, érdekes motívumú divánpárnát készített, és azt írták rá, hogy „Szeretetünket öltöttük bele”. „Istenem, Istenem, Te tudod csak, milyen jólesett, s milyen rosszul voltam éppen akkor — a Hárshelyi Ideggyógyászaton feküdt —, s hogy csak most tudok igazán és teljesen örülni mindennek, s érezni, milyen jók hozzám az emberek!”²³⁸

Nem sokat tudok mondani Édesapámnak pápai diákjaival való kapcsolatról, de köztetek, Öregdiákok között vannak olyanok, akik emlékeznek a tanár és a diák közötti kapcsolatról, és hitelesen tudják megrajzolni a pedagógus, a latin–német–magyar nyelvet és irodalmat tanító tanár arcképét, akit egymás közt a megtisztelő „germán” névvel neveztek. Engem ugyanis nem tanított, de emberségre és az élet minden körülményei közötti helytállásra nevelt. Bátyámat, Lacit viszont igen, így az ő révén alkothattam magamban képet Róla, a tanárról és nevelőről.

Szigorú, pontosságot, rendszereteket megkívánó, részrehajlást nem ismerő egyéniség volt. Fokozott mértékben éreztette ezeket a követelményeket velünk szemben. Egy alkalommal Laci bátyámat sűgáson kapta rajta: „Nagy László menjen ki!” — dörgött rá a katedráról, és otthon ebéd közben így fakadt ki Édesanyámnak: „Erzsike! Képzeld, Lacit ma ki kellett az óráról küldenem, mert sűgott — látja, ez a maga nevelése!” Egy másik alkalommal

²³⁸ Czucza Emma erre az eseményre így emlékezik: *Pentz Ilonka, Jolánka, Kis Irén, Gizi és én elhatároztuk, hogy Reményik Sándornak névnapjára egy Mici által tervezett filcpárnát készítünk, s elküldjük neki Budapestre, mivel szegény beteg Reményikünk ott van egy szanatóriumban. A csomagot ibolyával béleltük ki. Ezt válaszolta: (...) Nagy meglepetéssel, mély örömmel és igaz hálával vettem névnapomra küldött drága ajándékukat, az érdekes és szép divánpárnát. Azt írták, hogy „szeretetüket öltötték bele” a munkába. Nekem végtelenül jól fog esni erre a szeretetre hajtani le fáradt fejemet majd otthon Kolozsvárt, kis szobámban is, és érezni, hogy nem volt céltalan és hiábavaló az életem, ha írogatásommal ezt a szeretetet megérdemelni nem is, de felébreszteni tudtam. Csekély viszonzásul fogadják ezt a kis a verset. Egészen friss még, úgy érzem, mintha a szívem harmata volna rajta, melyet az örökkelő Kegyelem hullatott alá. Ezzel szeretném most megköszönni mindenkinek a jóságát, aki valaha közeledett, közeledik és közeledni fog a lelkemhez. Igaz szeretettel és nagy köszönettel kész hívük: Reményik Sándor. Ezután a Hála című vers olvasható, még Czucza Emma hozzáfűzi: Olyan jó arra gondolni, hogy mi is részese vagyunk ennek a gyönyörű versnek. CZUCZA 2007. 63–65.*

pedig Laci, amikor Édesapám nem volt éppen otthon, több osztálytársával lakásunk kapualjában éppen akkor kezdte felolvasni Édesapám tanári noteszből a kapott osztályzatokat, amikor Édesapám hirtelen a kapuban megjelent, és megkérdezte, mit csinálnak ott. Bátyám kívágta magát hirtelen, a noteszt gyorsan eldugta, és azt felelte, hogy valami közös osztályügyet kell megbeszélniük. Ebből nem lett családi jelenet. Én sem kerülhettem el sorsomat, mert egy ízben „így lepleződtem” le: az történt ugyanis, hogy néhányan, akik udvarolni kezdtünk — én akkor hatodikos gimnazista voltam 1932-ben —, és tánciskolába jártunk a Griffbe, éjjeli zenét akartunk adni május elsején leányismerőseinknek, táncos társainknak. Néhány hegedülni tudó osztálytársunkkal kiosontunk, ki-ki a maga szállásáról, és a csepergő eső ellenére körbejártuk azokat a helyeket, ahová a zenét szántuk. Mikor a fény fellobbant belülről, tudtuk, hogy szívesen fogadnak, be is engedtek, és ezzel-azzal megkínáltak, azután csendben hazatakarodtunk. Igen ám, de egyikünk, Szabó Árpád,²³⁹ — nyugodjék csendesen — albérletben éppen egyik tanárunknál, Szűcs Dezsőnél lakott,²⁴⁰ amikor hazament, nem volt elég óvatos, felébresztette házigazdáját, aki nyomban kikérdezte, hogy hol

²³⁹ Szabó Árpád lelkipásztor 1914. december 23-án született Sólyon (Veszprém vm.), apja Szabó József református tanító, anyja Csonka Katalin volt. Középiskolai és teológiai tanulmányait is a pápai református kollégiumban végezte. Segédlelkészi szolgálatának helyei: Sóly, Iszcaszentgyörgy, Szentantalfa és Veszprém. 1942-ben szentantalfai lelkésznek választották meg, ahol 1971-ig rendes lelkészként, majd 1973-ig helyettes lelkészként szolgált. Felesége Szabó Erzsébet volt. 1974. július 19-én hunyt el. DREL törzslap. Pápai Református Kollégium értesítői. 1926/27. 78, 83. 1927/28. 94, 102. 1928/29. 65, 66, 67, 77. 1929/30. 52, 53, 54, 65. 1930/31. 46, 47, 65, 82. 1931/32. 58, 78. 1932/33. 54, 65, 66, 88, 99. 1933/34. 68, 75, 77, 78, 103, 105, 110, 114, 118, 119. 1934/35. 100, 139, 182. 1935/36. 63, 67, 155. 1936/37. 23, 26, 109. 1937/38. 61, 67, 104, 150. 1938/39. 26, 30. Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői. 1934/35. 31. 1938/39. 23. KRÁNITZ 2012. 286. KRÁNITZ 2013. 1028–1030.

²⁴⁰ Szűcs Dezső 1886-ban született Siómaroson. Elemi iskoláit Csajágon, középiskoláit Pápán végezte. Történelem–földrajz szakos középiskolai tanári diplomát szerzett Budapesten. Cegléden, Nagykőrösön tanított, majd Darányi Ignác miniszteri titkára lett. 1916-tól 1948-ig a pápai református gimnázium tanáraként működött. 1921-től országgyűlési képviselő is volt. A Veszprém megyei törvényhatósági bizottságba, valamint Pápa város képviselőtestületébe is beválasztották. Alapítója volt a pápai Alsóvárosi Olvasókörnek. 1948-ban nyugalomba vonult, nyugdíjas éveit Balatonszepezden töltötte. 1961-ben halt meg, Budapesten temették el. VIDOR 1921. 145. TUNGLI 1997. 114 (tévesen: 1896-ban született!).

volt. A dolog tehát kipattant, mert másnap Szűcs tanár úr elmondta a dolgot Édesapámnak, hogy én is Szabó Árpádékkal voltam.

Másnap Édesapám behívott szobájába, és köztünk körülbelül ez a párbeszéd hangzott el:

— Hol voltál az éjszaka?

— Az ágyban, aludtam.

— Nem igaz! Nem voltál itthon. Szűcs Dezső tanár úrtól tudom, hogy éjjeli zenét adtatok.

— Hát igen, valóban így volt.

— Ennek még keserű következményei lesznek, meglátod.

Magamra hagyott, és mi, osztálytársaimmal együtt vártuk a fejleményeket.

Néhány nap múlva azután elmondta, hogy a tanári megtárgyalta az ügyet, nem lett belőle „consilium abeundi”,²⁴¹ de év végén magaviseleti jegyünket eggyel leszállították. Édesapám ezt a döntést jogosnak és megfelelőnek tartotta.

A Pápán töltött 11 év alatt Édesapám egészségi állapota helyrejött, a gyomorfekély nem bántotta, meghízott, és amikor a bécsi döntéssel Kolozsvár is visszakerült Magyarországhoz, szüleim úgy döntöttek, hogy visszatérnek Erdélybe. (Meg szeretném jegyezni, hogy a pápai tartózkodásunk alatt nekünk, a gyerekeknek a jövője is ígéretesnek mutatkozott: bátyám a katonatiszti akadémián tanult, öcsém pedig a pécsi kadettiskola növendéke volt, én meg Debrecenben a tanári pályára készültem fel.)

1941-ben Édesapám a kolozsvári Állami Gyakorló Gimnázium tanára lett, és anyagi körülményeink is rendeződtek. Ebből az időből származik az a meleg hangú emlékezés is, amelyben egyik kedves tanártársa, Péter Vass Ferencné tanárnő, akivel a hajdani református leánylíceumban együtt tanított — mert felkérték, hogy órákat tartson²⁴² —, így ír róla: (Megjegyzem: Vass Lenke tanárnő talán az egyetlen, aki él Édesapám itteni hajdani tanár-

²⁴¹ consilium abeundi (latin) = az iskolai törvényszék (sedria) által kimondott nagyobb fokú ítélet, eltanácsolás

²⁴² Nagy Jenő 1919–1923 és 1942–1946 között tanított a kolozsvári református leánygimnáziumban. DEÁK–JAKAB–VÖRÖS 2012. 77, 407.

társai közül.)²⁴³ Ötven év távlatából Nagy Jenő tanárra emlékezem. Jenő bácsi a fiúkollégiumnak volt végleges, rendes tanára, de a református leányfőgimnázium akkori igazgatóságának vagy elöljáróságának kérésére 5–6 órával ott is tanított 1942–1944 között mint magyar–német–latin nyelv és irodalom szakos.

A nagy tanári szobában levő hosszú asztal mellett mindenkinek megvolt a maga helye. Akkor én, még csak 5–6 éves gyakorlattal rendelkező fiatal tanár megdöbbentően éreztem, hogy Jenő bácsi — aki Apám lehetett volna majdnem — a mellettem elhelyezett széken ült. Olvasott, sokoldalú, tapasztalt nagyság volt. Én, de nemcsak én, hanem a kollégák, kolléganők nagy tisztelettel voltak irányában. Most is magam előtt látom délceg alakját, sznobságtól mentes egyéniségét, mély, határozott tekintetét, amelyből jóindulat, segítőkészség áradt. Példamutató munkaszeretettel, hivatástudattal, pontosságával, nagy pedagógiai tapasztalatával, alapos szaktudásával mindig jó és hasznos tanáccsal volt kollégái segítségére. „Primus inter pares” volt,²⁴⁴ talán még ennél is több. Tárgyilagosan, minden elfogultság nélkül: ilyen Nagy Jenőként képzeltem el fiatal koromtól fogva egy igazi tanárt, aki tudásával, igényességével, egyenes tartásával kiérdemli a teljes elismerést a tanulók részéről is. Nemrég egyik akkori tanítványa így nyilatkozott róla, mikor régi tanárait emlegette: „Engem Nagy Jenő bácsi is tanított. Igazi tanár volt. Éléményszerű óráin sokat tanultam.”

Az én emlékezetemben is a legnagyobb elismeréssel él Nagy Jenő bácsi, mint kiváló pedagógus, kolléga és őszinte, Igaz Ember.”

²⁴³ Az 1940-es években a kolozsvári református leánygimnáziumban, mely 1940–1944 között a Református Leányfőgimnázium, 1944–1948 között pedig a Református Magyar Leánylíceum nevet viselte, két Vass nevű: Vass Gizella és Vass Albertné Sükösd Lenke tanított. Vass Gizella 1915-ben született. A kolozsvári román egyetemen szerzett földrajz–természettudományi szakos tanári diplomát. Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, majd 1940-től Kolozsváron tanított. Szaktárgyain kívül gazdasági ismereteket, testnevelést és román nyelvet is oktatott. A Diákaptárt is vezette, cserkészvezető is volt. 1944-ben elmenekült, többé nem tanított. Vass Albertné Sükösd Lenke 1914-ben született. A kolozsvári román egyetemen szerzett román–latin–történelem szakos tanári diplomát. 1937-től helyettesként, 1941-től rendes tanárként tanított a kolozsvári református leánygimnáziumban. 1945 után főleg románul tanított. 1948-tól különböző kolozsvári iskolákban működött, 1955–1969 között a 11. sz. Líceum tanára volt. DEÁK–JAKAB–VÖRÖS 2012. 78, 79, 85, 404, 412.

²⁴⁴ primus inter pares (latin) = első az egyenlők között

Bátyámnak és öcsémnek a harctérre, majd orosz fogságba kerülése azonban nagyon aggasztotta szüleimet. Engem is csak egy szó, a professzor—ucsitel²⁴⁵ <mentett meg>, tudniillik akkor, amikor 1944 őszén az oroszok összefogták a városban maradt férfiakat, akikről a románok azt terjesztették, hogy „partizánok”, és a helyi törvényszék épületében kikérdezték, hogy mi a foglalkozásuk, én a „tanárt” mondtam, s ezt a szót a tolmács nem ucsitel-lel fordította, hanem prafesszor-t diktált be a lila tintával írt könyvébe, ahol az oda beteretelket nyilvántartásba vették — a „prafesszor” szó hallásakor, könyvét más helyen kinyitotta, és rövid keresés után ennyit mondott: „Acasă!”²⁴⁶ (Vagyis: menjek haza!) Nyilvánvaló, hogy a „professzori” kategória mentesített az ott-tartástól és az elhurcolástól, ha jól értelmeztem magamban ezt a Jóisten kegyelméből és egy szó által való szabadulásomat.

De még egy másik nagy megpróbáltatáson is át kellett Édesapámnak esnie, tudniillik hogy a városban garázdálkodó orosz katonák puskacsöve elé kényszerüljön.

Édesanyám naplójából idézem a következőket: „Többször ránk törtek — szüleim ekkor egy kertes családi házban laktak, én a város központjában, mert akkor már nő voltam —, követelték, hogy adjunk szállást. Éjnek idején jöttek, zörgettek. Egy ízben megint nagy zuhanást hallunk az udvaron, hallottuk, hogy ugrálnak be a kerítésen, az uram kinyitotta az ablakot, s kérdezte szlovákul, hogy mit akarnak. Erre két fiatal orosz katona előállt, s szállást kért, hogy egy-két órára lefeküdjenek, a harmadik katona kint maradt. Én nem keltem fel az ágyamból, csak az uram s a diakonissza nővér ment be velük a szobába. Leültették őket, almát, cigarettát adtak nekik. Ők közben nézelődtek, felálltak, benéztek az udvari szobába, megint leültek, bementek megint a testvér szobájába (tudniillik egy diakonissza testvér nálunk lakott, hogy ne legyünk csak hárman a kis cselédleánnyal a nagy lakásban). A testvér bejött hozzám, én rettenetesen féltem, csak úgy vacogtam, mintha éreztem volna, hogy mi fog még történni. Körülbelül egy órát ültek csendben, s beszélgettek, egyszer csak mintha megvadultak volna, kezdtek hangosan, durván beszélni. Mi Mónika testvérral el sem tudtuk

²⁴⁵ ucsityel (учитель; orosz) = tanár

²⁴⁶ acasă (román) = itthon, otthon, haza

képzelné, hogy mi van kint, aztán nyílt az ajtó, elől láttuk jönni az uramat, ki szegény csak úgy volt pizsamában, ahogy kiugrott az ágyból, utánuk jött a két gazember, letaszították az uramat egy székre, elővették a géppisztolyt, a halántékának szegezték, közben az egyik a zseblámpájával folyton a szemébe világított.

A villany nem égett, nem engedték felgyújtani, csak az ő villanylámpájuk villant egyszer-egyszer. Elképzelhetetlen helyzetben voltunk, én az ágyban nyögtem, csak úgy vacogtam a félelemtől, mellettem állt Mónika testvér, fogta a kezemet, s bátorított, az uram a sarokban két gazember kezei közt. Mindenfélt kiabáltak oroszul (németbarát, burzsuj, elő a pénzzel, meg ne moccanj, mert lelövünk, stb.). Azután németül is gagyogtak valamit, mikor az uram németül válaszolt, akkor még jobban vicсорították a fogukat, mint valami két ördögi lény, mint két vadállat, pedig nem voltak többek 20 éveseknél, a külső cimbora valamit kiáltott (ő állott őrt, úgy látszik), akkor az egyik félreállt, bement a hátsó szobába, ott az én két szekrényemet túrta fel.

Még ma sem tudom biztosan, miket raboltak el, csak legfájdalmasabb veszteség a két jegygyűrűnk, amelyet azelőtt pár nappal húztunk le az ujjunkról, mert féltünk a folytonos zaklatástól. Egy zsebkendőbe kötöttem be, s a fehérneműs szekrény polca mögé eldugtam, azt gondolván, hogy itt ugyan ki kapná meg. S ők bizony megkapták, úgy látszik, a kis villanylámpával ahogy bevilágított a szekrénybe, egy kis része a zsebkendőnek kilátszott, s így a drága emlék, mit harmincharmadik éve hordunk az ujjunkon, most az is a gazemberek prédájává lett. Mikor bevégezték munkájukat, az egyik szépen az udvari szoba felőli ajtón eltávozott, a másik elengedte az uramat, s valami efféle mondott: „most már mehetsz, öreg”. Ő is távozott, mi pedig sokáig nem mertünk moccanni...”

A nyugdíjas évek következtek. Édesapámat örökké tevékeny természete azonban nem hagyta nyugodni: a belvárosi református egyházközség keretében tevékenykedett mint a kuratorium gondnoka. Kedvvel végezte ezt a munkát a neves lelkipásztor, dr. László Dezső mellett.²⁴⁷ Aggódomba várta a

²⁴⁷ László Dezső lelkipásztor 1904. július 12-én született Sepsiszentgyörgyön. A középiskolát 1922-ben szülővárosában végezte. Teológiát 1922–1926 között Kolozsváron és az 1926/27. tanévben Glasgow-ban tanult. 1927-től egyetemi szénior és egyházkerületi ifjúsági utazótitkár lett. 1932-től a kolozsvári református kollégium vallástanáraként, 1937-től egyetemi ma-

híreket az orosz fogságba esett fiairól, Laciról és Attiláról, és megérhette hazatérésüket Magyarországra 1948-ban.

1952 márciusában gyengélkedni kezdett — ekkor a 69. életévét betöltötte, majd ágynak esett, bélműködése megszűnt, be kellett vinni a klinikára, ahol rákos daganatot távolítottak el a duodenumból,²⁴⁸ az operáció után néhány napra Édesanyám hazavitte, hogy állandóan vele lehessen. Rendszeresen járt hozzá orvos, és tájékoztatott bennünket arról, hogy már közelednek az elválásnak és a nagy fájdalomtól való megváltásnak pillanatai. Édesanyám naplójában részletesen beszámol Édesapám utolsó napjairól, óráiról. Ebből most csak azt a részt emelem ki, amelyben Édesapám földi létének utolsó pillanatait rögzítette: „Sokszor olyan mereven nézett..., mondott néhány szót, de mindig egyházi dolgokról, csak nagyon hiányosan, a lélegzete mind zajosabb lett, s mind a melléhez kapkodott, de ha kérdeztük, hogy »rosszul van?«, mindig mondta: »nem fáj semmi«. Utolsó szava, amelyet hallottam Tőle, az volt: »elhallgatott a zene«. Mikor kérdeztem: »mit mondott, lelkem?«, rám nézett, s olyan furcsán elmosolyodott, s aludt tovább.” Így aludt el véglegesen édesapám.

A Farkas utcai református templomban ravatalozták fel, és onnan kísértük ki a Házsongárdi temetőbe. Halála hírért közlő gyászjelentés szövegében ez áll: „1952. év május hó 31-én reggel 5 órakor, életének 70. és boldog házasságának 40. évében hosszas, de türelemmel és hittel viselt szenvedés után szerettei közül az Úrhoz költözött.”

Egész életét családjának, az ifjúság nevelésének és egyházának szentelte. „Nem félelemnek, hanem erőnek, szeretetnek és józanságnak lelkét adta neki az Isten” – szövege Pál apostolnak Timótheushoz írt első leveléből vett idézet. Ennek a léleknek volt egész életében hűséges hordozója.

gántanárként működött. 1940–1957 között Kolozsváron belvárosi lelkészként szolgált. 1930–1940 között az Erdélyi Fiatalok című lap alapítója és szerkesztője, később a Kiáltó Szó című református folyóirat szerkesztője, az Ifjú Erdély, a Pásztortűz, az Ellenzék, a Székely Nép, a Református Szemle című lapok munkatársa volt. 1941-től 1944-ig Magyarországon országgyűlési képviselőiséget vállalt. Kétszer letartóztatták, a Duna-deltában raboskodott. Kiszabadulása után, 1962–1967 között az 1918-ban feldúlt egyházkerületi levéltárat rendezte újra. 1967-től 1972-ig másodszor is kolozsvári lelkész volt. 1973. november 15-én hunyt el. PÉTER 2000. 1295.

²⁴⁸ duodenum (latin) = patkóbél, nyombél, az emésztőcsatorna része

Kedves barátaim, Öregdiák Társaim! <Az> íróasztalom fölötti képről, amelyet kedves tanítványa, Szeifert János VIII. osztályos korában művészi élethűséggel Édesapámról készített, minden nap rám tekint, de bennem él drága egyénisége.²⁴⁹ A kép alatt függ az a pápai főiskola színeivel díszített szalagos koszorú, amelyet a Ti képviselletekben Pap Kálmán²⁵⁰ és Kollár Jenő²⁵¹ a főiskola fennállásának 400. évében, 1984-ben helyeztek sírjára. A szalagokon ez a szöveg áll: „Szeretettel emlékeznek a pápai Öregdiákok.” Az Ő emlékét idézi, egyben azonban rátok is emlékeztet ez a koszorúcska. Ehhez az emlékezéshez igyekeztem én is szerényen hozzájárulni, és nagyon

²⁴⁹ Szeifert János 1918-ban született Celldömölkön evangélikus családban. 1929–1937 között a pápai Református Kollégium, majd érettségi után 1937-től 1942-ig a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatója volt. A pápai gimnáziumban A. Tóth Sándor volt a tanára. Már első korában rajzjutalmat kapott. Műszaki rajzot is tanult. Az 1934/35. tanévben készült munkákból rendezett kiállításon diákportréi arattak sikert, az 1937/38. tanévben rendezett rajzkiállításon pedig „A tehetség útja” teremben kiállított szénfejei érdemeltek elismerést. Az 1941/42. tanévben a tíz éve a gimnáziumban oktató A. Tóth Sándor az új rajzterem átadásának alkalmából rendezett kiállításon a volt legtehetségesebb diákjai munkáit is bemutatta (Istenes–Iscserekov, Pék, Somogyi), köztük szerepeltek az ő művei is. Tíz évig Rudnay Gyula tanársegédje volt. Rajztanárként dolgozott Újpesten. Ábrázoló geometria tankönyveket írt (Szerkezettan–szakrajz I., Faanyagok kézi és gépi megmunkálása, Bútoripari szerkezettan és szakrajz), a tantárgy országos szakfelügyelője volt. A Pápai Református Kollégium értesítői. 1929/30. 51, 53, 58. 1930/31. 46, 56. 1931/32. 70. 1932/33. 48, 64, 82. 1933/34. 76, 97. 1934/35. 117, 138, 139, 160. 1935/36. 95, 104, 105, 131, 146. 1936/37. 39, 58, 59, 64, 65, 94, 98, 99, 114, 116. 1937/38. 44. 1941/42. 81. BODNÁR 1998. 12, 13, 14–15, 16, 18. SALAMON 2009. 100, 101, 103, 111.

²⁵⁰ Pap Kálmán (1928–2001) gyermekgyógyász, szakorvos. A Pápai Református Kollégiumban érettségizett 1947-ben. 1953-ban szerezte meg orvosi diplomáját. A Budapesti Orvosegyetem I. számú Gyermekklinikáján dolgozott. 1985-ig a XV., majd a XVI. kerületi rendelőintézet főorvosa volt. KÁLMÁN 2005. 112–113.

²⁵¹ Kollár Jenő 1920-ban született Veszprémvarsányban. Elemi iskolai tanulmányait szülőfaluja evangélikus iskolájában, a középiskolát 1933–1941 között a pápai Református Gimnáziumban végezte. Érettségi után a Magyar Királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem gépészmérnöki karán folytatta tanulmányait. A háború után a Láng Gépgyárban kezdett dolgozni. 1952-ben az Élelmiszeripari Tervező Intézetbe került, majd az Élelmiszeripari Berendezés- és Gépgyártó Vállalat főrekonstruktőre lett. Pápai Református Kollégium értesítői. 1933/34. 84. 1934/35. 137, 140, 141, 151, 188. 1935/36. 102, 104, 106, 107, 109, 122, 148, 160. 1936/37. 63, 65, 66, 67, 68, 70, 85, 97, 112, 122. 1937/38. 50, 102, 106, 108, 126, 135, 136, 153, 162, 166. 1938/39. 56, 63, 65, 66, 67, 87, 94, 108, 109, 115, 119. 1939/40. 60, 62, 68, 70, 71, 72, 75, 95, 103, 118, 119, 120. 1940/41. 72, 75, 77, 78, 79, 83, 85, 87, 90, 91, 93, 107, 108, 109, 115. 1941/42. 107. 1942/43. 108. 1943/44. 72. KÁLMÁN 2005. 100–102.

szépen köszönöm nektek, hogy jóvoltotokból és Édesapám iránti tiszteletből, szeretetből alkalmat adtatok, hogy drága alakját, tevékenységét most itt föllevenítsem.

Dr. Nagy Jenő

Kolozsvár, 1993 húsvét napjaiban.

Elhangzott a Pápai Öregdiákok Baráti Köre 1993. évi május 14-i találkozóján a budapesti Evangélikus Gimnáziumban.

DR. TÖRÖK ISTVÁN

Születtem Tiszaeszláron, Szabolcs megyében, 1904. december 1-én. Elemi iskolát és gimnáziumot Karcagon végeztem, hova édesapámat 1909-ben választotta meg lelkészének a gyülekezet.²⁵² Teológiai tanulmányaimat Debrecenben kezdtem 1923 őszén. Harmadév végeztével, mint a berlini Collegium Hungaricum²⁵³ tagja, külföldön folytattam tanulmányaimat. Első lelkészképesítő vizsgám letétele után (1927. február) még egy félévet a berlini egyetemen hallgattam, ismét mint a magyar kollégium ösztöndíjasa. Különösen a valláspedagógia és a gyakorlati teológia kérdései, új törekvései érdekelték, mint előadó azonban legnagyobb hatással volt reám a történe-
sz-

²⁵² Török Vince (1875–1963) 1950-ig töltötte be Karcag város II. lelkészi állását. FAZEKAS 1991. 32, 34.

²⁵³ A több tudományág képviselőit befogadó berlini Collegium Hungaricum 1924 őszén nyitotta meg kapuit. Kezdetben a Marienstraße 6. szám alatti épületben működött, majd 1926-tól a Dorotheenstraße 2. alatti Herz villában, közel az egyetemhez és könyvtárakhoz. Az intézmény első igazgatója és Klebelsberg alapítótársa Gragger Róbert tanár, tudós és kiváló tudományszervező volt. Őt követte Tamedly Mihály, a bécsi Teréziánium korábbi tanára, majd Farkas Gyula, aki 1928-tól a berlini Magyar Intézetet vezette. A kollégiumba pályázat útján lehetett bejutni. Az ösztöndíjas október közepétől július végéig teljes ellátást kapott, tanulmányi kiadásait is fedezték. Az ösztöndíjasok száma általában 10–14 között mozgott, a kiemelkedő években (1926–1931) pedig 29–34 között. Ösztöndíjat a jog- és állam-, közgazdaság-, bölcsészet-, nyelv-, természet- és orvostudomány területén működő személyek nyerhettek. Az intézmény 1944-ig működött: már 1943-tól helyet adott a leégett berlini magyar követésnek is, de még laktak az épületben ösztöndíjasok is; 1944 őszétől már csak politikai célokra használták. ÚJVÁRY 2009.

exegeta Lietzmann.²⁵⁴ A következő félévre Münsterbe mentem, hogy Barth Károly²⁵⁵ előadásait és szemináriumát látogassam; ez a félév a rendszeres teológia felé fordította érdeklődésemet, anélkül azonban, hogy a gyakorlati teológia kérdéseiről megfeledkeztem volna. A következő félévet Barth professzor tanácsára — ki ezt a félévet tanulmányi szabadságon töltötte — Marburgban hallgattam (Bultmann,²⁵⁶ Frick,²⁵⁷ von Soden²⁵⁸). Marburgból Csikesz Sándor professzorom²⁵⁹ felhívására beadtam pályázatomat Pápára, hol 1929 szeptemberében gimnáziumi vallásórák ellátásával bízott meg dr.

²⁵⁴ Lietzmann, Hans (1875–1942) egyetemi tanár, egyháztörténész. Düsseldorfban született, tanulmányait Jénában és Bonnban folytatta. 1900-ban az ókori egyháztörténet magántanára lett Bonnban, 1905-től a jénai, majd 1924-től a berlini egyetemen tanított. Szerkesztője volt a *Handbuch zum Neuen Testament* sorozatnak és a *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* című folyóiratnak. DPL 1942. 148.

²⁵⁵ Barth, Karl (1886–1968) svájci református teológus, a dialektikus teológia egyik kifejllesztője. Apja, Friedrich Barth az újszövetségi tudományok tanára volt a berni egyetemen. Karl teológiai tanulmányait Bernben, Berlinben, Tübingenben és Marburgban végezte. 1921-ben docens lett Göttingenben, 1925-ben Münsterben nyilvános rendes tanár, majd Bonnban tanított. Ő indította el a Hitvalló Egyház mozgalmat. 1935-től 1962-ig Baselben tanított. 1936-ban és 1948-ban magyarországi látogatást is tett, az országban több helyütt előadásokat tartott, Pápán is. TÖRÖK 1931. 681–683. NAGY 1962. 236–238. GROÓ 1977. 372–374.

²⁵⁶ Bultmann, Rudolf Karl (Wiefelstede, 1884. augusztus 20.–Marburg, 1976. július 30.) német evangélikus teológus, az újszövetség professzora Marburgban, Breslauban, Giessenben, majd 1921-től élete végéig, 1976-ig Marburgban. A dialektikus teológia képviselője. *Theologiai Szemle* 1976/9–10. 295–296. LADÁNYI–PAPP–TÖKÉCZKI 1998. 227.

²⁵⁷ Frick, Heinrich (Darmstadt, 1893. november 2.–Marburg, 1952. december 31.) német evangélikus teológus, 1927-től a gyakorlati teológia professzora Marburgban.

²⁵⁸ Soden, Hans von (Striesen bei Dresden, 1881. november 4.–Marburg, 1945. október 2.) német evangélikus teológus, az egyháztörténet professzora 1910-től a berlini, 1918-tól a breslaui, 1924-től a marburgi egyetemen.

²⁵⁹ Csikesz Sándor 1886-ban született Drávafokon. Középiskoláit Siklóson és Kecskeméten végezte, Kecskeméten jogot, majd Budapesten teológiát hallgatott. Tanult a berlini egyetemen is. Ezután Cegléden káplánként, majd Csányoszárdán lelkészként szolgált. A világháborúban tábori lelkészként működött. 1921-től a debreceni lelkészképző intézet tanára lett, 1923-tól a debreceni egyetem hittudományi karán működött nyilvános rendes tanárként. 1925-től a *Theologiai Szemle* szerkesztője, 1923–1940 között a Homiletikai Szeminárium igazgatója, illetve 1933–1936 között a Pasztorális Teológiai Szeminárium helyettes igazgatója is volt. 1940-ben halt meg Debrecenben. ZOVÁNYI 1977. 127. MARKÓ 2001–2007. I. 1150. MUDRÁK 2010. 123–124.

Antal Géza püspök.²⁶⁰ 1930 februárjában második lelkészképesítő vizsgát téve, a teológián speciál-kollégium tartására nyertem engedélyt, ugyanez év őszén pedig az üresedésben levő rendszeres teológiai tanszék néhány órájának ellátására kaptam megbízatást. 1931 szeptemberében ezen a tanszéken helyettes tanár, majd a teológiai doktori fokozat 1932 tavaszán történt megszerzése után, a következő iskolai évtől kezdve nyilvános rendes tanár lettem. 1934 őszétől kezdve a teológusok Tóth Ferenc Körének tanácselnöke, 1941 júliusától a főiskola igazgatója lettem. Közben egyetemi magántanári képesítést szerezve 1941 szeptemberében kinevezést nyertem a debreceni egyetem keresztyén erkölcsstani tanszékére. A Pápán töltött 12 esztendő otthonos munkaterületet, megértő kartársakat, hű barátokat és kedves családi kört adott. 1935 augusztusában vettem feleségül dr. Pongrácz József kartársam leányát, Etelkát. Házasságunkat Isten eddig két fiúcskával áldotta meg: Istvánnal és Pállal.

Nyomtatásban megjelent dolgozataim:

1924.

1. Színház és erkölcs. „Közlöny”²⁶¹ (Debrecen) LIV. évf. 6/7. sz. 8–9. l.

1926.

2. A festett és faragott kép. „Közlöny” (Debrecen) LVII. évf. 1. sz. 7–9. l.

1927.

3. Gressman Hugó halálózása. „Lelkészegyesület” (Debrecen) XX. évf. 143–145. l.

4. Barth Károly. „Lelkészegyesület” (Debrecen) XX. évf. 24–25. sz.

²⁶⁰ Antal Géza 1866-ban született Tatán. Iskoláit szülőhelyén kezdte, Pápán folytatta, ahol a gimnázium felsőbb osztályait és a teológiát végezte. Külföldre ment, Utrechtben tanult. 1888-tól gimnáziumi tanár volt Pápán, 1899-től a dogmatika, 1917-től a bölcsészet rendes tanára lett a pápai teológián. 1914-től a dunántúli egyházkerület főjegyzője, 1924-től püspöke volt. 1924-ben a tanárságról lemondott, komáromi, majd 1927-től pápai lelkész lett. 1934. december 30-án hunyt el. ZOVÁNYI 1977. 28–29. TUNGLI 1997. 13–14. SZÖGI 2000. 166 (2025. sz.). BOZZAY-LADÁNYI 2007. 174 (2067. sz.).

²⁶¹ A Közlöny 1870-től a debreceni Hittanszaki Önképző Társulat havonta, néha havonta kétszer Debrecenben kiadott lapja volt, rendszeresen 1879. októbertől 1948-ig jelent meg. Alcíme többször változott: A magyarországi evangélikált református teológiák ifjúságának hivatalos lapja, A magyarországi protestáns teológiák ifjúságának hivatalos lapja, A Magyar Református Theológus Szövetség hivatalos lapja, A magyar református teológus ifjúság lapja. Szerkesztői tanévenként változtak. SZALACSI RÁCSZ 1973. 181–183. CSOHÁNY 1988. 256.

1928.

5. A „Hochkirchliche Bewegung.” „Lelkészegyesület” XXI. évf. 101–103. l.

6. Két könyvismertetés Tö. Névjelzéssel az „Ungarische Jahrbücher” (Berlin) VI. évfolyamában.

7. Két új német folyóirat. „Lelkészegyesület” XXII. évf. 62–63. l.

8. Magyar Barthiána. „Lelkészegyesület” XXII. évf. 254–255, 259–261, 267–269. l.

1930.

9. A kálvinizmus világmissziója. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLI. évf. 121–122, 127–128. l.

1931.

10. Barth Károly theológiájának a kezdetei. Pápa, 1–93. l.

11. A barthi theologia elméleti és gyakorló-lelkészi szempontból. Pápa, 1–16. l.

1932.

12. Catholica. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIII. évf. 67. l.

13. Lencz Géza. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIII. évf. 78–79. l.

14. Keresztyén egység és a reformátorok. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIII. évf. 113–114, 117–118. l.

15. A hit misztériuma (könyvismertetés). „Lelkészegyesület” XXV. évf. 237–238. l.

16. A lelkészi továbbképzés. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIII. évf. 201–202, 205–206, 210–211. l.

1933.

17. Tavaszy Sándor: Református keresztyén dogmatika (könyvismertetés). „Protestáns Szemle” XLII. évf. 142–143. l.

18. Barthiánizmus. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIV. évf. 29. l.

19. Vasady Béla könyve. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIV. évf. 121. l.

20. Dr. Nagy Géza: Barth theológiájának előzményei, kritikája és jelentősége (könyvismertetés). „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIV. évf. 153. l.

1934.

21. Luther és a Biblia. Pápa, 1–15. l.

22. Mátyás Ernő: Pál apostol megtérése (könyvismertetés). „Debreceni Protestáns Lap” (Debrecen) LIV. évf. 87–88. l. (Közölte a „Református Egyház és Iskola” is.)

1935.

23. Egyház és politika. Pápa, 1–23. l.

24. Püspökválasztás. „Református Élet” (Budapest) II. évf. 27. l.

25. A házassági eskü kérdése. „Igazság és élet” (Debrecen) I. évf. 190–192. l.

26. Németországi lelkész levele a német egyházi harcról. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVI. évf. 25–27. l.

27. Szentség-e a magántulajdon? „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVI. évf. 98–99. l.

28. A pápai theologia ablakából. „Református élet” II. évf. 343–344. l.

29. Theologus önképzés theologiai útja. „Igazság és Élet” I. évf. 273–276. l.

30. Megnyitó a Tóth Ferenc–Kör reformáció-ünnepén. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVI. évf. 198–199. l.

31. Brunner Emil: A református theologia feladata a jelenkorban. Pápa, 1–16. l. (Fordítás.)

32. Csak 60?! A „theologus túltermelés” kérdéséhez. „Református Élet” II. évf. 370–371. l.

33. Barth Károly ügye. „Református Élet” II. évf. 156. l.

1936.

34. Az Institutio-jubileum kérdése. „Református Igehirdető” XVII. évf. 1–7. l.

35. Brunner Emil: A mi hitünk (könyvismertetés). „Protestáns Szemle” XLV. évf. 175–177. l.

36. Az Ószövetség értékelése Kálvin Institutiójában. „Kálvin és a kálvinizmus” című gyűjteményes munka (Debrecen) 121–139. l.

37. Kálvin és a kálvinizmus (könyvismertetés). „Református Élet” II. évf. június 7-i szám.

38. Az Ószövetség értékelése. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) 1–15. l.

39. Viszkok Lajos: A hit általi megigazulás elve egyszerű evangélikus hívek lelki világában (könyvismertetés). „Protestáns Szemle”, XLV. évf. 349–350. l.

40. Kálvin a puritán. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVII. évf. 195–197. l.
41. Előszó Kiss Sándor: Barth küzdelme az evangéliumi szabadságért. Pápa, 1936. című munkájához, 2. l.
42. A küszködő protestantizmus világából. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVII. évf. 241–243. l.
1937.
43. A lelkész mint etikus. „Igazság és Élet” III. évf. 9–15. l.
44. Luther idézetek római katolikus kézen. Pápa, 1–32. l.
45. Megünnepelehetjük-e István király napját gyülekezeti istentisztelettel? „Lelkészegyesület” XXX. évf. 66. l.
46. Külföldjárás ügye a Dunántúlon. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVIII. évf. 57–58, 63–64. l.
47. Barth Károly: Isten kegyelmi kiválasztása (könyvismertetés). Protestáns Szemle” XLVI. évf. 427–428. l.
48. Barth Károly és Révész István: Az egyház jelene és jövője (könyvismertetés). „Protestáns Szemle” XLVI. évf. 428–429. l.
49. Szentistvánnapi kérdések. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVIII. évf. 192–193. l.
50. Csak kárhozatot ennék és innék a reverzálist adó egyháztag az úrasztalánál? „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLVIII. évf. 235–236. l.
51. A mai theologia és a Biblia. „Igazság és Élet” III. évf. 274–277. l.
1938.
52. Protestáns hitvallás. „Protestáns Szemle” XLVII. 353–9. l.
53. Szabó Imre: Nyitott ajtó (könyvismertetés). „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) XLIX. évf. 188–190. l.
1939.
54. Keresztyén szabadság. „Protestáns Szemle” XLVIII. évf. 113–118. l.
55. Az Újszövetség történeti könyvei. Fordította Farkas László (könyvismertetés). „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) L. évf. 49. l.
56. A házasság keresztyén jellege. Pápa, 1–87. l.
57. Theologusok munkaközössége. „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) LIV. évf. 21–22. l.
1940.

58. Faj, nép, nemzet. „Protestáns Szemle” XLIX. évf. 132–7. l. Kijelentés és Szentírás, a „Károlyi Emlékkönyv” (Budapest) 169–181. lapján.

59. Református ifjú és politika. „Belmissziói Útmutató” 1940/41. évf. 114–117. l.

60. Dibelius Ottó: Jézus egykor és most (könyvismertetés). „Dunántúli Protestáns Lap” (Pápa) LII. évf. 53. l.

61. A tízparancsolat, mint a nemzeti élet törvénye. „Protestáns Szemle” L. évf. 117–124. l.

1941.

62. Széchenyi és mi. Pápa, 1–14. lap. A 10., 11., 21., 23., 38., 44., 56. és 62. szám alatti dolgozatok önállóan, illetve különnyomatként jelentek meg a Pápai Református Theológiai Akadémia Kiadványai című könyvsorozatban.

Kéziratban levő dolgozataim, az akadémiai előadások, prédikációk és bírálatok kéziratán kívül:

1. Az u. n. dialektikai theologia jelentősége a rendszeres theológiában. (A református theológiai tanárok 1933. évi országos konferenciáján, Sárospatakon tartott előadás.)

2. Református keresztyénség és az állam. (A református theológiai tanárok 1935. évi országos konferenciáján, Budapesten tartott előadás.)

3. Kálvin predestináció-tana és a mai magyar református egyház. (Az országos református lelkészegyesület 1933. évi országos konferenciáján, Nagykőrösön tartott beszámoló.)

4. Munkálat a theologus-képzés reformjáról, a pápai református theológiai akadémia tanári karának megbízásából, a theológiai tanárok országos konferenciája elé terjesztve, 1933.

5. Dogmatikai munkálat a jugoszláviai református keresztyén egyház országos tanácsának kérésére, az új istentiszteleti rendtartás 11 vitás kérdése tárgyában. 1938.

6. A keresztyénség és a háború kérdése. (Székfoglaló a Coetus Theologorum debreceni előadó-ülésein, 1940.

7. Egyház az oroszlanok vermében. (Előadás a „Református Jövő” vespéremi lelkészi konferenciáján, 1941.)

8. Egyházunk nemzeti küldetése ma. (Az országos református lelkészegyesület 1941. évi országos konferenciáján, Budapesten tartott előadás.)

FORRÁSKÖZLÉS

ACTA PAPENSIA XIV (2014) 1–2.

9. Die gegenwärtige theologische Lage und Pfarrerausbildung in der ungarischen reformierten Kirche. Tanulmány a Siegmund-Schultze szerkesztésében megjelenő „Ekklesia” című kiadványsorozat közép-európai kötete számára, 1941.

Pápa, 1941. november 5-én.

Török István

FELHASZNÁLT IRODALOM

RÖVIDÍTÉSEK

akv.	=	anyakönyv
AP	=	Acta Papensia
DPL	=	Dunántúli Protestáns Lap
DREKK	=	Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	=	Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
jkv.	=	jegyzőkönyv
kgy.	=	kögyűlés, közgyűlési
PEIL	=	Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
PREI	=	Pápai Református Egyházköztség Irattára, Pápa
PéV	=	Pápa és Vidéke
PH	=	Pápai Hírlap
PL	=	Pápai Lapok
PSz	=	Protestáns Szemle
TREL	=	Tatai Református Egyházmegye Levéltára, Dad
TtREL	=	Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen
vm.	=	vármegye

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

A dunántúli református egyházkerület 1843–1949 közötti nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyvei digitalizált formában megtalálhatók a következő címen:

<http://apps.arcanum.hu/reformatus>. A jegyzőkönyveket a bevált gyakorlat szerint az általunk használt levéltári DREL I. 1. a. jelzetükkel, kötetszámmra vagy évszámmra, emellett oldal számmra utalással idézzük.

A dunántúli református egyházkerület, továbbá a barsi, belső-somogyi, drégelypalánki, komáromi, mezőföldi, őrségi, pápai, tatai és veszprémi egyházmegyék kézzel írt közgyűlési, valamint az egyházmegyék szintén kéziratos egyházlátogatási jegyzőkönyveinek, az egyházközségi anyakönyveknek és a kéziratári anyagnak a pontos jelzetei a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek honlapján, a következő címen azonosíthatók: http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1400&Itemid=87.

ADATTÁRAK

Egyetemes Névtár. A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Névtára az 1886, 1911, 1912, 1913–15, 1930–32, 1935, 1941. évekre.

Egyházkerületi Névtár. A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Névtára az 1850, 1851, 1854, 1863, 1865, 1866, 1869, 1873, 1874, 1875, 1878, 1879, 1880, 1882, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1926, 1928. évekre.

Tiszti Címtár. Magyarország tiszti cím- és névtára. Az 1873–1944 közötti korszak állami tisztviselőinek nevét tartalmazza. A sorozat köteteit a Központi Statisztikai Hivatal jelentette meg. Az 1873-as év után 1875-ben, 1879-ben, majd 1884-ben jelent meg, 1886-tól 1918-ig évente. 1927-ben újraindult, és az 1933, 1934. évek kivételével 1944-ig szintén évente adta ki a Statisztikai Hivatal. A sorozat köteteinek digitalizálása 2010-ben megtörtént. Jelenleg offline, térítés ellenében vehető igénybe a www.arcanum.hu címen.

A **Pápai Református Kollégium értesítői** (1860–1948) és a **Pápai Református Nőnevelő Intézet értesítői** (1895–1944) a <http://www2.arcanum.hu/2011> címen érhetők el.

A RÖVIDÍTVE KÖZÖLT IRODALOM JEGYZÉKE

ARATÓ-SZÁSZ 1976 = ARATÓ Antal-SZÁSZ Andrásné: A Szolnok megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája (1868–1972.). Szolnok, 1976.

BAKONYI 1984 = BAKONYI Dezső: A kóczi református egyház története. H. n. [Kocs], 1984.

BARCZA 1988 = BARCZA Józsefné: A diáktársaságok és diákegyesületek. In: A Debreceni Református Kollégium története. Szerk. Barcza József. Bp., 1988. 697–752.

BÉKÉS 1977 = BÉKÉS József: Pest megye sajtóbibliográfiája 1794–1975. Bp., 1977.

BELICZAY 1955 = BELICZAY Angéla: A hallgatók névsora a születési év, hely és a beiratkozás napja feltüntetésével. In: A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955. Szerk. Pap László–Bucsay Mihály. Bp., 1955. 203–239.

BENKŐ 1974 = Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Szerk. BENKŐ András. Bukarest, 1974.

BÉNYEI 2007 = BÉNYEI Miklós: A cívis szellem nyomtatott hírnökei. Írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéről. Debrecen, 2007.

BILKEI 1997 = Zalai életrajzi kislexikon. Szerk. BILKEI Irén et al. Zalaegerszeg, 1997².

FORRÁSKÖZLÉS

ACTA PAPENSIA XIV (2014) 1–2.

- BODNÁR 1998 = BODNÁR Emese: A pápai képzőművész körök története. Pápa, 1998.
- BOZZAY–LADÁNYI 2007 = BOZZAY Réka–LADÁNYI Sándor: Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918. Bp., 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.)
- BUCSAY 1983 = BUCSAY Mihály: Evangélizáció és Diakónia. Belmissziói és egyháztársadalmi egyesületek. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből (1867–1978). Főszerk. Bartha Tibor–Makkai László. Bp., 1983. 227–237.
- BURUCS 1993 = BURUCS Kornélia: Nők az egyesületekben. = História 1993/2. 15–18.
- CZEGLE 1983 = CZEGLE Imre: A református egyház időszaki sajtója (1867–1918). In: Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből (1867–1978). Főszerk. Bartha Tibor–Makkai László. Bp., 1983. 243–246.
- CZUCZA 2007 = CZUCZA Emma: Áttelepülésem és első pápai éveim. Naplórészlet 1918–1936. Pápa, 2007.
- CSEH–MÉSZÁROS 2006 = CSEH Gizella–MÉSZÁROS Borbála: A Budapest mai területén megjelenő református és közös protestáns időszaki sajtó jegyzéke (1818–2004). In: Reformátusok Budapesten. Szerk. Kósa László. I–II. Bp., 2006. II. 1231–1298.
- CSEKEY 1955 = CSEKEY Sándor: Az egyháztörténeti tanszék. In: A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955. Szerk. Pap László–Bucsay Mihály. Bp., 1955. 173–175.
- CSERNÁK 1996 = CSERNÁK Béla: A Furtai Református Egyház története. Debrecen, 1906.
- CSOHÁNY 1988 = CSOHÁNY János: A korszakváltások évszázada (1849–1950). In: A Debreceni Református Kollégium története. Szerk. Barcza József. Bp., 1988. 192–300.
- DAMJANOVICH 1991 = DAMJANOVICH Sándor: Tóth Lajos (1902–1990). = Fizikai Szemle 1991/1. 20.
- DÁVID 1994 = Romániai magyar irodalmi lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. III. Főszerk. DÁVID Gyula. Bukarest, 1994.
- DEÁK–JAKAB–VÖRÖS 2012 = Az alma mater visszaköszön. Szerk. DEÁK Árpád–JAKAB Antal–VÖRÖS Alpár István Vita. Kolozsvár, 2012.
- DIÓS 1993–. = Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. DIÓS István. I–. Bp., 1993–.
- DOBOS 1987 = DOBOS László Gábor: Belmissziói és szociális irányzatok a protestáns egyházakban és vallásos szervezetekben. In: A magyar protestantizmus 1918–1948. Tanulmányok. Szerk. Lendvai L. Ferenc. Bp., 1987. 263–313.
- DÓSA 1897 = Dósa Dénes: Szászvárosi ev. ref. Kún–kollegium története. Szászváros, 1897.
- ERDEI 1986 = ERDEI Gyula: Dalárdától a kórusig: a hajdúszoboszlói énekkarok százszentéves történetéből. Hajdúszoboszló, 1986.
- ERDEI 2001 = ERDEI Gyula: Szülőföldünk–lakóhelyünk: Hajdúszoboszló. Hajdúszoboszló, 2001.
- FARKAS 1969 = FARKAS Margit: Szabolcs–Szatmár megye sajtóbibliográfiája 1867–1969. Nyíregyháza, 1969.
- FAZEKAS 1991 = FAZEKAS Mihály: A Karcagi Református Egyház története. Karcag, 1991.
- FEHÉR–SZABÓ–KÖRÖSI 1992 = Péterné FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–Székelyné KÖRÖSI Ilona: Kecskeméti életrajzi lexikon. Kecskemét, 1992.

FORRÁSKÖZLÉS

ACTA PAPENSIA XIV (2014) 1–2.

- FÓNOD 1997 = A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995. Főszerk. FÓNOD Zoltán. Pozsony, 1997.
- FORGÁCS 1925 = FORGÁCS Gyula: A belmisszió és cura pastoralis kézikönyve. Pápa, 1925.
- FÜLÖP 1964 = FÜLÖP Attila: A Borsod–Abaúj–Zemplén megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1842–1963. Miskolc, 1964.
- FÜR–PINTÉR 1989 = Magyar agrártörténeti életrajzok R–Zs. Szerk. FÜR Lajos–PINTÉR János. Bp., 1989.
- GALÁNTAI 2001 = GALÁNTAI József: Magyarország az első világháborúban. Bp., 2001.
- GRÁBICS–HORVÁTH–KUCSKA 2003 = GRÁBICS Frigyes–HORVÁTH Sándor Domonkos–KUCSKA Ferenc: Győri életrajzi lexikon. Győr, 2003.
- GROÓ 1977 = GROÓ Gyula: Barth Károly életrajza. = Theologiai Szemle 1977. 372–374.
- GULYÁS 1956 = GULYÁS Pál: Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Bp., 1956.
- HADARICS 2006 = HADARICS Tibor: Rudolf trónörökös, az ornitológus. = Madártávlat 2006/5. 6–11.
- HADARICS 2011 = HADARICS Tibor: Rudolf trónörökös, az ornitológus. = Ornis Hungarica 2011. 149–163.
- HORTOBÁGYI 1928 = HORTOBÁGYI Ágost: Somogyi Helikon. Kaposvár, 1928.
- HUDI 2011 = HUDI József: Adatok a pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy történetéhez. = AP 11 (2011) 1–2. sz. 25–82.
- HUSZÁR 1993 = HUSZÁR János: A megújult Jókai Kör története. In: A Pápai Jókai Kör Emlékkönyve 1893–1993. Szerk. Huszár János. Pápa, 1993. 85–126.
- HUSZÁR–NÉMETH 1993 = HUSZÁR János–NÉMETH Éva: A Jókai-kör első fél évszázada. In: A Pápai Jókai Kör Emlékkönyve 1893–1993. Szerk. Huszár János. Pápa, 1993. 7–31.
- IZSÁK–PÖLÖSKEI–ROMSICS–URBÁN 2002 = IZSÁK Lajos–PÖLÖSKEI Ferenc–ROMSICS Ignác–URBÁN Aladár: Magyar miniszterelnökök 1848–2002. Bp., 2002.
- KÁLLAY 1997 = KÁLLAY Ödön: Adatok Szőny történelméhez. Komárom, 1997.
- KÁLMÁN 2005 = A Pápai Református Kollégiumhoz kötődő természettudományos és műszaki pályaképekből. Szerk. KÁLMÁN Attila. Pápa, 2005. (Pápai Református Kollégiumi Füzetek, 8.)
- KENYERES 2004 = KENYERES Dénes: Katonai kitüntetések a magyar történelemben (rendjelek, érdemrendek, érdemérmek, emlékérmek, érdemjelek, szolgálati jelek, kitüntető címek). Kecskemét, 2004.
- KEVEHÁZI 2011 = A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon. I–II. Szerk. KEVEHÁZI László. Bp., 2011.
- KIS 1896 = KIS Ernő: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896.
- KÓSA 2006 = KÓSA László: Az egyesületek a budapesti reformátusság életében. In: Reformátusok Budapesten. I–II. Szerk. Kósa László. Bp., 2006. II. 1077–1117.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = A Dunántúli Református egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Szerk. KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 10.)

- KÖVY 1985 = KÖVY Zsolt: Legszebb napjaink még előttünk vannak. Megemlékezés a 100 éve született Pongrácz Józsefről. = Református Egyház 1985/8. 211–213.
- KÖVY 1993 = KÖVY Zsolt: A Pápai Jókai-kör 1893–1933 közötti évkönyveiben megjelent értekezések, elbeszélések, versek bibliográfiája. In: A Pápai Jókai Kör Emlékkönyve 1893–1993. Szerk. Huszár János. Pápa, 1993. 71–78.
- KRÁNITZ 2012 = KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek, 1.)
- KRÁNITZ 2013 = KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek, 2.)
- LADÁNYI–PAPP–TÓKÉCZKI 1998 = Egyháztörténet 2. 1711-től – napjainkig. Szerk. LADÁNYI Sándor–PAPP Kornél–TÓKÉCZKI László. Bp., 1998.
- LÉH–KOLTAI 1998 = Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Szerk. LÉH István–KOLTAI András. Bp., 1998.
- MADOS 1961 = MADOS Lászlóné: Mezőgazdasági szakfolyóirataink bibliográfiája II. 1900–1944. Bp., 1961.
- MARKÓ 2001–2007 = Új magyar életrajzi lexikon. Főszerk. MARKÓ László. I–VII. Bp., 2001–2007.
- MEZEI 1996 = MEZEI Zsolt: Pongrácz József naplójegyzetei. Pápa, 1956. október 24–november 24. = Pápai Hírlap 1996/9. 7.
- MOLNÁR 1936 = MOLNÁR Imre: A magyar muzsika könyve. Bp., 1936.
- MUDRÁK 2010 = MUDRÁK József: Szemináriumok, intézetek, klinikák vezetői és szakelőadók a debreceni tudományegyetemen (1914–1950). = Gerundium 2010/1. 123–153.
- NAGY 1957 = NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957.
- NAGY 1962 = NAGY Sándor Béla: Barth Károly portréja. = Theologiai Szemle 1962. 236–238.
- NÉMETH 2012 = NÉMETH Tibor: „...mások szegénységén segíthetni...” Ihász Lajos élete (1850–1908). Pápa, 2012.
- PÁLMAI 1988 = PÁLMAI Kálmán: Kerecsényi Dezső. Bp., 1988.
- PAP 1928 = PAP Géza: Egy év eredménye és reménysége. (Beszámoló a Középfokú Iskolák Országos Református Missziói Bizottságának az 1927–28. tanévben végzett munkájáról.) In: Belmissziói Útmutató az 1928–1929. munkaévre. Szerk. Forgács Gyula. Bp., 1928. 93–98.
- PATAKY 1985 = PATAKY László: A győri református egyház története. Győr, 1985.
- PECZ 1902–1904 = Ókori lexikon. I–II. Szerk. PECZ Vilmos. Bp., 1902–1904.
- PÉTER 2000 = Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. PÉTER László. Bp., 2000.
- PÓTOR 2000 = PÓTOR Imre: Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor. Különös tekintettel dunántúli szolgálataira. Pápa, 2000. (Pápai Eperfa Könyvek, 1.)
- PÖLÖSKEI 1981 = RÚZSÁS Lajos–TRÓCSÁNYI Zsolt–BODOLAY Géza–KISS József–PÖLÖSKEI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. V. A kollégium a kiegyezés után. 325–421.

FORRÁSKÖZLÉS

ACTA PAPENSIA XIV (2014) 1–2.

- PÖLÖSKEI 1994 = PÖLÖSKEI Ferenc: Pápa a polgári korszakban (1867–1945). In: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. Pápa, 1994. 369–431.
- RÁCZ 1987 = RÁCZ Endre: Diáknyelv Pápán a harmincas években. = Magyar Nyelv 1987/2. 145–156.
- SALAMON 2009 = SALAMON Nándor: Levelek a Mesternek. = Tempevölgy 2009. január. 97–111.
- STURM 1897 = Országgyűlési Almanach 1896–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. STURM Albert. Bp., 1897.
- SZABÓ 1929 = Emlékkönyv... Antal Géza dunántúli református püspök úrnak a belsősomogyi egyházmegyében... tartott egyházlátogatásáról. Szerk. SZABÓ Bálint. Pápa, 1929.
- SZABÓ 1934 = Emlékfüzet a Magyar Reformátusok Énekvezérek Egyesületének negyedszázados fennállása emlékére. Szerk. SZABÓ Gyula. Homok, 1934.
- SZALACSI RÁCZ 1973 = Dr. Korompainé SZALACSI RÁCZ Mária: Hajdú-Bihar megye sajtó-bibliográfiája 1843–1970. Debrecen, 1973.
- SZIKLAY 1941 = SZIKLAY János: Dunántúli kultúrmunkások. A Dunántúl művelődéstudományi életrajzokban. Bp., 1941.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- SZÖGI 2000 = SZÖGI László: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919. Bp., 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 3.)
- SZÖGI 2001 = SZÖGI László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919. Bp., 2001. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 5.)
- SZÖGI 2003 = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002. Szerk.: SZÖGI László. Bp., 2003.
- SZÜCS 1927 = SZÜCS Dezső: Kis Ernő 1856–1927. = A Dunántúli Református Egyház-kerület Pápai Főiskolájának Értesítője az 1926–27. iskolai évről. Pápa, 1927.
- TÓTH–SZÜCS 1987 = Szószék és katedra. Tanulmányok Dr. Tóth Kálmán professzor tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Szerk. TÓTH Károly–SZÜCS Ferenc. Bp., 1987.
- TÖRÖK 1931 = TÖRÖK István: Barth Károly theológiájának a kezdetei. In: Theologiai tanulmányok. A Pápai Református Főiskola négyszázéves jubileumi ünnepére írták és kiadták a Pápai Református Theológiai Akadémia tanárai. Pápa, 1931. 675–766.
- TUNGLI 1997 = Pápai pedagógus lexikon. Főszerk. TUNGLI Gyula. Pápa, 1997.
- ÚJVÁRI 2000 = Magyar zsidó lexikon. Szerk. ÚJVÁRI Péter. Bp., 2000².
- ÚJVÁRY 2002 = ÚJVÁRY Gábor: A berlini Collegium Hungaricum története (1924–1944). Rubiconline 2009/1–2.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_berlini_collegium_hungaricum_tortenete_1924_1944/.
- VÁRADY 2001 = VÁRADY József: Dunántúl református templomai. II. A Tatai egyházmegye. Diósgyőr, 2001.
- VARGA 1998 = Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. VARGA Béla. Veszprém, 1998.
- VIDOR 1921 = VIDOR Gyula: Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922. A nemzetgyűlés tagjainak életrajzai adatai. Bp., 1921.

FORRÁSKÖZLÉS

ACTA PAPENSIA XIV (2014) 1–2.

VOIT 2000 = VOIT Krisztina: A budapesti sajtó adattára 1873–1950. Bp., 2000.

ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított kiadás, szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.

